

HADİSLERE GEREK YOK SÖYLEMİ

مَنْ يُطِيعِ
الرَّسُولَ
فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

Enbiya YILDIRIM

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları : 822

HADİSLERE GEREK YOK SÖYLEMİ

Enbiya YILDIRIM

ISBN : 978-625-7069-33-5

1. Baskı, Mart 2020, Ankara, 5.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

Bu Eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 03.03.2020 tarih ve 138 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No : 15402

Baskı: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

Ostim OSB Mah. 1256 Cadde No: 11
06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

HADİSLERE GEREK YOK SÖYLEMİ

Enbiya YILDIRIM

ENBİYA YILDIRIM

Trabzon/Hayratlı bir ailenin çocuğu olarak 1965 yılında İstanbul'da doğdu. 1983'te İstanbul İmam Hatip Lisesinden, 1987'de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktorasını aynı fakültede kıymetli hocası M. Ali Sönmez danışmanlığında yaptı. 2002'de doçent, 2008'de profesör oldu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaktadır. Şükran'ın eşi; Feyza Nur, Zaferrullah ve Handegül'ün babasıdır.

Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular, Sahih Hadis Bulunmayan Konular, Hadis Problemleri, Hadisçiler ve Çelişki, Hadiste Metin Tenkidi, Hadis İlminin Çözüm Bekleyen Meseleleri, Geleneksel Hadis Yorumculuğu, Din-Ahlâk Ekseninde Hz. Muhammed, Hüsn-i Hat ve Hadis, Bize Kur'an Yeter Söylemi, Hadislere Gerek Yok Söylemi, Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye ve Hanefîlere Bakışı, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Örnekliğinde Güzel Ahlâk, İslâm Benden Ne İster adlı eserlerin yazarıdır. Tercümelerinden bir kısmı şunlardır: İbnü'l-Kayyim'dan *Mevzû Hadisleri Sahihlerden Ayıklama Rehberi*, Suyûtî'den *Sünnetin İslâm'daki Yeri*, Muhammed Hüseyin Zehebî'den *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, M. Abdurreşîd Nu'mânî'den *İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri*, Abdulfettâh Ebû Gudde'den; *Mevzû Hadisler, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları, Zamanın Kıymeti*.

İTHAF

*Muhabbetli sohbetiyle kalbin
huzur dolduğu bilge hocam,
kibirden uzak mütevazı insan,
Peygamber aşığı
samimi mümin
Muhammed Sadık Hamidî'ye
en kalbî hürmetlerimle...*

**Dıyanet İşleri Başkanlığı
Kütüphanesi**

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	vii
Ön Söz	xi

BİRİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA KONUSUNA GENEL BAKIŞ

1. Olumsuz Düşünenlerin Niyetini Sorgulamamak	2
2. Hadis İnkârcılığını Dış Güçlere ve Müsteşriklere Dayandırmanın Yanlılığı	3
3. Hadisleri Redde Götüren Nedenler	4
4. Problemleri İnkâr Etmek.....	5
5. Tartışma Konusu Olan Rivayetlerin Alanı.....	7
6. Tartışma Alanı Dışındaki Rivayetler	8
7. Eleştirilen Kaynaklardan Yararlanmak.....	10
8. Seçmecî Yaklaşım Sergilemek.....	11

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN İFADE ETTİĞİ ANLAM

1. “Allah Kuluna Yetmiyor mu da Peygambere İhtiyaç Duyuyoruz?” Yaklaşımı	14
2. Kur'an'ı Bize Ulaştıran Ağız ile Murad-ı İlâhîyi Açıklayan Ağzın Aynı Oluşu	15
3. Hadisleri Kur'an'ın Yanında Konumlandırılamama Hatası.....	17
4. Hz. Peygamber'in Konumunu İdrak Etme	18
5. Tarihî Süreci Anlayamamak	20

6. Dinin Hadisle Birlikte Kemâle Erdirilmiş Olması.....	22
7. Kur'an'la Baş Başa Kalınca Sorunlar Bitecek Sanılması	23
8. "Kur'an'da Eksiklik mi Var da Hadisten Tamamlanıyor?" Sorusu.....	28
9. Kur'an'da Her Şeyin Olup Olmadığı.....	30
10. Hadiste Geçip Kur'an'da Olmayan Hükümleri Kitap'a Muhalefet Olarak Algılamak	36
11. Kur'an Dışı Vahiy Meselesi.....	38
12. Allah'ın Öğrettiği Hikmet	40
13. Hz. Peygamber'e İtaati Emreden Âyetlerin Bizim İçin İfade Ettiği Anlam.....	41
14. Hz. Peygamber'e İtaati Emreden Âyetlerin O Dönem Muhataplarını Bağladığı İddiası.....	46
15. Kur'an'ın Emrine Karşı Gelmek.....	47
16. Eğitim ve Öğretimin Gerekliliğini İnkâr Etmek.....	49
17. Hadisleri Bırakmanın Somut Başarı Örneğini Yok Saymak Oluşu.....	50
18. İlk Dönem İnsanlarının Rehberliğe Bizden Daha Fazla Muhtaç Oluşu	53
19. Sorumluluğun Bilmeyi Gerektirmesi	54
20. Hadisler Devreden Çıkınca Keyfilğin Devreye Girmesi	55
21. Resûlullah'ı Sevmenin Bir Göstergesinin Olmasının Gerekliliği..	57
22. Hadisler Olmazsa Ne Olacağı.....	60
23. Yeryüzünde Peygamberine Gereken Önemi Vermeyen Bir Dinin Olmayışı.....	61
24. Yöntemsizlik Sorunu.....	62
25. Hadisler Olmadan Dinî Bir Kitap Yazabilmenin Ne Ölçüde Mümkün Olabileceği	63
26. Hz. Peygamber'in Hayatını Anlatmadaki Zorluk	64
27. Müslümanca Yaşantımızın Gelenek ve Kitapla Korunmuş Olması.....	65

28. Sıfırdan Medeniyet İnşa Etmek, Her Şeye Yeniden Başlamak	66
29. İslâm'ın Gerçekleştirdiği Toplumsal Dönüşümü Anlatmanın Yolu	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALLAH RESÛLÜ'NÜN ARKADAŞLARI

1. Hadislerin Yazımı Meselesi	72
2. Önde Gelen Sahâbilerin Çok Fazla Hadis Rivayet Etmeyişi.....	77
3. Sahâbenin Güvenilir Olup Olmadığı Meselesi.....	77
4. Ebû Hureyre.....	80
5. Sahâbe İhtilafları.....	83
6. Sahâbe – Hz. Peygamber İlişkisinin Bize Bakan Yönü.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİNLERİ İTHAM ETMEK

1. İslâmî İlimleri Kur'an Önünde Engel Görmek.....	88
2. Hadisçileri Suçlamak	90
3. Hadis Kitaplarının Sadece Hadis Kitabı Olmayışı	112
4. Râvilerle İlgili Farklı Görüşler Olduğu İddiası.....	113
5. İmam Şâfiî'ye Büyük Haksızlık.....	114
6. Mezhepleri Tefrika Nedeni Olarak Görmek.....	115

BEŞİNCİ BÖLÜM

SORUNUN ÜRETTİĞİ SORULAR

1. Sünnetin Arap Gelenekleri Olduğu Yaklaşımı	124
2. Hadislerin Tarihsel Olduğu Yaklaşımı.....	126
3. Fiilî Uygulamaları Reddetmiyoruz İddiası	127
4. Manayla Rivayetin Neden Olduğu Problem.....	129
5. Ağır Cezaların Kur'anda Değil de Hadislerde Geçmesi.....	130

6. Hadislere Sadece Eleştirmek İçin Bakmanın Ortaya
Çıkardığı Tablo 132
7. “Peygamber Böyle Bir Şey Demez” Yaklaşımı..... 136

ALTINCI BÖLÜM

TARTIŞMANIN İSLÂM DÜNYASINA VERDİĞİ ZARAR

1. Yenilginin Acısını Hadislerden Çıkarmak..... 146
2. Sadece Kur’an Diyenlerin ve Tercüme Makinelerinin
Ülkeye Verdikleri Zarar..... 149
3. Sünnî Dünyanın Yediği Darbe..... 149
4. Hadisi İnkâr Eden Yaklaşımın İslâm Düşmanlarını
Memnun Edişi 151
5. Denildiği Gibiyse Bu Dine İnanmanın Gereksiz Olacağı 152
- Sonuç 155
- Kitabiyât 159

ÖN SÖZ

“Ey Rabbimiz! İndirdiğine iman ettik ve Peygamber’e uyduk. Şimdi bizi (birliğini ve Peygamberini tasdik eden) şahitlerle birlikte yaz.”

Âl-i İmrân, 3/53

Hamdolsun Rabbime. Salât ü selâm olsun Peygamberime.

İslâmî ilimler arasında en tartışmalı alan hiç şüphe yok ki hadistir. Nitekim ilk asırdan itibaren, sıhhati ve delil değeri açısından hadislerin bir kısmının durumu sürekli tartışma konusu olmuştur. Lakin hadis mecmuasının toptan reddini benimseyen bir mezhep, bir akım veya benzeri bir oluşum kesinlikle söz konusu olmamıştır. Böylesi bir kabul on dokuzuncu asırdan itibaren İslâm dünyasında kendisine yer edinmeye başlamış, günümüzde de oldukça revaç bulmuştur. Bu hareketin sâikleri ve neden bu derece yaygınlaştığı hususunda elbette çok şey söylenmekte ve yazılmaktadır. Ancak genel olarak Batı'nın etkisinden, müsteşriklerin çalışmalarının kafa karışıklığına sebebiyet vermesinden yakınılmaktadır. Doğrusu bizler meselenin bu derece basite indirgenecek kadar yüzeysel olduğu kanaatinde değiliz. Çünkü bugün Batılıların İslâmiyat'a dair çalışmalarından zerre kadar haberi olmayanların bile bu akımın etkisi altında kalarak sadece Kur'an'ı esas alan bir din inşa etmeye gayret ettiğini görmekteyiz. Gerçi, yaşadığımız dünyadaki insan aklının hayata ve olaylara bakışı bu yolun benimsenmesinde etkilidir ve bu aklın şekillenmesinde Batı kültürü çok önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte olguyu sadece Batı'ya bağlamak son derece yanlıştır ve Müslüman aklıyla alay etmektir.

Arap dünyası ile ülkemizde hadislerin güvenilirliği etrafındaki tartışmalara baktığımızda, her iki tarafın da bunu sağlıklı yürütemediğini görmekteyiz. Hadisleri inkâr edenlerin –önemli kısmının- tahkir eden bir dile sahip olduklarına, rivayetlerin bir kısmını alayvari bir üslupla ele aldıklarına, bazen de bu hadislerin senedlerinin başında geçen sahâbîleri itham ederek oldukça ağır, saygı sınırının çok ötesinde bir dil kullandıklarına şahit olmaktadır. İnternete yüklenen videolara veya müstear isimle yazılan yazılara baktığımızda hoş olmayan bu tutumu rahatlıkla görebiliriz. Sonuçta bu üslup karşı tarafta öfkeye sebebiyet vermektedir.

Bu düşüncenin ve tutumun karşısında geleneksel çizgiyi benimseyerek -başta Buhârî olmak üzere- temel hadis kitaplarını bütün gayretleriyle savunanların çalışmalarına baktığımızda ise karşı tarafın sebep olduğu refleksle sert cevap verdiklerini görmekteyiz. Bunun yanında -geleneksel çizgiye göre- farklı düşüncede olanların -öyle veya böyle- müsteşriklerle bir şekilde irtibatlandırıldığını müşahade etmekteyiz. Dolayısıyla itham edici dil, bu çalışmaların genelinde gördüğümüz ortak bir durumdur. Ancak böylesi bir üslup, farklı düşüncedekilerin bu kitapları okumasını engellemektedir. Çünkü hamaset ve suçlayıcı bir dille yazılan, karşı taraftakileri müsteşriklerin en azından etkisinde kalmakla suçlayan bir çalışmayı okumanın anlamı kalmamaktadır. Sonuç olarak bu kitapların hitap ettiği kitle, hadislerin hücciyeti noktasında zaten sorunu olmayanlarla sınırlı kalmakta ve onları tatmine yaramaktadır. Bu nedenle faydası olmayan suçlayıcı dilin bırakılması gerekir.

Konu etrafında ülkemizdeki çalışmalara ve konuşmalara bir de burada aktardığımız açıdan bakılmasını öneririz. Kanaatimizce yapılması gereken, ortadaki tartışma alanının ne olduğunu anlamaya çalışmaktır. Bunun ardından herkesin durduğu yerden kendi yaklaşımını bilimsel olarak izah etmeye gayret etmesidir.

Bizler, özellikle genç kardeşlerimizi hedef alan bu çalışmamızda, hadisin dindeki yerinin vazgeçilmez olduğunu, konunun bir yakasında durarak ancak karşı taraftakileri de anlamaya çalışarak, itham edici bir dil kullanmadan ele aldık. Hadis ve sünnet olmadan Müslümanlık olamayacağına inandığımızdan, özellikle aklî delilleri devreye almak suretiyle düşüncemizi ifade etmeye gayret ettik. Bunu yaparken de son dönemlerde hadis, kelâm ve fıkıh kitaplarındaki konuya yönelik tartışmaları -okuyucuyu sıkmamak için- kitabımıza almadık. Çünkü gençler kendilerine meseleleri özetle ve anlaşılır bir dille anlatan araştırmalara meyillidir. Bunun yanında kitapta, hadisin delil oluşunu kabul etmeyenleri ikna etmek için herhangi bir hadis de kullanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma, hadis zikretmeden hadisi savunan bir araştırmadır.

Elinizdeki eserin, “*Kur’an Bize Yeter Söylemi*” kitabımızdan sonra okunmasının daha yararlı olacağını düşünmekteyiz. Çünkü biz konunun Kur’an ağırlıklı boyutunu diğer eserimizde ele almıştık. Burada ise hadis merkezli boyutunu inceliyoruz. Dolayısıyla iki kitap birbirinin tamamlayıcısıdır ve okumaya öncelikle ilk kitapla başlamak daha münasiptir. Bununla birlikte önceki kitap okunmadan sadece elinizdeki kitabın okunması da vermek istediği mesajın anlaşılması açısından yeterlidir.

Gönül defterinde hiçbir Müslüman’ın adını çizmemiş biri olarak, çalışmamın bir görev ifa etmesi, gönlümün sevgisiyle coştığı Hz. Peygamber’i daha iyi anlamaya katkı sağlaması Rab-bimden niyazımdır. Şüphesiz o kalplerimizin derûnunda olanları en iyi bilendir.

Enbiya Yıldırım

Ankara 2020

BİRİNCİ BÖLÜM

Tartışma Konusuna Genel Bakış

YATIRIMCI/ÜRETİCİLERİN GÖRÜŞÜ

Bir buçuk asırdır hadisler etrafında süren tartışmalar, Müslümanları artık yormuş ve bezdirmiştir. Çünkü aynı konular her on yılda bir, sanki önceden hiç tartışılmamış gibi tekrar gündeme getirilmektedir. Yöntemsizlikten kaynaklı bu patinaj durumuna bir son verilmesi, ümmetin birliği açısından oldukça önem arz etmektedir. Çünkü söz konusu tartışmalar bir yandan enerjimizi tüketirken öte yandan diğer büyük sorunların bizden neler götürdüğünü görmemizi engellemektedir.

Bu başlık altında konuya giriş kabilinden bazı temel hususları öncelikle ele almamız ve meselenin durumunu ortaya koymamız gerekmektedir.

1. OLUMSUZ DÜŞÜNENLERİN NİYETİNİ SORGULAMAMAK

Hadis rivayetlerinin değerini ve güvenilirliğini sorgulayan bazı kişi ve grupların, din adına doğru olanı yapma gayreti içinde olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla herhangi bir ayırım yapmaksızın bu kişi ve gruplara çeşitli yaftalamalarla suçlamada bulunmak, onları bir zincirin halkası hâline getirmeye uğraşmak haksızlık olacaktır. Sonuçta oldukça ciddi bir kalabalıkla karşı

karşıya olduğumuzu bilmeliyiz. Bu nedenle saygısızlık yapılmamalıdır. Kaldı ki bu düşünce İslâm coğrafyasının hemen her kesiminde karşılık bulmaktadır ve bunun anlamı bazı şeyleri sorun olarak gören akılların var olduğudur. Bize düşen ise bu düşünceye saygı duymaktır. O yüzden niyet sorgulamayı bir yana bırakmak icap eder. Söyleyecek sözümüz varsa, edebince ve bilimsel çerçevede ifade etmek zorundayız. Sonuçta farklı bir söylemi dile getirenler din kardeşlerimizdir. Bu nedenle söz konusu söylemi tefrika gerekçesine dönüştürmeden, bir arada yaşama bilincimizi güçlendirerek cevaplamak durumundayız.

2. HADİS İNKÂRCILIĞINI DIŞ GÜÇLERE VE MÜSTEŞRİKLERE DAYANDIRMANIN YANLIŞLIĞI

Özellikle Arap dünyasında olduğu gibi ülkemizde de hadislere bütünüyle olumsuz yaklaşımlara karşı şüpheci bir yaklaşım sergilenmektedir. Bu düşüncede olanlar -farklı etkenler dikkate alınmaksızın- müsteşriklerle irtibatlandırılmaya, en azından onların tesirinde kalmakla suçlanmaktadır. Esasında farklı yaklaşımları nedeniyle Müslümanlara bu tür suçlamalarda bulunmak, acziyetten kaynaklanan bir ithamdır. Zira zamanımız insan aklının daha fazla sorguladığı ve kabule dayalı geleneksel bilgiyle yetinmediği gerçeğine kendimizi alıştırmamız gerekmektedir. “Kitapta böyle geçiyor, dolayısıyla inanacaksınız.” demenin mümkün olmadığı bir asırda yaşamaktayız. Özellikle gençler sorgulamakta ve bir metni okuduklarında zihin dünyalarında gezinen sorulara cevap aramaktadırlar. Bunu ilahiyat eğitimi alan gençlerde bile görüyor olmamız, sorunun kökeni, teşhisi ve tedavisi noktasında yanlış bir yol benimsediğimizi bizlere göstermektedir. O yüzden itham eden ve etiketleyen dili bir kenara bırakarak sorunun kökenlerine eğilmemiz gerekmektedir. Ayrıca globalleşen bir dünyada onu-bunu suçlayarak çözüm üretmek mümkün değildir. Pek çok internet sitesi özellikle hadisler üzerinden farklı dillerde neşriyat yapmaktadır. Dolayısıyla başka bir şekilde tedbir almak gerekmektedir.

3. HADİSLERİ REDDE GÖTÜREN NEDENLER

Dinî bilginin sağlıklı öğretilmemesi ve Arapça yazılmış kitaplardaki her ibarenin doğru/gerçek olduğunun sanılması nedeniyle din adına ülkemizde son derece kötü manzaralar ortaya çıkmıştır. Öyle ki din istismarı, pek çok İslâm ülkesinden daha fazla oranda bizim yurdumuzda yapılmaktadır. Bu sömürünün gerçekleşmesinde, sıhhatleri son derece sorunlu olan rivayetler ile şahsi görüş ve çıkarlara göre yorumlanan sahih hadisler büyük paya sahiptir. Bu manzara yanında İslâm dünyasındaki parçalanmışlığı, perişanlığı, geri kalmışlığı ve hurafeleri müşahede eden insanlar, sorunun nedeni olarak büyük oranda hadisleri görmektedirler. Esasında yapılması gereken, dini kendi ikballeri için ranta dönüştüren, İslâm üzerinden dünyalık elde eden, delil olmayacak nakiller, rüyalar ve kıssalarla halkın yanlış itikadî kabullere sapmasına aracılık eden, televizyon programlarında tevazu pozları takınarak, yeri geldiğinde ağlayarak asılsız şeyler anlatan tüccarları “olmaları gereken yere” indirmektir. Ülkemizde Cebrâil ile görüşen, rüyasında devamlı Hz. Peygamber’i gören ve ondan birtakım emirler alan, Arap geleneklerini din diye dayatan, yazdığı kitapları saçmalık ve İsrâiliyat ile dolduran, yaptığı televizyon programlarında nerede hüznüleneceği önceden belirlenen hurafeci insan sayısının hiç de az olmadığı göz önünde bulundurulacak olursa, ortaya çıkan manzaranın gerçekten de ürkütücü olduğunu itiraf etmek zorunda kalırız. Lakin bütün sorunun, temel İslâmî bilgilerin doğru bir şekilde öğretilmemesinden kaynaklandığını tekraren söylemek durumundayız. Sonuç olarak halktaki dinî bilgi zayıflığı bizi bu tabloyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Yoruma açık âyetler ile hadislerden dinin temel sabiteleriyle çelişmedikten sonra (uçuk olmayan) farklı sonuçlar çıkarmaya gelince, bunda bir sakınca görmek yanlış olur. Tam tersine bu durumu; çeşitlilik, renklilik, fikir üretimi olarak değerlendirmek gerekir.

Görünen o ki, hadisleri toptan reddeden müminler, ülkemiz de dâhil olmak üzere İslâm dünyasının genelini kuşatmış olan hurafe kültürü ile Kur'an'dan uzak İslâm anlayışlarından olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum onların sadece Kur'an'la yetinme, hadisleri terk etme düşüncesini benimsemelerine neden olmaktadır. Bu düşüncelere kapılmalarında gerekli izah ve tenkitleri yapılmadan tercüme edilip neşredilen temel İslâm bilimlerine ait kaynak eserler de etkili olmaktadır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Klasik dönemlere ait tefsir, hadis ve diğer kitaplar -hakkıyla yorumu tâbi tutulmadan- tercüme edilerek insanımıza zulmedilmiş, ellerine pimi çekilmiş bombalar verilmiştir. Yurdu-muzu bu kadar müçtehidin (!) keza hadislere hiç değer vermeyen bir kitlenin doldurması bundandır. Oysa söz konusu kitaplar başta Arapça olmak üzere İslâmî ilimlerde iyi bir alt yapıya sahip olmayı gerektirir. Çünkü bunlar ihtisas kitaplarıdır. Yaşadığım bir olay durumu daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır:

Bir ara babam “Hz. Peygamber’un deduklerini kaynağın-dan okuyacağım.” diyerek *Sünen-i Tirmizî*’yi aldı. Aradan bir ay geçmeden bana telefon açtı: “Oğlum! Ha bu Peygamber’un bir dedüğü diğerini tutmayı. Pıraktum okumağı.” Görüldüğü üzere, nâsihi-mensûhu, âmî-hâssı, mutlakı-mukayyedi, velhasıl metin değerlendirme kriterlerini bilmeyince sonuç böyle oluyor. Dolayısıyla gerekli değerlendirmeler yapılmadan tamamen ticarî gayeyle temel kaynakların tercüme edilmesi suretiyle insanımıza hakikaten yazık edildi.

4. PROBLEMLERİ İNKÂR ETMEK

Ülkemizdeki hadis tartışmalarının gereksiz uç noktalara savrulmasının en büyük nedenlerinden biri de kendilerini Ehl-i sünnet müdafii olarak gören ve arkalarına okuma düzeyi düşük geniş halk katmanlarını alan kişilerin “hadis kitaplarını kutsama” tavrıdır. Her türlü saygıyı ziyadesiyle hak etmelerinin ötesine geçilerek âdeta kutsallaştırılan hadis bilginleri ile bu bilginlerin

bazılarının tasnif ettiği kitaplar dokunulmaz kılınmaktadır. Memleketimizdeki bu kişiler öyle bir yaklaşım sergilemektedirler ki, söz konusu hadis kitaplarındaki herhangi bir hadis eleştirilecek olduğunda sanki dine saldırılıyormuş veya din elden gidiyormuş gibi bir vehme kapılarak, üstelik de arkalarındaki kalabalıkları bilinçli olarak manipüle ederek gerginliğe sebebiyet vermektedirler. Hâlbuki hadis kitapları Kur'an'la eş değer kitaplar olmadıkları gibi dokunulmaz da değillerdir. Elbette bunun anlamı, önüne gelen herkesin herhangi bir hadis kitabını açarak her hadisle ilgili dilediğini söyleyebilmesi değildir. Ancak tarihî sürece baktığımızda başta fakihler ve kelâmcılar olmak üzere İslâm bilginlerinin bu kitaplardaki bazı hadisleri eleştirdiklerini görürüz. Bununla birlikte söz konusu kitaplardaki eleştiri yöneltilen hadislerin genel hadis mecmuasındaki yerine baktığımızda, tahminen yüzde onluk bir oranı geçmediği görülecektir. Dolayısıyla ilk asırdan bu yana -zaman ve coğrafyaya göre değişiklikler arz etmekle birlikte- yüzde onluk dilim her zaman tartışma alanı içindedir ve öyle olmaya da devam edecektir. Bu gerçeğe kendimizi alıştırmamız gerekmektedir.

Şu da bir hakikattir ki, tartışma alanındaki rivayetler hususunda kesin kabulleri olan her iki taraf da karşılarındakileri asla ikna edemeyecektir. Bu hep böyle olmuş ve olmaya da devam edecektir. Örneğin, son yılların tartışma konularından olan kabir azabı meselesi böyledir. Kabir azabının varlığını kabul eden geleneksel görüşün elinde onlarca hadis bulunmaktadır. Konu çerçevesinde bazı âyetleri de delil getirmektedirler. Kabir azabını kabul etmeyenler ise yine Kur'an'dan ve Allah'ın adalet sıfatından hareketle böyle bir şeyin olamayacağını öne sürmektedirler. Dolayısıyla her iki tarafın da elinde deliller bulunmaktadır. Bu nedenle, rivayetleri delil olarak benimsemiş olan bir insanın inkâr eden tarafından görüşünden vazgeçirilmesi imkânsızdır. Çünkü önünde onlarca hadis bulunmakta ve kendi bakış açısına göre kabir azabını makul bir şekilde anlamlandırmaktadır. Yapılması

gereken, tartışma konusu olan hadislerin tartışıldığı o dar alanı bütün hadis külliyyatına yaymamaktır. O küçük alan eskiden olduğu gibi tartışılmaya devam edilebilir. Yeter ki sorun dağıtılmasın ve geri kalan büyük alana yönelik bir genellemeye gidilmesin.

İşte, kendilerini Ehl-i sünnet müdafii olarak gösterenlerin, ülkemizde hadislere karşı bütünüyle olumsuz bakış açısı oluşmasındaki en büyük katkısı (!) burada söz konusu olmaktadır. Bazı kitaplardaki her bir rivayeti din hâline getirerek savunmakla bütün hadis külliyyatına zarar vermektedirler. Bunu dile getirirken, kendilerine göre sahih kabul ettikleri her bir hadisi savunmalarına elbette itirazımız yoktur. İnsanın inandığını müdafaa etmesinden daha tabii bir şey olamaz. Sorun tartışmanın tarihsel boyutunu görmezlikten gelerek tartışılan hususları dinin bir parçası hâline getirmek ve savunulan hususları müsellemler, münakaşaya kapalı mutlak hakikatlermiş gibi kabullenmektedir. Yapılacak olan şey ise, tartışılan konuyu tartışma alanında tutmak ve ihtilaf edilen konuyu din hâline getirmemektir.

5. TARTIŞMA KONUSU OLAN RİVAYETLERİN ALANI

Öteden beri tartışma konusu olan rivayetlere baktığımızda çok önemli bir husus dikkatimizi çeker: Bu rivayetlerin geneli, Müslümanların gündelik dinî yaşantılarını düzenleyen rivayetler değildir. Kabir azabı, şefaathat, mucizeler, (Hz. Süleyman'ın doksan eşini bir gecede dolaşması, Hz. Musa'nın ölüm meleğini tokatlaması gibi) geçmiş peygamberlere dair bazı kıssalar, kertenkeleyi öldürenin alacağı sevap, siyasî gelişmelerle paralellik arz eden rivayetler, Cessâse hadisi, gaybî haberler, Mehdî, Deccâl, Hz. İsa'nın kıyamet öncesi gökten inmesi, kıyamet alametlerine yönelik hadisler, Allah'ı insan suretinde tasvir eden rivayetler, sinek hadisi, Sünnîlerle Şîîler arasındaki temel farklılığın nedeni olan itikada dair meselelere dair bazı rivayetler... Bu rivayetlerin içeriklerine bakıldığında birçoğunun günlük dinî yaşantımıza giren bir yönünün olmadığı görülür. Dolayısıyla "farz-ı muhal"

kabilinden söz konusu rivayetlerin tamamı mevzû olarak değerlendirilecek olsa dahi, bizlerin gündelik dinî yaşantısı üzerinde olumsuz etkisi olmaz. Çünkü bunlar Müslümanlığımızı doğrudan şekillendiren rivayetler değildir. Hatta söz konusu rivayetler var olmamış olsa bile, pek çoğunun içerdiği konu yine de tartışma meselesi olacak ve Müslümanlar bunları ele alacaklardı. Dolayısıyla bu rivayetler bazı konularda tartışan tarafların bir kısmına yani bunların var olacağını düşünenlere doküman temin etmiş olmaktadır.

Tartışılan hadis rivayetlerinin bir bölümü itikat alanına girdiğinden dolayı bunların bahsettiği hususları “sabit inanç esası” hâline getirmedikten sonra tartışmanın sürmesinde bizce bir mahzur bulunmamaktadır. Tartışmak ve yeni fikirler ortaya sürmek her zaman iyidir. Eleştiri dinamizm ve yeni sonuçlar getirir. Bundan kaçınmamak gerekir. Yeter ki tartışılan bu konuları kendi tartışma alanları içinde tutarak bütün hadis mecmuasına yaymayalım. Bu sözümüzden, geri kalan rivayetlerin eleştiriye kapatıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Eğer bir rivayeti -hangi kitapta geçerse geçsin- Hz. Peygamber’in yüksek makamıyla uyumlu görmüyorsak, aceleci davranmadan ve emeğimizi sonuna kadar sarf ederek eleştirme hakkına elbette sahibiz. Şu da bir gerçektir ki bizim eleştirdiğimiz rivayeti bir başkası kendi bakış açısı ve delillerine göre sonuna kadar savunabilir. Bu da tabii ve karşılıklı anlayış gerektiren bir durumdur.

6. TARTIŞMA ALANI DIŞINDAKİ RİVAYETLER

İlk asırlardan beri tartışılan rivayetlerin dışında kalan ve çoğu ahlâk ile fıkha dair olan hadisler üzerindeki münakaşalar çok nisbidir. Bununla birlikte, her bir konuyla ilgili rivayetlerin seçiminde fikhî mezheplerin delil kabul etme ölçütleri kısmen de olsa farklılıklar arz ettiği için, bu kabullerin sonucu uygulamaya yansımıştır. Bu nedenle dört mezhebe mensup olanların

namazları eda edişlerindeki farklılık hemen dikkatimizi çeker. Burada şöyle bir soru akla gelebilir:

“Sahâbilerin Hz. Peygamber’i en çok gördükleri yer mescitti. Onunla en sık orada bir araya gelirlerdi. Buna rağmen mezheplerin namaz eda ediş şekilleri farklılık arz etmektedir. Namazı doğru düzgün rivayet edememiş bu insanların diğer rivayetlerine nasıl güvенеceğiz?”

Bu soru son derece yerindedir. Öyle ya, sahâbiler hem Hz. Peygamber’in namazdaki en küçük uygulamasına varana kadar her şeyi nakletmişler hem de bu derece farklılıklar söz konusudur! İnsan böyle bir tereddüt karşısında kafa karışıklığı yaşayabilir. Bu sorunun cevabı şu şekildedir:

Namazın her bir kısmı için bir sepet oluşturduğumuzu farz edelim. Namaza başlarken ellerin kaldırılmasına dair rivayetler sepeti, namaza ne söylenerek başlanacağına dair rivayetler sepeti, ellerin nereye bağlanacağına dair rivayetler sepeti, kıraate ne ile başlanacağına dair rivayetler sepeti... Her bir konuyla ilgili rivayetleri kendi sepetlerinde bir araya getirdikten sonra, örneğin ellerin nerede bağlanacağına dair sepete bir göz atalım. Bu sepette yer alan rivayetlere göre, gerek Hz. Peygamber’in ve gerekse sahâbilerin farklı uygulamaları olduğunu görürüz. Hatta bazen aynı sahâbîden farklı rivayetler geldiğini tespit ederiz. Buna göre eller göbük üstüne, göbük altına, göğüs üstüne bağlanabileceği gibi hiç bağlanmayacağına dair rivayetler de söz konusudur. Bu kadar farklı rivayeti görünce, az yukarıdaki soruya neredeyse hak verecek noktaya geliriz. Esasında olan biten şudur:

Her mezhebin müctehidleri namazın her bir kısmına dair rivayet sepetlerinin başına gelirler. Örneğin ellerin nereye bağlanacağına dair rivayet sepetine gelirler. Rivayetlerin kabulünde uygulamış oldukları kriterlere göre sepetin içinden bir rivayet seçerler ve bunun en sağlam rivayet olduğunu belirtirler. Geri kalan rivayetleri almamaları hususunda çeşitli gerekçeler öne

sürerler. Râvilerini zayıf kabul etme, nesh durumu ve benzeri açılardan geri kalanı sepette bırakırlar. Bu sefer diğer mezhep imamları gelirler ve aynı şeyi onlar kendi kriterlerine göre yaparlar. Bazen aynı rivayetleri seçerler bazen de farklı rivayetleri. Bu seçimlerin tabîî sonuçları olarak mezheplerin uygulamaları arasında farklılıklar oluşur. Fıkhî mezhepler kendi kriterlerine göre sepetlerden en sağlam rivayeti seçtiklerinden ve diğer rivayetleri amel etmemiz için b, c ve d seçenekleri şeklinde önümüze koymadıklarından dolayı mezheplerin uygulamaları katı sonuçlar olarak karşımıza çıkar. Mezhepler her bir sepetten birer rivayet tercih ederken sepetin geri kalanlarını kendi ölçülerine göre sıhhat açısından eleştirir ya da nesh gibi gerekçelerle amel etmeye uygun bulmazlar. Ancak bunun anlamı sepette kalan diğer rivayetlerin mevzû olduğu değildir. Çünkü bir mezhebin bıraktığını bir diğer mezhep delil olarak alabilmektedir. Dolayısıyla mezheplerin uygulamaları sonucunda ortaya çıkan farklılıkları Hz. Peygamber'in yaptığı değişik uygulamalar olarak kabul edebiliriz. Ortaya çıkan farklılıklar rivayetlerden seçki yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bizler bütün bu farklılıkların Hz. Peygamber'in hayatında yer aldığını, namazın edasında Allah Resûlü'nün (s.a.s) oldukça rahat davrandığını, ihlaslı edaya önem verdiğini, hızlı kılmaya karşı olduğunu bilirsek, sorun kendiliğinden çözülür. Demek oluyor ki her bir sepetteki -sıhhatleri çok problemli olanlar dışında kalan- rivayetlerin her biri Hz. Peygamber'e dayanmaktadır ve bunlarla amel etmek hususunda bir engel yoktur. Rivayetler hususunda alt yapısı olan bir insan bunun gereğini yerine getirebilir.

7. ELEŞTİRİLEN KAYNAKLARDAN YARARLANMAK

Ülkemizde Kur'an'la yetinen çalışmalar ve konuşmalar yapanların önemli bir kısmında herkesin dikkatini çeken ve rahatsızlık veren bir durum vardır. Bu kişiler hadislerin tamamen güvenilir olmadığını, hadis imamlarının ve kitaplarının muteber

olmadığını, Kur'an'a dönmemiz gerektiğini söyleyerek özellikle gençlerin zihinlerinde geçmiş bilginlere ve çalışmalarına yönelik ciddi kuşkular uyandırmaktadırlar. Ancak aynı kişilerin gerek konuşmalarında ve gerekse kitaplarında yazdıklarına bakıldığında, eleştirdikleri zevatın hadis/tefsir/fıkıh/tarih/lügat... kitaplarından ihtiyaç duydukları anda yararlandıklarını ve kötüledikleri kitapları başvuru kaynağı yaptıklarını görürüz. Çünkü özellikle hadissiz yapamadıkları için yeri geldiğinde oraya müracaat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu da ikilem doğurmakta, bu arada gençlerin zihinlerinde hasar oluşmaktadır. Bizim beklentimiz, Kur'an'ın yettiğini söyleyenlerin âyetleri okuyup susmasıdır. Çünkü Kur'an yetmektedir!? Bu durumda, yazıp konuşmalarına da hiç gerek yoktur.

8. SEÇMECİ YAKLAŞIM SERGİLEMEK

Hadislerin güvenilirmez olduğunu söyleyenlerin en büyük ikilemelerinden birisi de söylemelerini destekleyecek rivayetlere sıkıca sarılmalarıdır. Hatta bu bağlamda ne buluyorlarsa kullanmaktadırlar. Hadislerin Hz. Peygamber zamanında yazılıp yazılmadığı, ilk dört halifenin konu çerçevesindeki tavrı, sahâbîlerin birbirleri hakkında söylemiş oldukları bazı sözler gibi. Velhasıl kendilerine yarayabilecek her türlü rivayeti iddialarını desteklemek adına hakikat kabul ederek önümüze koymakta ama bir yandan da hadislerin ve rivayetlerin bir şey ifade etmediğini söylemeyi sürdürmektedirler.

Eğer hadisler bir delil teşkil etmiyorsa, bu durumda rivayet malzemesi içinde yer alan ve klasik kaynaklarda geçen bu tür bilgileri kullanmaları anlaşılabilir bir tutumdur. Eğer hadisler onlar için bir şey ifade etmiyorsa, hadislerin hücciyetine inanan bizler için bazı rivayetleri yine bize karşı delil olarak öne sürmeleri kabul edilebilir bir durum değildir. Böylesi bir tutum karşısında bizim, "Hulefâ-i râşidînin tavrına, naklettikleri bazı hadisler nedeniyle sahâbîlerin birbirleri hakkındaki olumsuz ifadelerine dair

rivayetleri kullanmamanız gerekir.” deme hakkımız doğmaktadır. Dolayısıyla rivayetlere inanmayan ve yok sayan bir insanın rivayet mecmuamız içinden bir şeyler seçerek bunları bize karşı kullanması doğru değildir. Çünkü bir şey yoksa, yoktur. Kendi lehine olduğunda var olduğunu kabul etmek çelişkidir. Kaldı ki kullanılan olumsuz malzemenin her birine dair hadisçilerin verdikleri makul cevaplar bulunmaktadır.¹

1 Bunların önemlilerini üçüncü bölüm olan “Allah Resûlü’nün Arkadaşları” başlığı altında okuyabilirsiniz.

İKİNCİ BÖLÜM

Hz. Peygamber'in İfade Ettiği Anlam

İTİHAK İSLAMİ İNŞAAT VE YAYINLAMA EKİPİ

Müslümanlar tarihlerindeki şaşalı dönemlerini Hz. Peygamber'in izinden giderek yaşadılar. Bu yüzden şu dönemde içinde buldukları zilletin acısını onun sünnetinden çıkarmak yerine, kendilerini düzeltmeleri ve tekrardan peşinden gitmeleri gerekir.

Bu bölümde Hz. Muhammed'in İslâm dini içindeki konumu, biz Müslümanlar için ne ifade ettiği ele alınacak ve konu çerçevesindeki sorulara cevap verilecektir.

1. "ALLAH KULUNA YETMİYOR MU DA PEYGAMBERE İHTİYAÇ DUYUYORUZ?" YAKLAŞIMI

Allah kullarıyla iletişimi doğrudan yapmamaktadır. Nitekim Kur'an'da geçmiş peygamberler ve getirdikleri kitaplardan söz edilmektedir. Demek ki kullar ile Allah arasında mutlaka aracı olmaktadır. Bunun anlamı, Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde de bir aracıyı görevlendirdiğidir. Kur'an'ın belirttiği üzere bu aracının adı Muhammed (s.a.s)'dir. Allah elbette mesajını bir aracı olmadan kullara iletebilirdi ancak bu, dünyanın sınav yurdu oluşunu abes hâle getirirdi. Şöyle düşünelim: Semadan yazılı buyruklar insanlar üzerine iniyor. Bu durumda din açısından sınava

tâbi tutulan kimse olmazdı. Çünkü bunu görecektir olup da iman etmeyen insan neredeyse kalmazdı. Ancak Hz. Muhammed üzerinden gönderilen mesajlarla sınavın insanî düzeyde ve tabii mecrasında gerçekleşmesi sağlanmıştır. Böylece insan gerçek anlamda bir imtihana tâbi tutulmuş olmaktadır. İrade sahibi kuldandan, aklını kullanarak sınavda başarılı olması istenmekte, nefsinin ve dünyevi ihtiraslarının kölesi olanlar ise başarısız olmaktadır. Kaldı ki Allah, dünyayı gerçek zamanlı bir sınav salonu olarak ayarlamamış olsaydı, herkesi aynı anda iman etmiş insanlar topluluğuna çevirebilir, gönüllerini de melekler gibi günah işleyemez hâle dönüştürebilirdi. Ancak tüm bu işlemler sınavı anlamsız kılardı.

Peygamber gönderilmesinde göz ardı edilmemesi gereken çok önemli bir neden de şudur: İnsanların önünde kendileri gibi bir beşer olmalıdır. Çünkü öndeki kişi hem kendi yaşantısıyla ilâhî buyrukların nasıl hayata geçirileceğini fiilî olarak gösterir hem de insanların her zaman ve zeminde ihtiyaç duydukları liderlik görevini yerine getirir. Ayrıca insanlar kendileri gibi olan bir insanın nefsanî ve şeytanî isteklerle nasıl mücadele ettiğini görerek, içinde buldukları sınavı başarabilecekleri yönde motive olurlar. Peygamber onlara bu yönden hem örneklik hem de rehberlik yapar.

2. KUR'AN'I BİZE ULAŞTIRAN AĞIZ İLE MURAD-I İLÂHÎYİ AÇIKLAYAN AĞZIN AYNI OLUŞU

Allah'tan gelen vahiyleri insanlara ulaştıran insan, Hz. Muhammed'dir. Bu gerçek, Hz. Muhammed'in (s.a.s) bir kısım özellikleri nedeniyle seçildiğini gösterir. Bunların başında emin/güvenilir oluşu gelir. Allah onu seçtiğine göre, ona inzal ettiklerini insanlığa eksiksiz bir şekilde ulaştıracağını bilmektedir. Zaten durum da bu şekilde tecelli etmiştir. Zaman zaman Hz. Muhammed'in eleştirildiği âyetlerin bile insanlığa aktarılması, aracılığı hakkıyla yerine getirdiğinin en önemli delillerindedir.

Bunun yanında âyetler doğrudan o dönem insanlarına inmediğinden, sadece Hz. Muhammed'e nâzil olduğundan, âyetlerdeki murad-ı ilâhîyi en iyi anlayacak olan odur. Allah sadece onu kendisine muhatap aldığından dolayı Peygamberi'nin anlamayacağı veya eksik anlayacağı bir şeyi ona indirmesi söz konusu olamaz. Bu, peygamber görevlendirmenin tabiatına aykırı bir durumdur. Dolayısıyla Hz. Peygamber vahyin nâzil olduğu yegâne kişi olması ve bunları insanlara sadece kendisi ulaştıracak olduğundan, içeriğinde neyin kastedildiğini tam olarak anlamak durumundadır. Zaten Kur'an âyetlerinin önemli kısmı veciz ve detaya girmeyen buyruklardır. Dolayısıyla buralarda neyin murat edildiğinin anlaşılması için açıklanmaları gerekir. Günümüzde tefsirler başta olmak üzere Kur'an merkezli çalışmaların yaptığı da bir anlamda budur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in âyeti aktarmadan önce veya sonra bir izah getirmeden "Alın âyeti, ne hâliniz varsa görün." demediği bellidir. Vahyin nâzil olduğu bir insan olarak tabii bir şekilde kendisinin de söylemek durumunda olduğu bazı sözler olacaktır, olmuştur da. Bu nedenle Hz. Peygamber'in vahyi aktardıktan sonra geri çekildiği söylenemez.

İsterseniz kendimizi Resûlullah (s.a.s) döneminde farz edelim: Hz. Peygamber'e bir sebebe binaen veya görünür müşahhas bir neden olmadan ilâhî hikmet gereği bir âyet iner. Hz. Peygamber âyeti tebliğ etmek üzere insanları çağırır. Herkes gelip etrafında toplanır. Beklerler, Hz. Peygamber ne diyecek diye... Hz. Peygamber de onlara der ki: "Az önce bana bir vahiy geldi. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor..." Gelen vahyi aktardıktan sonra da arkadaşlarına seslenir: "Hepsi bu kadar, dağılılabilirsiniz." Böyle bir durum akıl ve mantık ölçülerine göre söz konusu olabilir mi? Bir din görevlisi veya din dersi öğretmeni âyeti veya hadisi aktardıktan sonra ondaki hikmet boyutlarını açıklamak, biz müminlerden neyin talep edildiğini beyan etmek amacıyla belki bir on beş dakika konuşur. Bir din görevlisi veya din dersi öğretmeni bunu

yapabiliyorken Hz. Peygamber âyeti aktardıktan sonra “Herkes dağılsın!” mı demiştir?!

Bu durumda şunu söylemek durumundayız: Allah’tan gelen vahiyleri insanlara aktaran, Kur’an’ın Allah kelâmı olduğunu söyleyen ağız ile bunlardaki muradı açıklayan ağız aynı ağızdır. Dolayısıyla âyetlerde neyin kastedildiği hususunda onun açıklaması varsa, sahâbe gibi her dönem insanları buna muhtaçtır. Zaten Allah ona açıklama görev ve yetkisini vermiştir: “İnsanlara, kendilerine indirilene açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’an’ı indirdik.”² Bu durumda biz kim oluyoruz da Allah’ın verdiği yetkiyi Hz. Muhammed’den almış oluyoruz ve âdeta dinin nasıl açıklanacağını beyan etmiş olan Allah’a “Hayır, öyle değil, bu şekilde olacak!” demeye getiriyoruz?!

3. HADİSLERİ KUR’AN’IN YANINDA KONUMLANDIRAMAMA HATASI

Sadece Kur’an ile yetinme iddiasını savunanlar ile aynı düşünmeyenler arasındaki temel fark hadislere bakıştadır. Onlar hadisleri alternatif bir metin gibi görmektedirler. Bu nedenle Kur’an karşısında başka bir kitap istememektedirler. Bizim bakışımıza göre ise *hadisler Kur’an’ın karşısında değil yanındaki metinlerdir*. Kur’an’a bakarsınız, sonra da Hz. Peygamber o konuda bir şey demiş mi veya yapmış mı diye hadise göz atarsınız. Dolayısıyla hadisler bir anlamda Kur’an’ın tefsiri mesabesinde. Kur’an’ın en yetkin müfessiri Hz. Muhammed olduğundan dolayı hadisleri Kur’an’ın yanına koymak kadar doğru bir yaklaşım yoktur. Bir başkasının afakî düşüncelerini tefsir diye okumak yerine Allah Resûlünün âyetleri izah eden veya âyetleri anlamamıza yarayan buyruklarına bakmak en doğru yoldur. Sonuç olarak *Kur’an bizlerin ne yapacağını emreder. Hadisler de bu emrin nasıl yerine getirileceğini açıklar*. Bu açıdan bakıldığında hiçbir tezat kalmamaktadır. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe’nin sözü bu bağlamda çok

2 Nahl, 16/44.

daha iyi anlaşılmalıdır: “Sünnet olmasaydı, hiçbirimiz Kur’anı anlayamazdık.”³

Konumuz kapsamında güzel bir nükte bulunmaktadır: “Bir kadın bir hocaya fetva sormaya gelir. Aralarında şu konuşma geçer:

- Fetvanı Kur’an’a göre mi vereyim yoksa İmam Mâlik’e göre mi?
- İmam Mâlik’e göre ver.
- Hayret! Mâlik’in fetvasını Kitap’tan üstün mü tutuyorsun?
- Hayır. Ancak onun Kitap’ı da sünneti de senden çok daha iyi anladığına inanıyorum.”

Dolayısıyla Kur’an’ı hepimizden çok daha iyi anlamış olan Hz. Peygamber’in söyleyip yaptıkları bizim için öncelikli olmalıdır.

4. HZ. PEYGAMBER’İN KONUMUNU İDRAK ETME

Hadislerin bugüne kadar ulaşıp ulaşmadığı tartışmalarında göz ardı edilen temel hususlardan biri de Hz. Peygamber’in Müslümanlar için ne ifade ettiğidir. Nitekim Hindistanlı bilgin Muhammed Takî Osmânî Hz. Peygamber’in biz Müslümanlar için nasıl bir konumda bulunduğunu çok güzel ele almakta ve şöyle demektedir:

Bu konuda sorulması gereken ilk soru şudur: Bir peygamber insanlara gönderilirken hangi statüye sahiptir? Peygamber, mektubu teslim ettikten sonra ne olursa olsun teslim ettiği şeyle herhangi bir alakası kalmayan bir postacı veya bir mesaj taşıyıcıdan daha yüksek bir mevkie sahip değil midir? Cevap elbette sahip olduğu yönündedir. Peygamberler sadece Allah kelâmını iletmek

3 Enver Şâh el-Keşmîrî, *Feydu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, I, 320; Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsîmî, *Kavâidu't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadis*, s. 52, 298.

için gönderilmezler. Onlar aynı zamanda ilâhî kitabı açıklamak, yorumlamak, tefsir etmek, tatbik edilme yollarını göstermek ve muhtevasının pratik bir örneğini sunmakla yükümlüdürler. Onların görevi vahyi tekrarlamakla sınırlı değildir, bilakis onu öğretmek ve insanları onun icaplarına göre hayatlarını sürdürmeleri konusunda eğitmekle görevlidirler. Kur'an-ı Kerim şu sözleriyle konuya ilişkin herhangi bir şüphe bırakmamaktadır:

“Allah gerçekten, müminlere âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir resul göndermek suretiyle lütufta bulunmuştur. Şüphesiz onlar daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”⁴

“Ümmilere âyetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten kendi içlerinden bir resul gönderen Allah'tır.”⁵

Kur'an-ı Kerim'in bildirdiğine göre dua ederken Hz. İbrahim'in duasında da aynı fonksiyonlar Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir:

“Rabbimiz, onlara, senin âyetlerini okuyan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten, onları arıtan kendi içlerinden bir resul gönder.”⁶

Bunlar Hz. Peygamber'e verilmiş dört ayrı fonksiyonu ihtiva eden referans ifadelerdir ve Hz. Peygamber bunların hepsiyle de görevlendirilmiştir:

- a) Allah'ın âyetlerini okumak.
- b) Allah'ın Kitabı'nı öğretmek.
- c) Hikmeti öğretmek.
- d) İnsanları arıtmak.

Şu hâlde Kur'an-ı Kerim şu gerçek üzerinde herhangi bir şüphe bırakmaz: Hz. Peygamber (s.a.s) sadece Allah'ın âyetlerini okumak sonra da onun yorumunu ve uygulamasını istedikleri

4 Â-i İmrân, 3/164.

5 Cum'a, 62/2.

6 Bakara, 2/129.

şekilde yapmak üzere insanlara bırakmakla görevlendirilmiş değildir. Bilakis o, Kitap'ı 'öğretmek' üzere gönderilmiştir. Öte yandan Kitap'ı öğretmek yeterli olmadığına göre, "Kitap"a ilave bir şey olan "hikmet"i öğretmesi de kendisinden istenmiştir. Dahası bu da yeterli değildir, teorik olarak Kitap ve 'hikmet'in öğretilmesini, insanların, Allah'ın kendilerinden uygulanmasını istediği şekilde Kitap ve hikmeti uygulayabilmelerini sağlamak için pratik bir eğitimin takip etmesi gerektiğinden Hz. Peygamber aynı zamanda insanları 'arıtmak'la yükümlüdür.

Kur'an-ı Kerim'in bu âyetleri Hz. Peygamber'in aşağıdaki fonksiyonlarını belirlemektedir:

- a) O, kutsal kitabın doğru bir şekilde okunması konusunda otoritedir.
- b) Kitap'ın yorumlanmasında son söz ona aittir.
- c) İlahî rehberliğe dayanan hikmetin öğrenilebilmesinde yegâne kaynak odur.
- d) O, öğrettiklerini pratiğe geçirmeleri için insanların pratik eğitimleriyle de görevlendirilmiştir.

Hz. Peygamber'in bu fonksiyonları, onun şifahî ve pratik öğretilerinin her ikisi de takipçileri için otorite olarak kabul edilmeden ve onun eğitimine verilmiş Müslümanlar ona ittibâ ve itaat etmekle mükellef tutulmadan asla gerçekleştirilemez.⁷

5. TARİHÎ SÜRECİ ANLAYAMAMAK

Hangi asırda yazılmış olursa olsun, şiirinden tefsirine, akaidinden fıkına hatta gramerine kadar hangi alanda olursa olsun, tüm kitaplara baktığımız zaman Hz. Peygamber'in Müslümanların gönül dünyasında tarif edilmez bir yer tuttuğunu görürüz. Günümüzde de ülkemiz insanındaki Peygamber sevgisi bunun tezahürüdür.

7 Bkz. Muhammed Takî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 16-18.

Şüphe yok ki, klasik bir kitaba göz attığımız zaman gördüğümüz Peygamber sevgisi ve ona uyma hırısı, o kitabı yazan insanla başlamış olan bir duygu değildir. Başka bir ifadeyle şöyle söyleyelim: Ben bugün Hz. Peygamber'e uymak hususunda bir kitap yazacak olsam, bu, bugüne kadar hiçbir Müslümanın aklına gelmemiş, benim sıfırdan ortaya koyduğum bir düşünce olmaz. Çünkü beni besleyen kaynaklar ile yaşamış olduğum toplumdaki Peygamber sevgisi vardır. Bu ikisi benim gönlümü Hz. Peygamber sevgisiyle coşturmaktadır. Dolayısıyla aynı durum elimizi attığımız her klasik kaynakta göreceğimiz tabii bir durumdur. Kitaplarda gördüğümüz, Allah Resûlü'ne (s.a.s) olan bu muhabbet ile onun peşinden gitme arzusu öncesine dayanmakta, oradan beslenmektedir. Örneğin İmam Şâfiî'nin ikinci asırda yazılmış olan *Risâle, Ümm, İhtilâfu'l-Hadîs* kitaplarına baktığımızda tarifi imkânsız bir peygamber sevgisi ve onun yolundan gitme iştiağı görürüz. İmam Şâfiî bu duygu atmosferini eğitim aldığı bilgiler, elde ettiği kitaplar ve çevreden edinmiştir. Dolayısıyla devam eden bir süreç vardır. Bu süreç geriye doğru Hz. Peygamber'in arkadaşları olan sahâbîlere kadar gider. Çünkü kuşaklar boyu bir aktarımla karşı karşıyayız. Bu sosyal gerçeklik inkâr edilemez.

Bütün bu anlattıklarımız esasında bize şunu göstermektedir: Müslümanların büyük oranda aynılık arz eden hadis kültürleri kuşaklar boyunca aktarımla biz günümüz Müslümanlarına ulaşmıştır ki bu da normaldir. Çünkü Hz. Peygamber, ashabının bakışlarının merkezindeydi. Her hareket ve söylemini takip ediyorlardı. Onun vefatından sonra da hayatını taklit ederek ve sözlü olarak tâbiîn dediğimiz kuşağa aktardılar. Ve bunu büyük bir hevesle yaptılar. Takdir edersiniz ki Hz. Peygamber (s.a.s) vefat ettikten sonra onu akıllarından çıkarıp, sahip oldukları bilgileri kalplerinin derinliklerine gömmediler. Tam tersine dinin nasıl hayata geçirileceğini bizzat üzerinde gördükleri Allah Resûlü'nün eylem ve söylemlerini ulaştıkları herkese anlattılar.

İmânî coşkuları zaten bunu gerektiriyordu. Dolayısıyla burada zincirleme bir bilgi aktarımından söz ediyoruz.

6. DİNİN HADİSLE BİRLİKTE KEMÂLE ERDİRİLMİŞ OLMASI

Bir âyette “Bugün dininizi kemâle erdirdim.”⁸ buyurulmaktadır. Bu âyet Hz. Peygamber’in Allah tarafından düzeltilen davranışlarını da kapsayacak şekilde İslâm’ın tamam olduğunu belirtmektedir. Çünkü Kur’an müdahale edilmesi gereken hususlarda Hz. Muhammed’i uyarmış ve on üç yerde onun yaptıklarını düzeltmiştir. Nitekim Abese sûresinin başına bakıldığında âmâ bir kimseyle ilgilenmemesi nedeniyle Hz. Peygamber’in eleştirildiği görülür. Keza benzer durum şu âyetlerde de söz konusudur: “Allah seni affetsin; doğrular sana belli olup, yalancıları bilmeden önce, niçin onlara izin verdin?”⁹; “Eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine yasak ediyorsun? Allah bağışlayandır, acıyandır.”¹⁰

Hz. Peygamber’in nübüvveti boyunca yaptığı işler binlercedir ve Kur’an bunlara bir eleştiri yöneltmemiştir. Dolayısıyla dinin tamam olması kapsamına onun yaptıkları da girmektedir. Allah’ın yanlışa sessiz kalacağı, Hz. Peygamber’in eleştirilecek söz ve eylemlerine sükût edip âdeta görmezlikten geleceği düşünülmeyeceğine göre, bu durumda sessiz kalınan her söz ve uygulaması Allah tarafından onaylanmış olmaktadır. Böylece âyetlerle beraber Hz. Peygamber’in sünneti ve hadisleriyle din tamam olmuştur. Bu durumda, bütünleşik olan bu iki unsuru sonradan birbirinden ayırdığımız zaman dinde bir eksiklik meydana getirmiş oluruz ve hadisleri Kur’an’dan ayıran kimse dinde eksiltmeye gidiyor demektir.

8 Mâide, 5/3.

9 Tevbe, 9/43.

10 Tahrîm, 66/1.

7. KUR'AN'LA BAŞ BAŞA KALINCA SORUNLAR BİTECEK SANILMASI

Özellikle genç arkadaşlar şöyle düşünmektedirler: “Bütün problemler ve tartışma konuları hadislerden kaynaklanmaktadır. Kur'an'da ihtilaf konusu olan herhangi bir âyet yoktur. Bu nedenle hadislerden kurtulursak Müslümanlar birbirlerine kenetlenebilir ve dağınıklık biter!” Gerçekte bu düşünce bilgiye dayalı olmayan bir kabuldür. Çünkü hadisleri tamamen bir yana bıraksak karşılaşacağımız tablo şöyle olur:

1. Kur'an'daki şirkten sakındıran ve tevhidi emreden âyetler ile ahlâkî öğütlerin dışında kalanların önemli bir kısmı herkesin kendi birikim ve sosyal çevresine göre farklı şekillerde anlayabileceği bir tablo arz etmektedir. Bunlardan aynı manayı anlamamızı sağlayan hadisler ile sünnettir. Dolayısıyla hadisleri ve sünneti kaldırdığımızda herkes Kur'an'la baş başa kalacağından dolayı her bireyin âyetlerden anlayacağı anlam farklı olacaktır. İnsanlar kendilerini Hz. Peygamber'in yerine koyarak Allah'ın elçisi (!) gibi davranmaya başlayacaktır. Etrafında kendisini dinleyenler de varsa, bu sefer tam anlamıyla peygamberlik rolüne bürünmüş olacaktır! Sonuç olarak bu durum, Kur'an'ın neredeyse Müslüman sayısınca farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet verecektir. Bu durumda İslâm'ın birleştiriciliği, müminleri aynı inanç ve ibadet dünyasında bir araya getirme iddiası kalmaz. Başka bir ifadeyle ümmet diye bir kavramdan, Müslüman kardeşliğinden söz etmemiz hayal olur.

Örneğin namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlerdeki uygulamalar tamamıyla hadis ve sünnet merkezlidir. Bunları devreden çıkardığımızda herkese istediği gibi anlayabileceği ve şekillendirebileceği bir ibadetler alanı açmış oluruz. Bunu sanırım hiçbir Müslüman istemeyecektir. Bu nedenle bazı hadisçilerin -zikrettiğimiz hususları göz önünde bulundurarak- hadisi din olarak

tanımlamalarını ve dinin kimden alındığına dikkat edilmesini tavsiye etmelerinin nedenini iyi düşünmek gerekir.¹¹

2. Kur'an âyetlerindeki bazı kelimelerin yazımından kaynaklı ihtilaflar azımsanmayacak kadardır. Malum olduğu üzere noktalama, harekeleme ve sarf ilmindeki bab (kalıp) değişikliğiyle birlikte kelimelerde anlam değişikliği olmaktadır. Bu konular ilk asırlardan beri tartışma konusudur.

3. Kur'an'da yüzlerce kelime sözlük anlamı ile anlaşılmaya gayret edildiğinde asla ittifak edilemeyecek şekilde farklı anlaşılmaya müsaittir. Herkes kelimelerin anlamlarından farklı manalar çıkarabilir ve kendi çıkarımını haklı gösterebilir. Nitekim kadınları dövmeye dair âyete¹² çok farklı anlamlar verilebilmektedir. Keza kadınlara dokunmaktan bahseden âyete¹³ cinsel ilişki anlamı verenler de vardır.

4. Kur'an'da da ilk bakışta aralarında çelişki varmış gibi sanılan âyetler mevcuttur. Bunlar başta tefsir kitapları olmak üzere fıkıh kitaplarında -özellikle nesh ve tahsis yaklaşımıyla- genişçe ele alınmaktadır. Aralarının telif edilmesine ve gerçekte ihtilaf olmadığını göstermeye gayret edilmektedir. Üç örnek verecek olursak:

a) Müslüman'ın kaç kâfire denk geldiğiyle ilgili iki âyet:

“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa, iki yüze (kâfire) galip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfir olanlardan bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.”¹⁴

“Şimdi Allah, yükünüzü hafifletti; sizde zayıflık olduğunu bildi. O hâlde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, (onlardan) iki

11 Bkz. Müslim, Mukaddime, 5.

12 Nisâ, 4/34.

13 Nisâ, 4/43.

14 Enfâl, 8/65.

yüz kişiye galip gelir. Ve eğer sizden bin kişi olursa, Allah'ın izniyle (onlardan) iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenerle beraberdir.”¹⁵

b) Ganimetlerin taksimiyle ilgili iki âyet:

“Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygamber'e aittir. O hâlde siz (gerçek) müminler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah ve Resûlü'ne itaat edin.”¹⁶

“Eğer Allah'a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir Savaşı'nda) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”¹⁷

c) Dünya ve evrenin hangisinin önce yaratıldığına dair iki âyet:

“O, yerde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra (kendine has bir şekilde) semaya yöneldi, onu yedi gök olarak yaratıp düzenledi (tanzim etti). O, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁸

“Sizi yaratmak mı daha güç, yoksa gökyüzünü yaratmak mı, ki onu Allah bina etti, onu yükseltip düzene koydu. Gecesini kararttı, gündüzünü ağarttı. Ondan sonra da yerküreyi döşedi.”¹⁹

5. Kur'an kıssalarının nasıl anlaşılması gerektiği özellikle son aşırda tartışılan meselelerden biridir. Geleneksel kabul, kıssaların gerçekliği olan olaylar olduğunu dile getirmekte, yeni yaklaşımlar sergileyenlerin bir kısmı ise, hakikati olmayan hikâyeler

¹⁵ Enfâl, 8/66.

¹⁶ Enfâl, 8/1.

¹⁷ Enfâl, 8/41.

¹⁸ Bakara, 2/29.

¹⁹ Nâziât, 79/27-30.

olarak kabul etmektedir. Buna göre Allah, daha dinlenen ve etki-leyici olan bir üslupla meramı anlatmak için bu yolu tercih etmiş olup, kıssalarda anlatılanlar gerçek değildir. Bazıları ise söz konusu kıssaları ikiye ayırmakta, bir kısmını gerçek kabul etmekte, mucizeler içerenleri ise gerçekliği olmayan öyküler olarak değerlendirmektedir.

6. Kur'an'da sûre başlarında geçen hurûf-u mukattaanın ne anlama geldiği hususu asırlardır tartışılmaktadır ve bu tartışmaların hadislerle ilgisi yoktur. Hadisler bir yana bırakıldığında bu ihtilaflar bıçakla kesilmiş gibi sonlanmayacaktır.

7. Kur'an'ın tertibi hususunda ihtilaflar söz konusudur. Mushaf'taki düzenlemenin Hz. Peygamber'in tertibi olmadığı, ashabın Mushaf'ı kendilerine göre düzenledikleri ve başarılı da olmadıkları bazı aşırı gruplarca iddia edilmektedir. Buna göre aynı olayın anlatıldığı âyetler Kur'an'da parça parça dağınıktır. Bir araya getirilmesi gerekir! Tekrarlardan ilâhî hikmet çıkarmak yerine Mushaf'ı daha tertipli bir hâle getirmek yararlı olacaktır! Hatta bazılarınca her âyetin yeterli sayıda insanın şehadetiyle Kur'an'a konmadığı, kimi âyetlerin hariçte bırakıldığı ve âyet diye fazladan konan metinler olduğu dahi iddia edilmektedir!!

8. Asırlar boyunca akaid alanına giren âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği hususu ümmeti en çok meşgul eden tartışma alanlarından biridir. İlginç olan bu tartışmalarda hadisin belirleyici bir rolünün olmamasıdır. Âyetler bu tartışmalarda merkezî görev üstlenmektedir. Allah'ın sıfatlarından bahsedilen âyetlerin nasıl anlaşılması gerektiği konusu gibi. Bu yüzden Allah'ın eli, arşı gibi konular asla ittifak edilemeyecek tartışma alanlarıdır.

9. Kevnî âyetlerin nasıl anlaşıldığına baktığımızda, her dönemde farklı izahlar getirildiğini görmekteyiz. Kâf sûresi başındaki kâf harfine "Kaf Dağı" anlamı verenler az olmadığı gibi "وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا"²⁰ âyetinden hareketle dünyanın düz

20 Nâziât, 79/30: "Ve ardından yeryüzünü düzenleyip yaymıştır."

olduğunu iddia edenler de vardır. Zamanımızda da iki deniz suyunun birbirine karışmaması âyeti²¹ başta olmak üzere evrene dair âyetler hususunda çok farklı yorumlar yapılmaktadır.

Yukarıda dile getirdiğimiz örneklerden ve izahlardan, hadislerin tefrikaya sebebiyet verdiği iddiasının ne kadar anlamsız olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda şunu da ilave etmemiz uygundur: Aynı konuyla ilgili farklılıklar içeren hadislerin bazı farklı uygulamalara sebebiyet verdiği ortadadır. Ancak unutmamak gerekir ki, bu farklılıklar söz konusu olmaksızın her bir konuda sadece bir tek hadis gelmiş olsaydı, o zaman bile insanlar bu hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğinde yine de ihtilaf edeceklerdi. Nitekim aynı durum Kur'an için geçerlidir. Sadece birkaç başlık zikretmek suretiyle verdiğimiz örnekler bize göstermektedir ki "sadece ve sadece Kur'an" dediğimizde tartışmalar bitmemektedir. Dolayısıyla tartışmayı fikir jimnastiğine ve tatlı muhalefete dönüştürerek, İslâm'ı anlama çabamızı elimizdeki dayanakları reddetmeden devam ettirmemiz gerekmektedir. Bu arada şunu belirtmek isteriz ki, yukarıda dile getirdiğimiz tartışma konularının çoğu hususunda "geleneksel bilgi" cevap üretmiştir. Bir kısmı ise tabii olarak tartışılmaya devam edilmektedir. Ancak Müslümanlar açısından Kur'an'dan yana endişe edilecek bir husus yoktur. Zaten Kur'an'ı anlamaya yönelik bu tartışmaları çeşitli başlıklar altında oluşturdukları Kur'an ilimlerinde genişçe ele almaktadırlar. Lakin gelenekten koştığımızda sorunların biteceği yaklaşımının ne kadar yanlış olduğu ayrıca "yeni problemler havuzu" içine yuvarlanacağımızın bir hakikat olduğu ortadadır.

21 Rahmân, 55/19-20.

8. "KUR'AN'DA EKSİKLİK Mİ VAR DA HADİSTEN TAMAMLANIYOR?" SORUSU

*"Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır."*²²; *"Ant olsun biz Kur'an'ı düşünüp öğüt alımsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mu?"*²³; *"Allah'tan başka bir hakem mi arayacağız? Hâlbuki size Kitap'ı açık olarak indiren odur. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur'an'ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Sakın şüpheye düşenlerden olma!"*²⁴; *"(Bu,) bilen bir kavim için, âyetleri Arapça okunarak açıklanmış bir kitaptr."*²⁵; *"Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik."*²⁶; *"Rabbinin, dosdoğru yolu işte budur. İbret alan kimselere âyetleri uzun uzadıya açıkladık."*²⁷; *"Düşünen millet için âyetleri böylece açıklıyoruz."*²⁸; *"Düşünen millete âyetleri böylece uzun uzadıya açıklarız."*²⁹; *"Kitapta biz hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*³⁰; *"Bu Kitap'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidayet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."*³¹

Bunlar ve benzeri âyetlerle delil getirilmek suretiyle Kur'an'da her şeyin açıklandığı, hadislere ihtiyaç duyulması durumunda ise Kur'an'da eksiklik varmış gibi bir sonuç çıkacağı öne sürülür. Dolayısıyla Allah'a yaptığı işi eksik bırakmış suçlamasında bulunmamak ve Kur'an'ın izzetini korumak için Kur'an'la yetinmek gerekir, denir.

22 En'âm, 6/59.

23 Kamer, 54/22.

24 En'âm, 6/114.

25 Fussilet, 41/3.

26 A'râf, 7/52.

27 En'âm, 6/126.

28 Yûnus, 10/24.

29 Rûm, 30/28.

30 En'âm, 6/38.

31 Nahl, 16/89.

Buradaki tartışma iki farklı bakış açısından kaynaklanmaktadır. Bir taraf aradığı her şeyin Kur'an'da olduğunu ve onda olmayan bir şeyin değerinin olmadığını, dinin sadece Kur'an'da olanlar olduğunu söylemektedir. Kur'an dışından bir şey için "bu da var" dendiğinde ise dine yama yapılmış olmaktadır. Allah için, dinde olup unuttuğu bir şey söz konusu olamayacağına göre, din diye dışarıdan getirilen her türlü bilgi değersizdir. Bilginin gerçekliği tespit edilse bile bu bir yorumdur ve Müslümanları bağlamaz.

Hadise son derece büyük önem atfeden taraf ise, Kur'an'ın ümmete yettiğini ve Allah'ın Kitap'ta zikretmeyi unuttuğu bir şey olmadığını elbette bilmektedir. Onların öne sürdüğü şey, her bir ayrıntının veya gündelik hayatta yaşanan her bir sorunun cevabının Kur'an'da bulunmasının zaruret arz etmediğidir. Dolayısıyla bir insan kendisini Hz. Peygamber dönemi şartlarına taşısa, karşılaşacağı her bir sorunun cevabını Kitap'ta bulamaz. Sahâbîler de bulamamışlardır. Çünkü bazı hususlar Hz. Peygamber'e bırakılmıştır. O, özellikle beyan görevi bağlamında âyetlerdeki murad-ı ilâhîyi uygulamalı ve anlatımlı olarak insanlara öğretmiştir. Öğrettikleri Kur'an'la uyumlu olduğu içindir ki Allah bunların değiştirilmesi veya ne diye yapıldığı hususunda Peygamberi'ni uyaran bir âyet indirmemiştir. Söz gelimi Kur'an'da öğle namazının farzının dört rekât olarak kılınmasını emreden bir âyet olmadığı gibi, bu şekilde sabit olan Peygamber uygulamasını tenkit ederek reddeden bir âyet de yoktur.

Kur'an'da bu çerçevede bir uyarı yoktur. Kaldı ki -daha önce değindiğimiz üzere- Hz. Peygamber'in (s.a.s) bazı zellelerine Kur'an müdahale etmiş ve düzeltmiştir. Bu durumda gündelik hayatında pek çok şey yapmış ve insanlara öğretmiş olan Hz. Peygamber'in müdahale edilmemiş uygulama ve sözleri ne olacak? Allah'ın onayladıklarına biz itiraz mı edeceğiz? Allah'ın eksik bıraktığını biz mi tamamlayacağız!? Dikkat edilirse hadisleri yok sayan bu yaklaşımın arka planında -farkında

olunmadan- Allah'a isyan durumu söz konusu olmaktadır. Çünkü Allah'ın sükût ettiğine biz itiraz ederek Yüce Yaratıcı'nın yanlısını düzeltme iddiasında bulunmuş oluyoruz!! Bu elbette hiçbir Müslümanın düşüneneceği bir durum değildir ancak yaklaşımın ifade ettiği anlam budur.

Sonuç olarak hadisleri delil olarak alan insanların bu konudaki yaklaşımı iki başlıkta özetlenebilir:

- a) Hz. Peygamber kendisine verilmiş olan açıklama göreviyle Kur'an'ı yaşantısı ve sözleriyle tefsir etmiştir. İnsanlar ilâhî muradı -özellikle de uygulamalı olanları- ondan öğrenmişlerdir.
- b) Hz. Peygamber gündelik yaşamın getirdiği ve Kur'an'da bulunmayan yüzlerce soruya ve probleme şahit olmuş, bunlara cevap vermiştir. Allah da onaylamıştır. Allah'ın peygamberinin yanlısına sessiz kalması düşünülemez.

9. KUR'AN'DA HER ŞEYİN OLUP OLMADIĞI

Özellikle "*Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*"³² âyetinden hareketle Kur'an'da her şeyin var olmasını, ana konuların bulunması olarak anlamaz da ihtiyacımız olan her şey içinde vardır dersek, bizi gerçekten de büyük bir sorun beklemektedir. Şöyle ki:

Kur'an'ın bu ifadesi geneldir ve zamanla kayıtlı değildir. Söz konusu bakışa göre âyetleri anlayacak olduğumuzda, her dönem insanının aradığını Kur'an'da bulabilmesi gerekir. Böyle bir şey ise mümkün değildir. Çünkü Kur'an uzaydan, dünyanın madenlerinden ve deveden bahsederken belki milyonlarca bilimsel gerçeklikten söz etmez. En basitinden aya gitmekten, elektrikten, uçaktan, organ naklinden, pilden, otomobilden, moleküler biyolojiden, uranyumdan... bahsetmez. Biz bunların cevabını Kur'an'da bulamıyoruz diyerek Kur'an'ı inkâra elbette

32 En'âm, 6/59.

yönelemeyiz. Çünkü Kur'an, bir "bilimler ansiklopedisi" olarak bizlere gelmemiştir. Allah'ın hedefi öncelikli olarak tevhidi inşa etmektir. Elbette bilimsel gelişmelere işaret eden veya teşvik eden âyetler Kitap'ta yer almaktadır ancak aradığımız her hususu birebir Kur'an'ın içinde bulmamız söz konusu değildir ve bu Kitâb-ı Kerîm için bir eksiklik sayılmaz. Dolayısıyla ilâhî muradı yanlış mecralara çekmek suretiyle esasında Kur'an'ı da tartışma alanının içine çekmiş oluruz.

Bu durum sadece müspet ilimler alanında değil din alanında da söz konusudur. Günümüz Müslümanlarının yaşamış olduğu dünya, her gün yeni meseleler üretmektedir. Bu da fetva kurulları kurulmasını zorunlu hâle getirmiştir. Bu kurullarda, karşılaşılan güncel meselelere Kur'an'da olmadığı için cevaplar aranmaktadır. Tüp bebek, organ nakli, çek alıp vermek, görüp teslim almadan telefonla mal alıp satmak, galericinin zekâtı, sigorta, kasko, hisse senedi gibi.

Şunu unutmamak gerekir ki, Kur'an'ın kendisi de her soruya cevap vermemekte ve her şeyin sorulmamasını istemektedir. Dolayısıyla tüm soruların cevabını Kur'an'da bulmamız bir yana Kur'an bile soruların önüne bir sınır getirmektedir. Örneğin şu âyet bunun göstergesidir: *"Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'an indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir."*³³

Şu âyetten ise insanların hilâle ilgili sorular sordukları görülmektedir: *"Sana, hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki: Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir."*³⁴ İnsanların hilâle bakarak şekilden şekle dönüşmesini anlayamadıkları anlaşılmaktadır. Bunu anlamak için de soru sormuşlardır. Ancak

33 Mâide, 5/101.

34 Bakara, 2/189.

âyet hilâlin evrelerini bilimsel olarak açıklamak yerine, bunun bir zaman düzeneği olduğunu söylemekle yetinmiştir. Buna detaylı cevap vermiş olsaydı, arkasından yeni soruların geleceği kesindi. Bu sefer “kitap” bir astronomi, fizik veya matematik kitabına dönerdi ki nâzil olmasının anlamının bu olmadığını hepimiz biliyoruz. Bu nedenle her şey Kur’an’da vardır derken vurgunun neye olduğunu iyi düşünmek gerekmektedir.

Tüm bu söylediklerimiz üzerine şöyle bir şey dile getirilebilir: “Kur’an’da yoksa dine aykırılığı da yok demektir. Bu nedenle tüp bebek, organ nakli, kürtaj gibi konular Kitap’ta geçmediğine göre bunları tartışma konusuna dönüştürmeye gerek yok, hepsi câizdir.” Ancak unutulmaması gereken husus, yeni problemlerin büyük kısmının gerçekten de ciddi sorunlar taşıdığıdır. Örneğin günümüzde insanlar sperm bankalarından sperm alarak çocuk doğurmaktadırlar. Bu mesele Kur’an’ın vurguladığı zina kavramı içine girmemektedir. Çünkü ortada cinsel birliktelik yoktur. Bu durumda bunu yapan kadın ile doğurduğu çocuğun durumu, velayeti, doğuran kadının mirası gibi pek çok mesele cevap almak için sıraya dizilmektedir. Eğer bir insan bunlar Kur’an’da yok, o yüzden sorun teşkil etmez diyecek olursa, hükümlerin sadece Kur’an’da olanlarla sınırlı olduğunu iddia eden yaklaşımın bizi götüreceği tehlikeli noktayı tasavvur etmek mümkün değildir.

Demek oluyor ki Kur’an-ı Kerim, temel ilkelerin kendisinde var olduğunu dile getirmektedir. “*Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*”³⁵ gibi âyetler buna vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede ihtiyacımız olan her şey kitapta bulunmaktadır. Fazlası zait bilgidir, ihtiyacımız yoktur. Olsaydı zaten kitabına koymaktan âciz olmayan Allah onları da zikrederdi. Ayrıca bu ve benzeri âyetler, gayr-i müslimlerin sorularına ve beklentilerine keza Müslümanların öncelikli olarak cevabını bekledikleri suallere cevap vererek gayr-i müslimleri İslâm’a kazandırmayı veya

susturmayı, müminleri de bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Bu nedenle Allah, -ayrıntılıdır dediği birkaç tikel konu hariç- meselelere bütüncül ve üst bakışla bakmıştır. Bu yüzden de Kur'an kendini "*Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren kitaptır.*"³⁶ diye tanımlar ve ayrıntı kısmını çoğunlukla Hz. Peygamber'e bırakır.

Burada çarpıcı bir örnek olması açısından namazı ele alalım: Kur'an'da namaz vakitleri ve rekât sayıları ile nasıl eda edilecekleri, neler okunacağı, kıraatin sesli mi sessiz mi olacağı hususu yer almaz. Çünkü müşriklerin namazın edası veya onda ne okunacağıyla ilgili bir problemleri yoktur. Bu yüzden namazın teferruatına dair soru sormaları anlamsızdır. Öncelikleri Allah, Kur'an'ın hak kitap oluşu ve Hz. Peygamber'in de gerçekten peygamber olup olmadığıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'le aralarında inanç duvarı vardır. Önce bu duvarın aşılması, yıkılması gerekmektedir. Geri kalan kısmı bahçe gibidir. İçeri girdikten sonra zaten bahçeden istifade edilecektir. Bu yüzden oruç olsun, hac olsun, her bir ibadetin ayrıntılarını Kur'an'da bulmaya çalışmak abestir. Müşrikler açısından bu noktada sorulacak soru yoktur. Yani bir müşrik ne diye Arafat'ta vakfenin nasıl yapılacağını ve ne kadar süreli olacağını sorsun ki? Bu imânî bir mesele değildir. Önce iman gerekmektedir. İman ettikten sonra Hz. Peygamber'in yapıp ettiklerini zaten kabul edip tatbik edecektir. Günümüzde Kur'an'la yetinme iddiasında olanların gözden kaçırdıkları önemli husus budur.

Müslümanlar açısından da "Allah Resûlü'nün yapıp ettikleri hususunda bir âyet inse de Allah katından teyit edildikten sonra namazı onun gibi kılmaya başlasak." şeklinde bir beklenti yoktu, olamazdı da. Dolayısıyla Kur'an'ın hacmini ansiklopedi misali artırma kudretine sahip olan Allah Teâlâ zaten Hz. Peygamber'in yaşantısıyla tatbik edilen ayrıntıları ona devretmiştir. Bununla

birlikte ibadetlerin önemi ve ihmal edilmemesi noktasında uyarıcı ikazlarda bulunmuştur. Namaz kılmakla, zekât vermekle ilgili âyetler böyle anlaşılmalıdır.

Görüldüğü üzere, Kur'an'ın her şeyin kendisinde mevcut olduğuna dair ifadelerini sağlıklı anlayamayanlar Kur'an'a da eksiklik nispet etmiş olmaktadır. Çünkü birebir her şeyi Kitap'ta bulma imkânımız yoktur.

Bu bilgiler ışığında her şeye Kur'an'dan bir delil arama yanlışlığına odaklanmak istiyoruz. Malum olduğu üzere yaşadığımız dönemde, hadislerde geçen bir husus dile getirildiği zaman hemen şöyle denmektedir: “Bana bununla ilgili Kur'an'dan bir delil getir. Getiremezsen kabul etmem.” Bu yaklaşım sosyal hayatın gerçeklerini göz önünde bulundurmayan bir bakış açısıdır. Önce tersten başlayalım. Biz bugünkü hayatımızda karşılaştığımız her hususla ilgili olarak -örneğin deniz trafiğine dair- Kitap'ta bir şey bulabiliyor muyuz? Bulamıyoruz. Bulamadığımız için de önce Kur'an'dan sonra hadislerden kendimize bir dayanak bulmaya çalışarak içtihat edip fetva veriyoruz. Buradan hareketle “Kur'an zamanımıza yetmeyen bir kitaptır, dolayısıyla hükmü yoktur.” diyebilir miyiz? “Sadece Kur'an” diyenler bile bunu dememektedirler. Ancak güncel meselelere dair her şeyin cevabını da doğrudan Kur'an'da bulamamaktadırlar.

Şimdi kendimizi Hz. Peygamber dönemine götürelim. Hadisleri ve Hz. Peygamber'in hayatına dair her bir bilgiyi yok sayarak yedinci asır Arabistan coğrafyasını zihnimizde bir canlandırabiliriz. O döneme gittiğimizde her müşkülün cevabını Kur'an'da bulup bulamayacağımızı bir düşünelim. Örneğin, bir adamın dişi devesi olsa ve komşusu o yokken devesinin sütünden bir kap sağsa, bunun durumu ne olacak? Böyle bir mesele olmuş olabilir mi? Büyük ihtimalle olmuştur. Peki Kur'an'da bu mesele geçiyor mu? Veya bir adam sevdiği kızı kaçırırsa, buna nasıl bir hüküm vereceğiz? Bu olmuş mudur? Büyük ihtimalle olmuştur. Kur'an'da geçiyor mu? Geçmiyor. Veyahut da iki kişi bir hurma

bahçesini yüzde elli, yüzde elli ortaklaşa kiralsalar, mal sahibiy-le kiralama bedelini, mahsul satışı sonrasında ödemek üzere anlaşsalar, ürünleri toplama aşamasında ortaklardan biri hastalan-sa ve öteki tüm ürünü tek başına toplasa sonra bunları satsalar, ürünü toplayan “Sen yorulmadın, kârın şu kadarı benim olacak, kiralama ücretini de bunu göz önünde bulundurarak tekrar dü-zenlememiz gerekir.” dese ne olur? Bu olmuş mudur? Neden ol-masın ki! Cevabı Kur’an’da var mıdır? Elbette yoktur!

Burada sormamız gereken soru şudur: “Bu tür problemler-in en azından önemli kısmı, Kur’an’ı en iyi anlayan insan olan Hz. Peygamber’e arz edilmiş midir?” Elbette arz edilmiş olması gerekir ve verdiği hükümler Kur’an’da yer almamaktadır. Demek ki o dönemin her bir meselesini getirip Kur’an’da bulmaya çalış-mak mantıklı değildir. Bu nedenle de hadislerde geçen tüm me-seleleri veya olayları ele alıp bunları Kur’an’dan delillendirmeye gayret etmek beyhudedir. Acı olan şudur ki, dünyanın 5-6 bin yıllık tarihine ve başka konulara dair yazılanları kabul edenler, 1400 küsur yıllık hadisler söz konusu olduğunda baştan olumsuz yaklaşmaktadırlar.

Bu bahsi üç hususla sonlandırmak istiyoruz:

- a) Kur’an, Hz. Peygamber’in her yapıp ettiğini ele alan bir an-siklopedi değildir. İslâm’ın özünü içinde barındıran bir reh-berdir. Aksini düşünecek olursak, Kur’an’ın hacmi şu anda-kindən katbekat fazla olurdu ve bu hâliyle korunmuş olarak bugüne kadar gelemezdi.
- b) Hz. Peygamber’in uygulamaları Kur’an’da bulunan bir asla mutlaka dayanır. Birebir kitapta geçmese de her yaptığı ve söylediği kitapla uyumludur. Nitekim günümüz İslâm bil-ginlerinin yaptığı da budur. Karşılaşılan her bir meseleyi aynıyla Kur’an’da bulmak mümkün olmadığından fetvaları-nı öncelikle Kur’an’a sonrasında da sahih hadislerle kıyasla- vermekte dirler.

- c) Hz. Peygamber (s.a.s) getirdiği kitapla çelişik bir hayat süremez. Aksi takdirde inandırıcılığı kalmazdı. Bu nedenle her bir hadisi tek tek “Kur’an’a uyum testi”nden geçiririz. Yapılması gereken budur.³⁷

10. HADİSTE GEÇİP KUR’AN’DA OLMAYAN HÜKÜMLERİ KİTAP’A MUHALEFET OLARAK ALGILAMAK

Hadislerde geçen hükümlerin bir kısmının Kur’an’da olmadığı hepimizce malumdur. Örneğin seferî durumlarda namazların kısaltılması gibi. Bu ve benzeri örneklerden hareketle, âyetlerde geçtiği üzere Kur’an’da bir eksik bir şey olmadığı, bu rivayetlerin ise Kur’an’ın bir eksiğini tamamlıyormuş gibi bir durum ortaya koyduğu, bunun ise mümkün olamayacağı söylenerek söz konusu hadisler reddedilmektedir.

Bu tür itirazlarda unutulmuş çok önemli husus, örneğin namazların kısaltılması meselesinin, ümmetin uygulamalı olarak bizlere ulaştırdıkları bir mesele olduğudur ve bu konudaki icmânın varlığıdır. Fakihler yolculuk sırasında namazların kısaltılabileceğini söylerler. Keza farklı şekillerde yorumlamış olsalar da cem olayını kabul ederler. Dolayısıyla burada Kur’an’da olmasına rağmen insanların icra ettikleri bir uygulama söz konusudur. Tüm yazılı kaynaklarımız da bu uygulamayı teyit etmiştir. Bu noktada “Kur’an’da yok” diyerek reddetmek esasında sahâbeden itibaren bunu tatbik eden bütün bilginlerin Hz. Peygamber’e dayalı uygulamalarını reddetmek demektir. Onları ve yaptıklarını değersizleştirmektir. Bunun yanında Hz. Peygamber’in teşrîde icra etmiş olduğu görevi iptal etmektir. Bu durumda Hz. Peygamber’in Kur’an’da birebir geçmeyen -aşağıda zikredeceklerimiz misali- her uygulaması reddedilmelidir:

1. Kadınların âdetli oldukları dönemde namaz kılmayacağı, oruç tutmayacağı hükmü Kur’an’da geçmez. Dolayısıyla

³⁷ Hadislerin Kur’an’a arzı konusunda bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, altıncı bölüm.

âdetli iken namaz da kılınır oruç da tutulur (!) Ancak burada şöyle bir sorun vardır: Hz. Peygamber zamanında kadınlar âdet sürelerinde namaz kılıp oruç tutuyor idiyse, bunun gelenek olarak kuşaklar boyunca aktarılması gerekir. Birileri, bir zaman diliminde ortaya çıkarak “Bugüne kadar devam eden uygulama yanlış, bundan sonra namaz da kılacaksınız, oruç da tutacaksınız.” demiş olsaydı, bunun toplumsal karşılığı ne olurdu acaba? Böyle bir şey mümkün müdür? Konuyla ilgili rivayetlerin çok sonraları icat edildiğini varsaysak bile milyarlarca Müslümanın kuşaklar boyunca aktardıkları fiili uygulama nereden çıkmıştır? Böyle bir şey dünya gerçeklerine ve realiteye aykırıdır.

“Âdetli kadının namaz kılmayacağı, oruç tutmayacağı hükmü bizatihi Kur’an’da geçmediği için böyle bir yasaklama olamaz, dolayısıyla ikisini de yapabilirler.” diyen bakış açısının ürettiği bir başka ciddi sorun daha vardır. O da şudur: Müslüman kadınlar (yasaklama zikretmeyen dolayısıyla izin verdiği düşünülen) Kur’an’a uysalar âdetli iken namaz kılıp oruç tutacaklar; ama Peygamber’e uysalar namazı ve orucu bırakacaklar! Bir tarafta Kur’an’ın emri, diğer tarafta Kur’an’ı getiren Peygamber’in uygulaması! Bu durumda Hz. Peygamber’e muhalefet etmiş olmak, ona itaati emreden ve yine ona açıklama görevi veren âyetlere muhalefet etmek anlamına gelmez mi?! Velhasıl bu, Müslümanların asırlardır ne yapacaklarını şaşırıklarını, Kitap’la onu getiren Peygamber arasında kalmış olduklarını iddia etmek değil midir?!

2. Namazın edasıyla ilgili Kur’an’da zikredilen hususlar muğlaktır. Secde ve rükû gibi emirler vardır ancak bunların nasıl yapılacağı ve her ikisi ile namazın diğer bölümlerinde neler okunup söyleneceği zikredilmez. Hz. Muhammed’in ise Kur’an’a bir şey katma yetkisi olmadığına göre, namaza dair ondan nakledilen rivayetler bizim için bir şey ifade etmez!? Bu durumda nasıl bir namaz kılacağımızı birinin açıklaması

gerekir. Gerekir ancak bu sefer de o kendisini, Peygamber'in yerine açıklama görevini üstlenmiş kişi konumuna yükseltmiş olur!!?

11. KUR'AN DIŞI VAHİY MESELESİ

Hadisler bağlamında en çok tartışılan meselelerden birisi de Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy alıp almadığıdır. Bu çerçevede şu denmektedir: "Allah vahyini Kur'an'da indirmiştir. Başka vahiy olsaydı, bu da Kur'an'da olurdu. Kur'an dışında kalan vahiy olamaz. Bu durumda din adına ortaya konulan her ne varsa bunlar vahiy olmayan, dine yapılan eklemelerdir."

Bu bakış açısına cevap olarak şunlar söylenebilir:

1. Allah Teâlâ'nın vahyi inzâl ettikten sonra Peygamberi'ni kendi hâline bıraktığı ve umursamadığı söylenemez. Kur'an'da geçen ikaz âyetleri, durumun tam tersine olduğunu ve Hz. Peygamber'in yaşantısının kontrol ve onay altında tutulduğunu göstermektedir. Bu gözetim Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu hükümlere sıradan bir insanın kararından daha üst bir konum kazandırmaktadır. Çünkü yanlış düzeltilen Peygamber'in geri kalan hayatına sükût edilmişse burada ilâhî rızadan söz etmek durumundayız. Dolayısıyla bu olguya ne ad vereceğimiz çok önemli değildir. Sonuçta vahyi indiren makamın onayından geçmiş olmaktadır. Buradan hareketle şu açılımı yapabiliriz:

İbadetlerin eda şekillerine baktığımızda pek çok hususun Kitap'ta yer almadığını görmekteyiz. Bu durumda Hz. Muhammed (s.a.s), örneğin namazın şeklini nasıl formüle etmiştir? Öğle namazının farzını dört rekât olarak belirlerken ve her rekâtta Fâtiha okurken bunları neye göre yapmıştır? Eğer kendi aklına göre yaptıysa, dini keyfince şekillendirdiği, bizim de bu hakka sahip olduğumuz sonucu ortaya çıkar. Bu yüzden keyfî olmaması gerekir. Lakin bunu hakikat

kabul edelim ve kendi düşünce dünyasına göre şekillendirdiğini varsayalım. Böyle olsa bile yanlışlarına müdahale eden Allah bunlara itiraz etmemişse onayladığı anlamına gelir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber tarafından işlenen bir yanlışına sükût etmesi düşünülemez. Dolayısıyla vahyi inzâl eden Allah bunları onaylamıştır. Bu olgu, sonuç itibarıyla Allah'ın rızası olmaktadır. Bizim açımızdan bağlayıcı bir durum arz etmektedir. Şayet Allah bunları Kur'an dışı bir iletişim şekliyle Hz. Peygamber'in kalbine ilkâ etmişse, bizim açımızdan değişen bir durum yoktur, uymamız gerekir. Ninenin mirastan alacağı pay, nikâh akdi, mestler üzerine mesh, şuf'a (ön alım) hakkı, hanımın üzerine teyzesinin veya halasının nikâhlanamayacağı, âdetli kadının orucu kaza edeceği ancak namazı kaza etmeyeceği gibi pek çok meseleyi bu açıdan düşünmekte fayda vardır.

2. Buradaki konuyla bağlantılı olarak Hz. Peygamber'in tüm söz ve eylemleri vahiy midir değil midir tartışması akla gelmektedir. Yüzyıllardır müzakere edilen meselede "vahiydir" tarafına meyleden bazı ilim insanları özellikle "*O kendi hevâ ve hevesiyle konuşmuyor. Söyledikleri, kendisine indirilen bir vahiydir.*"³⁸ âyetlerini delil getirerek her bir sözünü vahye dönüştürmek çabasındadırlar. Kanaatimizce bu son derece yanlıştır, burada kastedilen Kur'an'dır. Çünkü Hz. Peygamber'in her sözünü vahiy olarak kabul edecek olursak, Kur'an'da uyarılmış olduğu meseleler hakkında söyleyecek sözümüz olamaz. Her söz vahiy olduğunda Allah kendi vahyini eleştirmiştir, sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında Hz. Peygamber'in, bizlere nakledilmese bile, -ailesiyle ve çevresiyle- gündelik, sıradan konuşmaları mutlaka oluşmuştur. Örneğin Hz. Âişe'ye muhtemelen "Ben yatmaya gidiyorum.", "Bugün eve kim geldi?", "Çok susadım.", "Akşama yemekte ne var?", "Şu ekmeği uzatır mısınız?" demiştir. Eğer

her sözünü vahiy olarak benimseyecek olursak bu tür sözleri de aynı kategoriye almamız gerekir ki bunun dinî boyut açısından bir anlamı olmadığı ortadadır. Dolayısıyla özellikle din alanındaki konuşmalarını -şeklini ve yöntemini bilemediğimiz- ilâhî bir bağlantıyla veya kontrole dile getirdiğini kabul edip bu noktada uzlaşmak güzel olur. Hayatının geri kalan kısmıyla ilgili değerlendirmeler elbette farklı kanaatlerle tartışılmaya devam edilebilir.

3. Hz. Peygamber'in tüm hadisleri -kıssalara, ahkâma, ahlâka ya da başka bir konuya ait olsun- tefsir kabilinden âyetlerin arasına serpiştirilmeye uygundur. Çünkü onun hadis kitaplarında yer alan bütün hadisleri bir açıdan Kur'an'la irtibatlıdır. Bu nedenle Kitâb-ı Hakîm'in en güzel tefsiri hadislerle yapılan tefsirdir. Kur'an'ı açıklamak için hadislerden yararlandıktan sonra bu hadislerin nasıl isimlendirileceğinin tartışılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Yeter ki Kur'an yanındaki konumları anlaşılın.
4. Hadis külliyatı içindeki rivayetlerin lafızları büyük oranda râvilerin kendi ifadeleridir. Dolayısıyla bu ibarelerin vahiy olduğunu söylemek bu açıdan dahi son derece yanlış olur. Bununla birlikte rivayetlerde bahsedilen hususların özellikle de ibadetlerle ilgili olanların lafızları râvilere ait olsa bile anlatılanların Hz. Peygamber'in yukarıda dile getirdiğimiz çerçeve içinde kalan uygulamaları olduğunu söylemek durumundayız.

12. ALLAH'IN ÖĞRETTİĞİ HİKMET

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e hikmetin öğretildiğinden bahsedilir. İlgili âyetlerden birinde şöyle geçmektedir: *"Eğer sana Allah'ın bol nimeti ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Hâlbuki onlar kendilerinden başkasını saptıramazlar, sana da bir zarar vermezler. Allah sana Kitap ve hikmet*

indirmiş, sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın sana olan nimeti ne büyüktür."³⁹

Âyete baktığımızda Allah (c.c), Peygamberi'ne iki şeyi öğrettiğini çok açık bir şekilde belirtmektedir: Kitap ve hikmet. Hikmet, "ve" bağlacıyla Kur'an'dan hemen sonra zikredilmiştir. Bunun anlamı Kitap'tan başka bir şey olduğudur. Kitabın Kur'an olduğu bellidir. Ancak hikmetin ne olduğu tartışmaya açıktır. Kesin olan bir şey var ki, o da Allah'ın âyetler dışında Hz. Peygamber'e bir şey indirdiğidir. Allah indirdiği için de bu "şey" son derece değerlidir. Bir Müslüman'ın, "bu hikmet her ne ise" onu yok sayması düşünülemez. Hiç şüphe yok ki bu hikmet, Hz. Peygamber'in söz ve eylemlerinde kendini göstermiştir, yaşamına yansımıştır. Kaldı ki âyetin devamındaki "*Sana bilmediğini öğretmiştir.*" ifadesi her ikisine yöneliktir. Yani hem Kitap'ı hem de hikmeti öğretmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in öğrendiği şeyi biz de ondan öğrenmek durumundayız. Günümüz Müslümanları için hikmetin bulunduğu yer hadisler ve sünnettir.

Hadisleri yok hükmünde sayanların, bu âyette geçen ve Hz. Peygamber'e öğretilen hikmetin ne olduğu ve günümüz Müslümanları için ne anlam ifade ettiği hususunda zihinlerini yormaları gerekmektedir.

13. HZ. PEYGAMBER'E İTAATİ EMREDEN ÂYETLERİN BİZİM İÇİN İFADE ETTİĞİ ANLAM

Bir âyette şöyle buyurulmaktadır: "*Ey İnananlar! Allah'a, Peygamberi'ne, Peygamberi'ne indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba inanmakta sebat gösterin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa sapmıştır.*"⁴⁰

39 Nisâ, 4/113.

40 Nisâ, 4/136.

Burada Allah'a iman yanında Hz. Peygamber'e de iman edilmesi istenmektedir. Peygambere imanın bir karşılığı ve gerekçesi olması gerekmektedir. Sadece Kitap'a aracılık yaptığı için Resûlullah (s.a.s) hakkında o kadar âyet inmiş ve kendisine itaat edilmesi istenmiş olabilir mi? Dolayısıyla Allah'a iman nasıl ki birtakım görevleri beraberinde getiriyorsa, Hz. Peygamber'e iman da aynı şekildedir. Bu imanın dünyada bir karşılığı olması gerekir. Kendimize sormamız gereken soru şudur: Bugün bir Müslüman için Peygamber'e iman etmek neye karşılık gelmektedir? Ona imanımız ne ifade etmektedir?

Bunun yanında Allah, Kitabı'nda Hz. Peygamber'i kendisine uyulması gereken bir rehber olarak önümüze koymakta, ona uymak dışında da bir seçenek bırakmamaktadır. Hatta sadece Kur'an yetecek olsaydı "Kitap'la yetinin." demesi gerekirken Hz. Muhammed'i de (s.a.s) Allah'ın yanında zikretmektedir. Şu âyetler bu açıdan çok önemlidir:

*"Allah ve Resûlü, herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, artık inanmış bir erkek ve kadının, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."*⁴¹

*"Kim Resûlullah'a itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!"*⁴²

*"Onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar."*⁴³

Bu âyetlere bakıldığında Allah ve Resûlü'ne isyan affedilmez bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Tüm zamanları kuşatan bu buyruklar karşısında Hz. Peygamber'in ne yapıp ettiğine bakmamız dışında bir yol bulunmamaktadır.

41 Ahzâb, 33/36.

42 Nisâ, 4/80.

43 Nûr, 24/63.

Bu bağlamda bir âyet daha dikkatimizi ziyadesiyle çekmektedir: *“Hayır, Rabbine ant olsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar.”*⁴⁴

Bu âyete herhangi bir ek kaynağa bakmadan göz attığımızda şunu anlıyoruz: Hz. Peygamber hayattayken Müslümanlar aralarındaki sorunlarda Hz. Peygamber'in vermiş olduğu kararlara uymak zorundaydılar. Ve bunun bir anlamı da karşılaştıkları her sorunla ilgili olarak Kur'an'da bir âyet olmadığıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber Kur'an'da bahsi geçmeyen hukuksal ve ibadetlere dair birtakım sorunlarda karar verdiyse ona itaat etmek gerekmektedir. Hz. Peygamber hayattayken bizzat müdahale ettiği için ortaya çıkan sorun çözülmüş oluyordu. Bizim bu imkânımız olmadığından ondan gelen mirasa bakmak durumundayız. Dolayısıyla *hadis ve sünnet olmadan ümmet olmak mümkün değildir.*

Burada şunu da hatırlatmamız gerekmektedir: Allah Teâlâ, -hiç şüphe yok ki yüce bir hikmet gereği- zâtını tek başına zikrederek itaati emrettiği bir âyet inzâl etmemiştir. Lakin Hz. Peygamber'i tek başına zikrederek ona itaat edilmesini emretmiştir: *“Namazı kılın; zekâtı verin; Peygamber'e itaat edin ki merhamet göresiniz.”*⁴⁵

Hz. Peygamber (s.a.s) hayattayken peygamberlik görevi yanında devlet başkanlığı, hâkimlik, komutanlık da yapıyordu. Dolayısıyla ashabının her şeyiydi. Ancak günümüzde rehberimiz olmaya devam etmesine nedense itiraz ediliyor. Bu bakış açısına sahip olan insan kendisini Hz. Peygamber döneminde farz etmek zorundadır. Eğer onunla birlikte Medine'de yaşıyor olsaydı (anlamak maksadıyla soranlar hariç)⁴⁶ dediğine itiraz etme du-

44 Nisâ, 4/65.

45 Nûr, 24/56.

46 Hz. Ömer'in Hudeybiye Antlaşması'nda yaptığı gibi, Hz. Peygamber'in kararını kabullenmekte zorlanıp sonradan yaptığına pişman olanlar vardır.

rumu olabilir miydi? Keza âyetler nâzil olmaya devam ederken o da bir şeyler söyleyecek olsaydı, iki kelâm etmesine müsaade etmeyerek şunu diyebilir miydik: “Senin kadar biz de anlarınız âyetleri! Âyeti tebliğ et, kenarda dur! Hepimiz ne anlayacağımıza bakalım!” Bu olamazdı çünkü bunun anlamı Hz. Peygamber’e yaptığı görev nedeniyle kafa tutmak olurdu.

Bu ihtimali geçtik, dediklerine kulak asmamak aklımıza gelebilir miydi? Böyle uç bir düşünce zihnimizin bir tarafından geçebilir miydi? Geçmemesi gerekirdi. Çünkü bu şekilde düşünenin anlamı şu olurdu: “Hz. Muhammed, Allah’ın mesajıyla aramızda engel oluyor! Dolayısıyla aradan çekilmesi gerekir! Bizim ona ihtiyacımız yoktur! Kitap son derece açıktır. Bizim başka birinin kılavuzluğuna ihtiyacımız bulunmamaktadır!!”

Kanaatimizce bu tür gelgitler sadece münafıklar için söz konusu olan bir durum olurdu. Kendini “Kur’an Müslümanı” olarak tanımlayanın aklından böylesi sınır dışı düşünceler geçmeyeceğinden, yapması gereken bakışını düzeltmesidir. Bu yüzden de Hz. Peygamber’e biat etmenin Allah’a biat etmek olduğu⁴⁷, onun buyruğuna aykırı hareketin belaya sebebiyet vereceği⁴⁸ ve benzeri âyetleri tekrar göz önünde bulundurmanız gerekir.

Bu meselede bir şey daha dikkatimizi çekmektedir: Bazı âyetlerde Hz. Peygamber bizler için tüm zaman ve mekânlar için örnek alınması gereken zât ve rahmet olarak takdim edilmektedir: “*Ant olsun ki Resûlullah sizin için, Allah’a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.*”⁴⁹; “(Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.”⁵⁰

47 Fetih, 48/10.

48 Nûr, 24/63.

49 Ahzâb, 33/21.

50 Enbiyâ, 21/107.

Bu âyetler herhangi bir zaman ve mekân kaydı koymamaktadır. Eğer hadisler ve sünnet bizim için bir şey ifade etmiyorsa, o zaman Hz. Muhammed'in (s.a.s) bizim için rahmet ve örnek olması söz konusu değil demektir. Eğer iki âyetin hükmü günümüzde de geçerlidir denecek olursa, şu soru cevabını aramaktadır: "Hz. Peygamber neyiyle bizim için rahmettir ve örnektir?" Bir insanın biri için rahmet ve örnek olabilmesi için muhatabı tarafından örnekliğinin bilinmesi ve öğrenilmiş olması gerekir. Bu durumda şu asırda yaşayan bizler için Hz. Muhammed nasıl rahmet ve örnek olacaktır? Hayatta olmuş olsaydı, bunun cevabı çok basit olurdu. Hatta bu âyet Hz. Muhammed'i görmekte olanlara bir hatırlatma olurdu. "Onun kıymetini bilin, kendisini örnek alın." anlamına gelirdi. Lakin bizim bu imkânımız bulunmamaktadır. Hadisleri ve sünneti bir tarafa koyduğumuzda Hz. Muhammed yokluğa mahkûm edilmiş olacak ve tarihin raflarında kalmış silik bir şahsiyete dönüşecektir. O yüzden Peygamberimizi bizim zamanımıza da taşımak gerekmektedir. Onu hayat-taymış gibi kabullenmemiz icap etmektedir. Bunun da tek yolu hadislerine ve sünnetine hak ettiği önemi vermektir.

Şimdi şunu bir düşünelim: Allah, Hz. Peygamber'in yanında seslerin yükseltilmesinden bile sakındırmaktadır. Bu esasında onun Müslümanlar için ne ifade etmesi gerektiğinin bir göstergesidir: *"Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamber'in sesini bastırarak şekilde yükseltmeyin. Farkına varmadan, işlediklerinizin boşa gitmemesi için, Peygamber'e birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın."*⁵¹ Hiç şüphe yok ki burada, Hz. Peygamber insanlara vahyi aktarırken etrafındakilerin konuşmaktan sakındırılması murat edilmemektedir. Çünkü böyle bir şey zaten tahayyül edilemez. Ancak bir meclis ortamında konuşma ve dinlenme hakkının öncelikle Hz. Peygamber'e ait olduğuna, o konuşurken kulak verilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu durumda, onunla

aynı ortamda bulunanların dinlemesi emredilirken bizim dinlememizin de hadisler yoluyla olacağı açıktır.

14. HZ. PEYGAMBER'E İTAATİ EMREDEN ÂYETLERİN O DÖNEM MUHATAPLARINI BAĞLADIĞI İDDİASI

Kur'an'da geçen ve Resûlullah'a itaati emreden âyetlerin Hz. Peygamber dönemiyle kayıtlı olduğu, Hz. Peygamber vefat ettiğinde ise itaat edecek kimse kalmadığı, bu nedenle bu âyetlerin muhataplarının Peygamber sonrası insanlar olmadığı öne sürülmektedir. Bu yaklaşım bazı açılardan sorunlar içermektedir. Şöyle ki:

1. Bu âyetler günümüz Müslümanları için bir şey ifade etmiyorsa Kur'an'da durmalarının anlamı yoktur. Çünkü biz Kitap'ı "Allah'ın bizlere ne buyruğu var?" diyerek okuyoruz. Bu âyetler bizim için olmadığına göre okumak da anlamsız hale gelir!!
2. Kur'an'da doğrudan bize hitap etmeyen başka âyetler de bulunmaktadır. Tebbet sûresi⁵², o dönem yaşanmış bazı olaylara işaret eden âyetler, keza toplumun örf ve âdetlerine göre inen cariyelik-kölelik, talak, miras, zihâr⁵³, ilâ⁵⁴ âyetleri gibi. Bunların da toptan çıkarılması icap eder!?
3. Pek çok âyet Hz. Peygamber'e hitaben "De ki!" ifadesiyle başlamaktadır. Hz. Peygamber hayatta olmadığına göre, bu ifadeler hatta bu ifadelerin geçtiği âyetler bütünüyle kaldırılabilir!!
4. Allah, Hz. Peygamber'e itaat edilmesini hangi gerekçeyle emretmiş olabilir diye düşündüğümüzde, bunun cevabı gayet basittir: Onun rehberliğinde Allah'ın istemiş olduğu bir

52 "Ebû Leheb'in elleri kurusun; kurudu da! Malı ve kazandığı kendisine fayda vermedi. Alevli ateşe yaslacaktır. Karısı da boynunda hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde odun hamalı olacak!" Tebbet, 111/1-5.

53 Kocanın, eşini annesine veya dinen nikâhı düşmeyecek yakınlarına benzetmesi.

54 Kocanın, eşiyile cinsel ilişkide bulunmamak üzere yaptığı yemin.

toplum inşa etmek. Peki Hz. Peygamber'in bu vasfını iptal ettiren ne var da onun örnekliliğine günümüzde ihtiyaç duyulmuyor? Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu namaz eda şekli keza diğer ibadetler, ahlâkî tavsiyeler, çözdüğü toplumsal sorunlar... Hangisi günümüzde lüzumsuzdur? Veya şöyle diyelim: Kitap'ı getiren Peygamber'e günümüzde ihtiyaç yoksa getirdiği kitaba dolayısıyla İslâm'a neden ihtiyaç olsun ki? Nasıl olsa biz medenî düzey olarak Arapların o günkü seviyesinden çok yüksekteyiz. Muhtaç olduklarından dolayı onlara kitap geldi. Günümüzde ise böyle bir ihtiyaç söz konusu değildir!

Özetleyecek olursak, şimdi biz “Hz. Peygamber'in vefatından sonra karar vermesi için müracaat edilecek bir nebî kalmamıştı. Bu durumda ona itaati emreden âyetler de bir manada anlamını kaybetmiş oldu! Çünkü ortada peygamber yok ki onun hükmüne boyun eğelim! O zaman ilgili âyetleri tarihsel bir metin olarak kabul etmenin dışında Kitap'ta tutmanın anlamı yoktur!” mu diyeceğiz? Yoksa bu âyetlerin günümüz Müslümanları için de ifade ettiği bir mana vardır, o da onun bıraktığı hadisler ve sünnettir mi diyeceğiz? Dolayısıyla söz konusu âyetleri ya yaşadığımız zaman için anlamsız kabul edeceğiz ya da bu âyetler çağlar üstüdür, bize de hitap etmektedir diyeceğiz. Çağlar üstü kabul ettiğimizde, Allah Resûlü'nün bu dönemde bize rehberliği sadece hadis ve sünnetle olacaktır. Üçüncü bir şık yoktur.

15. KUR'AN'IN EMRİNE KARŞI GELMEK

Kur'an'da Hz. Peygamber'in Müslümanlar için nasıl bir konum ifade ettiğini belirten pek çok âyet bulunmaktadır. Örneğin iki tanesinde şöyle buyrulmaktadır: “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'an'ı indirdik.”⁵⁵; “(Resûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin ve günahlarımızı bağışlasın. Allah son

55 Nahl, 16/44.

*derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*⁵⁶ Buralarda Hz. Peygamber'e açıklama görevi verilmektedir. Malum olduğu üzere açıklama ile açıklanan şey aynı değildir. Ortada açıklanacak bir şey vardır, ki bu Kur'an'dır; bir de bunu açıklayan bir kişi vardır, ki bu da Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'dir çünkü hitap Hz. Peygamber'e- dir ve kendisine açıklama görevi verilmektedir. Kur'an'la yetinme iddiasında olan kimse için de -bizim için olduğu gibi- Kur'an'ın emirleri başımız üstünedir ve bu emirler her dönem için geçerlidir. Hz. Peygamber (s.a.s) hayattayken açıklama görevini sözlü ve uygulamalı olarak yapmaktaydı. Şimdi hayatta olmadığına göre bu âyetin hükmü kalmadı denemez. Lakin bir karşılığı da olması gerekir. Bunun tek cevabı vardır, o da Hz. Peygamber'in bıraktığı mirastır. Yani sünnet ve hadis. Allah'ın emrine rağmen -Peygamber'i bir kenara koyarak- "Ben sadece Allah'a uyarım" demek Allah'a isyandır.

Kur'an'ın emrine başkaldırmanın bir başka boyutu daha vardır. O da şudur: Daha önce ifade ettiğimiz gibi, gayr-i müslimlerin Hz. Peygamber'e yönelik temel şüpheleri, onun Allah elçisi olduğuna inanmayışlarıdır. Bütün tartışmalar ve reddedişler bunun üzerinden yürür. Bundan dolayıdır ki müşriklerin İslâm'ın getirmiş olduğu namaz ve oruç gibi ibadetlerle öncelikli sorunları yoktur. Hz. Peygamber'le aralarındaki duvar Hz. Peygamber'in son elçi olduğunu kabul etmemeleridir. Hz. Peygamber'i kabul etmeyince hâliyle onu göndermiş olan Rabbe de başkaldırılmış olmaktadırlar. Dolayısıyla itiraz Hz. Peygamber'e gibi gözükmele birlikte esasında Allah'adır. Sadece Kur'an Müslümanlığı yaklaşımı ise Allah'ı rab, Hz. Peygamber'i elçi, Kitap'ı son buyruk olarak kabul ederek samimiyeti ortaya koymakta ancak Hz. Peygamber'in yanına gitmemekte, buyruklarını görmezlikten gelmektedir. Bu durumda yapılan Hz. Peygamber'e başkaldırıcıdır. Ona başkaldırı da hâliyle Allah'a başkaldırı olmaktadır. Çünkü Allah Peygamberi'ne çeşitli görevler yüklemiş, o da bunların gereğini

56 Â-i İmrân, 3/31.

yapmıştır. Biz ise icra ettiği görevleri önemsemeyen biri konumunda olmuş oluyoruz. Bu anlaşılabilir ve mazur görülebilir bir duruş değildir.

16. EĞİTİM VE ÖĞRETİMİN GEREKLİLİĞİNİ İNKÂR ETMEK

Hz. Peygamber'i ümmetin rehberi ve eğitmeni olarak konumlandıran onca âyeti görmezlikten gelecek olduğumuzda, Kur'an'ın bir peygamber olmadan bizleri eğiteceği sonucuna varmış oluruz. Eğer durum böyleyse, bugün eğitim kurumlarına ihtiyaç yok demektir. Kitapları bastıktan sonra bunları okul çağındaki gençlere gönderelim ve "Ne hâliniz varsa görün, kendinizi yetiştirin." diyelim. Ayrıca devlet bu kadar okul, öğretmen ve diğer masraflardan kurtulmuş, yapılacak harcamalar milletin cebinde kalacağından ülke daha hızlı kalkınmış olur! Hele hele tıp, biyoloji, fizik ve matematikle ilgili tüm birimleri, açıcılık, hemşirelik, sanat okulları vs. tümünü kapatalım ve herkesin kendi kendisine yetişmesini bekleyelim. Ayrıca çocukların eğitiminde rehberliğin ne derece önemli olduğunu belirten bilimsel çalışmaları da bir kenara koyalım ve her bireye bir Kur'an dağıtıp kendi hâllerine bırakalım. Bakalım Kur'an bu arkadaşlarımızın dediği gibi yetiyor muymuş? Hatta projeyi çok yaygınlaştırmadan, bu düşüncedeki herkese şunu demek istiyoruz:

İki, üç veya kaç çocuğunuz varsa, onlara birer Kur'an verin ve sonrasında hiçbir şeylerine karışmayın. Hatta zorla Kur'an meâlini okutun. Bakalım sonuç ne olacak? Görünen o ki iki-üç çocuğunu yetiştirip eğitmekte zorlanan ve saçlarını yolan zamanımız insanı, üç kişiye söz geçiremezken, kendi nasihatlerinin çocukları tarafından tutulmamasına kızarken, koca ümmeti sadece Kur'an ile baş başa bırakarak çözüm üretme sevdasına düşmektedir. Dolayısıyla iddialarının geçerli olması için önce evlerinde bu teorilerini hayata geçirmeleri gerekmektedir. Demek oluyor ki, Kur'an'ın yetiyor olmasından anlamamız gereken

husus başka bir şeydir ve bunun anlamı Hz. Peygamber'i yani örnek şahsiyeti önümüzden kenara çekmek değildir.

17. HADİSLERİ BIRAKMANIN SOMUT BAŞARI ÖRNEĞİNİ YOK SAYMAK OLUŞU

Hız. Peygamber'in Kur'an tarafından önümüze bir rehber olarak konulmasının bir hikmeti de nefis ve şeytan sarmalında kalan insan tarafından Kur'an'ın nasıl hayata geçirileceği, başka bir ifadeyle Müslümanca yaşamın nasıl gerçekleşeceğidir. Hız. Peygamber (s.a.s) bir insan olarak nefisine ve şeytanın hilelerine rağmen Kur'an'ın istediği çizgide bir hayat sürmüş ve kendisiyle aynı yaratılışta olan insanlara yaşamıyla örneklik sergilemiştir. Allah Resûlü'nün zamanında yaşayanlar Hız. Peygamber'i doğrudan kendilerine örnek almak suretiyle bir insanın Kur'an'ı nasıl hayata geçireceğini, nefsinin ve şeytanın aldatmalarına nasıl kanmayacağını, hayatın zorlukları karşısında nasıl hareket edeceğini bizzat görmüştür. Evladını kaybettiğinde nasıl davranacak, hastalığında veya başına musibet geldiğinde nasıl bir tepki verecek, dünyalık elde ettiğinde sevincini nasıl kontrol edecek, çevresinden bir haksızlığa uğradığında nasıl karşılık verecek, arkadaşlarıyla konuşmalarında nelere dikkat edecek, yanlış yapan bir kişiyi nasıl uyaracak, fakir fukarayı, yetim ve öksüzleri nasıl gözetecek, kölelere ve cariyelere karşı nasıl davranacak, nasıl evlenecek, çocuğuna nasıl isim verecek, ibadetleri nasıl yapacak, tüm bunların hukukî durumları nasıl olacak...

Hız. Peygamber gözlerin üzerinde olduğu bir insan olarak hayatını sürmüştür. Dolayısıyla kendi dönemi için rol model olmuştur. Velhasıl dinin bir insan olarak nasıl yaşanacağı hususunda bakılacak örnek şahsiyettir. Hız. Peygamber'in âyetlerde bir beşer olarak bizlere takdim edilmesindeki inceliğe bir de bu açıdan bakmakta fayda vardır: *"De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, ilâhınızın, sadece bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş*

yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın."⁵⁷; "De ki: *Fesühbânallah! Ben peygamber olan bir insandan başka bir şey miyim?*"⁵⁸; "Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?"⁵⁹

Günümüzde bizler Hz. Muhammed'in (s.a.s) hadislerini ve sünnetini bir kenara bıraktığımızda Hz. Peygamber'in arkadaşlarının ve sonraki kuşakların örnek aldığı rol modeli hayatımızdan söküp atmış oluruz. Hâlbuki insan -özellikle de toplumlar- her zaman için bir rehberi ve lideri kendisine örnek edinmiştir. Bu bazen devlet başkanı, bazen parti başkanı bazen de başka vasıftaki biri olmuştur. Hatta küçük nüfuslu bir mahallenin bile muhtarı, sıradan bir derneğin bile başkanı vardır. Din gibi hayati bir meselede insanları öndersiz kendi başlarına şaşkın bırakmak onlara yapılabilecek en büyük kötülüklerden biridir. Kulların elindeki en büyük nimetlerden birini çekip almaktır.

Şöyle bir durum çok abestir: Allah'ın bizlerden kulluk boyutu itibarıyla istemiş olduğu temel husus ihlastır. Kendisine samimiyetle kulluk yapmamızdır. Ve bizim önümüzde insanlığın en ihlaslı kişisi durmakta ancak biz bundan kendimizi müstağni kılmaktayız. Hâlbuki Allah peygamberlerini muhlis olarak tanımlamaktadır. Örneğin Hz. Yusuf için şöyle buyurmaktadır: "Ant olsun ki kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (delilimizi gösterdik). Şüphesiz o ihlaslı kullarımızdandı."⁶⁰ Hz. Peygamber için de şöyle buyurmaktadır: "Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik)."⁶¹ Bu durumda "Allah'ın Kitabı na-

57 Kehf, 18/110.

58 İsrâ, 17/93.

59 Enbiyâ, 21/34. Keza bkz. Tevbe, 9/128; İbrâhim, 14/10-11.

60 Yûsuf, 12/24.

61 Ahzâb, 33/45-46.

sıl hayat bulur?” arayışıyla kimi kendimize örnek şahsiyet olarak alacağız? Elbette ki Allah’ın övdüğü muhlis kul, rehberimiz Hz. Muhammed’i.

Mevdûdî (ö.1979) ikinci âyette geçen “Hz. Peygamber’in şahit oluşunu” şu şekilde izah etmektedir:

“Peygamber’in şahit olmasının anlamı çok geniştir. Üç tür şehadeti kapsar:

1. Sözlü şehadet: Yani Peygamber, Allah’ın dininin temel dayanakları olan ilkelerin gerçekliğine şehadet etmeli, bunların hak, buna aykırı olan her şeyin ise bâtil olduğunu açıkça söylemelidir. Korku ve tereddüde kapılmaksızın Allah’ın varlığını, birliğini, meleklerin varlığını, vahyi, öldükten sonra hayatın var olduğunu, cenneti, cehennemi, insanlara garip görünse, onunla alay etseler bile açıkça ilan etmelidir. Aynı şekilde Peygamber, Allah’ın kendisine vahyettiği sosyal hayat, medeniyet ve ahlâkın temelini oluşturan kavram, ilke, değer ve kuralları bütün dünya bunları yanlış kabul etse ve pratikte karşı gelse bile insanlara açıkça göstermeli; var olan veya bu ilkelere ters düşen kavram ve düşünceleri reddetmelidir. Peygamber, Allah’ın kanunlarına göre ne haramsa -bütün dünya o şeyi helâl kabul etse bile- onu haram ilan etmeli ve Allah’ın kanunlarına göre ne helâlse -bütün dünya o şeyi haram kabul etse bile- onu helâl ilan etmelidir.
2. Uygulamada şehadet: Peygamber, bütün insanlara sunmak üzere görevlendirildiği şeyleri önce kendi nefsinde uygulayarak göstermelidir. Onun hayatı, kötü dediği şeylerden uzak olmalı ve kişiliği iyi, mükemmel diye adlandırdığı davranışları yansıtmalıdır. Farz dediklerini ilk önce kendisi yapmalı, günah dediklerinden sakınmaya en fazla kendisi dikkat etmelidir. Onun karakter ve davranışları, davetinde ne kadar samimi olduğuna şehadet etmelidir. Onun şahsı, getirdiği talimatın öyle bir modeli olmalıdır ki onu gören bir

kimse, tüm dünya, davet ettiği iman ile nasıl bir insan oluşturmak istediğini, o insana nasıl bir karakter yerleştireceğini ve bu insan sayesinde dünyada nasıl bir hayat tarzı, nasıl bir sistem kuracağını hemen anlayabilmelidir.

3. Âhirette şehadet: Âhirette Allah'ın mahkemesi kurulduğunda, Peygamber, hiçbir eksiltme ve değiştirme yapmaksızın kendisine emanet edilen tebliği insanlara ulaştırdığına ve gerek söz gerekse davranış olarak insanlara hakkı açıklamakta hiçbir zayıflık göstermediğine şehadet edecektir. Bu şehadete dayanılarak müminlerin hangi mükâfatı, kâfirlerin ise hangi cezayı hak ettikleri belirlenecektir. Buradan, Allah'ın Peygamberi şahit kılarak ona nasıl büyük bir sorumluluk yüklediği ve bu yüce makama layık olan şahsın ne kadar büyük bir şahsiyet olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Dinle ilgili Hz. Peygamber'in sözlü olarak ve uygulamada şehadet etme konusunda hiçbir gevşeklik ve ihmal göstermediği sabittir. İşte bu nedenle o, insanlara hakkı ve Allah'ın kendilerini nasıl bir hesaba çekeceğini açıkça tebliğ ettiği hususunda şahitlik edebilecektir.”⁶² Aksi takdirde Hz. Peygamber -Allah korusun- bu dünyada sözlü ve uygulamalı şehadetinde bir gevşeklik ve ihmal göstermiş olsaydı, ne âhirette insanlar aleyhine şahitlik yapabilir ne de hakkı inkâr edenler için bir mahkeme kurulabilir.

18. İLK DÖNEM İNSANLARININ REHBERLİĞE BİZDEN DAHA FAZLA MUHTAÇ OLUŞU

Yaşadığımız ülke Türkiye’de her birimiz Müslüman bir yuvada dünyaya geliriz. Ailelerimiz dinî bilgiyi edinmemiz için okullardaki seçmeli dersler ve yaz kursları da dâhil olmak üzere çeşitli fırsatları değerlendirerek bizlerin asgari donanıma sahip olma arzularını sağlar. Dolayısıyla yaşı otuz civarında olan her insanda İslâm’la ilgili temel bilgiler yerleşir. Bu seviyeye rağmen, Kur’an

62 Bkz. Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 430-431.

âyetlerini halkımıza okuduktan sonra açıklama zaruretimiz olur. Çünkü âyetlerin bir kısmı literal okumayla anlamı çok rahat anlaşılabilir bir durum arz ederken, özellikle belli olaylardan bahseden âyetlerde hangi olaya işaret edildiği hususunda ek kaynağa mutlaka ihtiyaç duyarız. Aynı durum müteşâbih olarak adlandırılan âyetlerde de söz konusudur.

Günümüz insanı mevcut birikime rağmen ilave bilgiyle aydınlanmaya ihtiyaç hissederken Hz. Peygamber döneminde İslâm'la yeni tanışan insanların durumu bugünle kıyaslanamayacak kadar zayıftı. Çünkü toplum İslâm'la ilk kez tanışmakta, üstelik nüfusun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmemekte ve iletişim imkânlarıyla kendisini geliştirme fırsatı olmamakta idi. Âdeta elifbâdan başlayacak bir eğitim süreci gerekmekteydi. Namaz başta olmak üzere bütün ibadetler için böyle bir durum söz konusuydu. Daha açık bir ifadeyle söyleyecek olursak, Hz. Peygamber'in eğitim sürecinden geçen sahâbîlerini hariç tutarsak, cahil ve sert tabiatlı bir halk katmanı söz konusuydu. Eğitilmesi son derece zor bir kitle, Hz. Peygamber'in karşısındaydı. Neresinden bakılırsa bakılsın meşakkatle dolu bir coğrafyadan bahsediyoruz. Böylesi bir kitleyi sadece âyet okuyarak istenen seviyeye çıkarmak mümkün olamazdı. Her fırsatta eğitmek, öğretmenler göndermek ve hatırlatmada bulunmak gerekmekteydi. Hz. Peygamber'in yaptığı da buydu. Bu bize Peygamberimizin önderliğinin önemini göstermektedir. Bugün de bu önderliğe muhtacız.

19. SORUMLULUĞUN BİLMEYİ GEREKTİRMESİ

Allah, Kur'an'da biz müminlere görevler yükler. Emirler verir, bazı şeylerden sakındırır. Başka bir ifadeyle Kitap'ın tamamı amel edilmek içindir. Bu emir ve yasakların nasıl olacağı hususu ise Kur'an'da detaylı geçmez. Bu durumda insan uygulamayı öğrenmek için bir rehberine muhtaçtır. Sorumluluk açısından bu zorunludur. Örneğin namaz ibadetinin nasıl edileceğini öğreneceği kişi Peygamber'dir. Buna gerek yok dediğimizde, herkesin

kendi anlayışına göre inşa edeceği ibadetler ve yasaklardan yana bir sorumluluktan bahsetmemiz söz konusu olamaz. Oysa Kitap'ın hayata geçirilme talebi vardır. Herkesin farklı yorum getireceği Kur'an mesajı ile ilâhî emir ve yasaklar ne derece hayat bulur? Bunu iyi düşünmemiz ve şu âyeti bu bağlamda tekrar okumamız gerekir: *“De ki: Ben peygamberlerin ilki değilim; benim ve sizin başınıza gelecekleri bilmem, ben ancak bana vahyolunana uymaktayım; ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”*⁶³

20. HADİSLER DEVREDEN ÇIKINCA KEYFİLİĞİN DEVREYE GİRMESİ

Hadisleri başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'i Kur'an ile aramızdan çıkardığımızda Peygambersiz bir şekilde Kitap'la baş başa kalmış oluyoruz. Bu durumda arada bir aracı olmadığından Kur'an sanki doğrudan bize inmiş olur! İnmiş gibi olur ancak bir farkla: İçindekilerde neyin kastedildiğine dair elimizde ve zihnimizde bir şey yoktur. Âyetlerin indiği ortamı, nüzûl sebeplerini, neyin kastedildiğini anlayamayız. Oysa Hz. Peygamber başta olmak üzere vahiy ortamını ve toplumsal yaşamı teneffüs eden herkes bunları çok iyi anlıyordu. Bunun yanında Hz. Peygamber rehber olarak her zaman önlerindeydi. Yalın olarak Kur'an ile baş başa kaldığımızda ise -her şey şüpheli olduğundan- sözlük, tarihsel bilgi ve tefsir, Arap edebiyatı gibi yardımcı araçlardan yararlanamaz bir hâlde, tamamen keyfi bir yorum yapmak durumunda kalırız. Dolayısıyla farkında olmadan şunu demiş gibi oluruz: “Bu Peygamber Kitap ile aramızda durarak Kur'an anlayışımızı daraltıyor ve sınırlandırıyor! Hâlbuki Kur'an'ı yorumlama, herkese açık olmalıdır. Çünkü Kur'an tek yoruma indirgenemeyecek kadar büyük bir kitaptır.” Belki böyle bir düşünce kimsenin aklına gelmeyecektir ancak işin sonucu budur. Kur'an sanki hakkında hiçbir şey söylenmemiş bir kitap olarak kişinin önünde durmuş olacaktır. Herkesin ne anlayacağı elbette çok farklılık arz edecektir. Öyle âfâkî ve komik yorumlar da gündeme gelecektir

ki, garipsediğimiz yorumları âdeta rahmetle anacağız. Burada hepimizin sorması gereken soru şudur: Hz. Peygamber'i devreden çıkararak Kur'an yorumları, biz Müslümanların birliğini sağlayabilir mi? Yoksa binlerce yeni fırka mı doğurur? Keza böyle bir karmaşa kime hizmet eder?

Konuyla bağlantılı bir husus daha bulunmaktadır: Hadislerin Müslümanları pasifleştirdiği, Kur'an'ın ise dinamik bir İslâm sunduğu iddia edilmektedir. Oysa unutulmuş şey, Kur'an'ın dinamikliğini hayata geçirenin yani buna vücut verenin insan olduğudur. Bu vücut vermeyi ilk kez gerçekleştiren de Hz. Peygamber'dir. Dolayısıyla sağlanan başarının ardında beşerî açıdan Hz. Peygamber vardır. Demek oluyor ki başarının nasıl geleceğinin işaretlerini görmek ve anlamak için, Kur'an'ı ilk pratize eden insan olan Hz. Peygamber'e bakmak zorundayız. Kur'an'a beşerî planda en dinamik dönemini yaşatmış olan Peygamber'e bakmayacağız da, onu örnek almayacağız da, biz kendi kendimize mi bunun sistemini ortaya koyacağız? Kaldı ki iki Müslüman bir araya geldiğinde, hadisler olmadan Kur'an'ı anlamada anlaşmazken, arzuladığımız ruhu nasıl oluşturacağız da Kur'an'ı gerçek hayatta dinamik hâle getireceğiz?

Bir de hadislerin dünyadan kopuk bir tasavvuf hayatı inşa ettiği, bunları rehber edinen insanların dünyadan uzaklaştığı, dolayısıyla hadislerin bu noktada da büyük yıkıma sebep olduğu iddia edilmektedir.⁶⁴ Unutmamak gerekir ki tasavvuf ve zühd önderlerinin yaşamış oldukları dönemler Müslümanların dünyada en güçlü oldukları zaman dilimleridir.⁶⁵ Ayrıca tarihin hiçbir döneminde, birkaç örnek dışında dünyayı ihmal eden bir tasavvuf hareketi olmamıştır. Günümüzde de durum aynıdır. Dolayısıyla tasavvuf hakkındaki bu yanlış algımızı değiştirmemiz gerekmektedir. Gerçekten de yaşadığımız çağda pek çok

⁶⁴ Tasavvuf alanındaki hadisler için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*.

⁶⁵ Konuyla ilgili bkz. Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*.

bâtıl hadis ve hurafe bazı tasavvufi cemaatlerde yaygındır, ancak bu cemaatlerden hangisi dünyaya önem vermemektedir? Böyle bir cemaat var mıdır? Elbette yoktur. Dolayısıyla İslâm dünyasının zilletini bir gruba yıkmanın ve buna sebep olarak da hadisleri göstermenin anlamı yoktur. Çürüme ve zillet her yanda vardır. Sadece bir tarafa odaklanırsak diğer taraflardaki çürümüşlükleri fark edemeyebiliriz. Esasında çürüme hepimizin içini kuşatmıştır.

21. RESÛLULLAH'I SEVMENİN BİR GÖSTERGESİNİN OLMASININ GEREKLİLİĞİ

Herhangi birini sevdiğimizde onunla aramızda bir iletişim kurarız. Bir araya gelir, bunu yapamadığımızda telefonlaşır veya mesajlaşırız. Bu arada onu üzmemek için de çaba sarf ederiz. Örneğin bilinçli öğrenci hocasının hukukunu gözeterek ona saygıda kusur etmez. Aynı bakış açısını kazanmış evlat da anne babasına karşı benzer davranış biçimini sergiler, bir dediklerini iki etmeye gayret eder. Onların kendisinden beklentilerini, neler yapması gerektiğini çok iyi bilir. Böylece sevgisinin gereğini hayata yansıtmış olur.

Bir insan anne babasını çok sevdiğini iddia etmesine rağmen pratikte bunun bir yansıması olmuyorsa, bu durumda gerçek anlamda ebeveyn sevgisinden söz etmemiz mümkün olmaz. Çünkü söylemle eylem arasında zıtlık vardır. İyi bir vatandaş olduğu iddiasındaki insanın yakalanmayacağını anladığı her durumda hak-hukuk tanımaksızın her şeyi kendi menfaatine döndürmeye gayret etmesi ve kamu malını istismar etmesi de sonuçta aynıdır. Dolayısıyla söylem, yaşama geçirildiğinde bir anlam ifade etmektedir.

Bu çerçevede Allah Resûlü'ne (s.a.s) sevgimizi sorguladığımızda en azından Kur'an'daki ilgili âyetlerin hatırına Hz. Peygamber'e derin bir sevgi beslemek zorundayız. Sadece Kur'an ile yetinsek bile, sırf Kur'an emrettiği için Hz. Peygamber'i baş tacı

yapmamız gerektiğini anlarız. Lakin bu sevginin sosyal yaşamda bir karşılığının olması gerekmez mi? Şayet “Seviyoruz ama, o kadar. Hayatımıza karıştırmayız.” dersek, bu gerçek anlamda bir sevgi olamaz. Sıradan bir insan için bile böyle bir sözü diyemezken, Kur’an’ın yedi sayfa tutacak âyeti şahsına ayırdığı Hz. Muhammed hakkında nasıl duyarsız kalabiliriz? Bu durumda sevgimizin karşılığını yaşantımıza yansıtmamız zaruridir. Şayet Hz. Peygamber hayatta olmuş olsaydı, bizatihi görerek, namazları peşinde kılarak, orucumuzu birlikte tutarak, eksiklerimizi ve aklımıza takılanları da sorarak onun örneğinden ve rehberliğinden istifade edebilirdik. Peki biz bugün onu sevmemize rağmen hayatta olmadığından dolayı rehberliğinden nasıl yararlanacağız? Sevgimizi yaşantımıza nasıl katacağız? Bu soruların cevabını bulamazsak Hz. Muhammed sevgisi anlamsız ve kuru, karşılığı olmayan bir sevgiye dönüşecektir. Dolayısıyla “sadece Kur’an” diyenlerin Hz. Muhammed sevgimizi pratik hayata yansıtacak bir formül bulmaları gerekir. Elbette bu talebimizin karşılığı “Kur’an’ın dediklerini yap, Hz. Muhammed’e sevgini göstermiş olursun.” ile sınırlı değildir. Bizim talebimiz Kur’an’ın buyruklarının insanî boyutta Hz. Peygamber’in şahsında nasıl hayat bulduğudur. Biz o örneği arıyoruz.

Nitekim Hz. Peygamber ile onu örnek edinen sahâbiler, Kur’an’ın pratiğini ilk sergileyen ve son hak kitabı hayata geçiren ilk kuşaktır. Hadislere itimat edilsin veya edilmesin bu bir gerçektir. Çünkü Kur’an metin olarak Hz. Peygamber aracılığıyla ashaba inmiş ve onlar da hayatlarında tatbik etmişlerdir. Bu miras sonraki kuşaklar boyunca tatbikî olarak devam etmiş ve edecektir. Çünkü sünnet ve hadis Kur’an’ın hayata yansımasıdır. Bu nedenle her ikisi İslâm’ın bizzat kendisi olmaktadır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Hz. Peygamber zamanındaki bir insan, Kur’an nassını okuyamasa bile, Hz. Muhammed’in (s.a.s) konuşma ve yaşantısına bakarak İslâm’ı tam olarak öğrenebilirdi. Keza bizler de hadis ve sünnet vesilesiyle bunu öğrenebiliriz. Zira hadis ve

sünnet, Kur'an'ın âdeta şerhidir ve bu nedenle son derece önemli bir işlev görmektedirler.

Hayattayken yaşayan Kur'an olan ve bu mirasını bizlere bırakan Hz. Peygamber'in durumunu özetlemeye Muhammed Gazzâlî'nin (ö.1996) şu harika tespiti yetmektedir: "Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'an'ın emir ve yönlendirmelerini bizzat tatbik etmekten ibaretti. İbadet, ahlâk, cihad ve muâmelât hususunda o yeryüzünü değiştirip yepyeni bir medeniyet tesis eden canlı bir Kur'an'dı. Eğer bu amelî ve kavli sünnet olmamış olsaydı, Kur'an hayal âleminde sabit nazari felsefeler benzerdi. Hiç kuşkusuz, Hz. Muhammed'in sosyal, sivil ve askerî sahalarda, bütün bunlardan önce itikad ve ibadet esaslarını uygulamadaki sünneti, ebedî risâletin ayrılmayan parçasıdır. Çünkü su, nasıl bilinen iki elementten meydana geliyorsa, İslâm da aynı onun gibi Kitap ve sünnetten oluşmaktadır."⁶⁶

Unutmamak gerekir ki Hz. Peygamber'in rehberliğinden bahseden âyetler Kitap'ta durduğuna ve sadece Hz. Muhammed dönemi için geçerli olmadığına, keza Resûlullah bizler için de önder olduğuna göre, bunun yaşamdaki karşılığı ona uymaktır. Bu, hem getirdiği mesajın anlamını kaybetmemesi hem de elçinin hakkının korunması açısından önemlidir. Dolayısıyla meselenin Hz. Muhammed'in hakkını ve hukukunu koruma boyutu vardır. O (s.a.s) hayatta olmadığından dolayı, bu hakkı savunmak günümüz Müslümanlarına düşmektedir. Çünkü onu savunmamak bir anlamda dinin anlamını yitirmesi demek olur. Bu yüzden onu hak ettiği konumda tutmak ve Müslümanların kendisine tâbi olması gerektiği bilincini kaybetmemek gerekir. Eğer Müslümanlar onun hukukunu bugün korumazlarsa ifa etmiş olduğu görev silikleşecek ve sadece Kitap'ı getirip kenara çekilmiş bir elçi konumunda olduğu zannedilecektir.

66 Bkz. Muhammed Gazzâlî, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebvî Sünnet*, s. 192.

22. HADİSLER OLMAZSA NE OLACAĞI

Beş vakit namazın hepsi, farzlarının kaç rekât olduğu ve nasıl edilecekleri Kur'an'da yoktur. Kur'an'da net olarak işaret edildiği düşünülen üç vakit namazın nasıl edileceği de Mushaf'ta yoktur. Dolayısıyla bu ibadetin nasıl edileceği herkesin inisiyatifine kalmış olur.

Ezan, cuma ve bayram namazları, iki rekât olarak edilmeleri keza hutbeleri Kur'an'da yoktur. Cuma sûresinde geçen *“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler ve seni ayakta bırakırlar.”*⁶⁷ âyetinden, hadislere inanmayan birinin cuma hutbesini çıkarması mümkün değildir. Âyette Hz. Peygamber'in ayakta bırakılmasının yanlışlığından söz edilmekte ancak hutbeden bahsedilmemektedir. Ayakta bırakılmak ise her zaman söz konusu olabileceği gibi mecazî bir anlatım da olabilir. Neyin kastedildiğini bizlere sadece hadisler öğretmektedir.

Hadis ve sünnet olmayınca cenazelerin tekfin edilmesi, yıkanması ve namazlarının kılınması söz konusu olmaz. Bizim hayatımızı tanzim eden sağ elle yemek, suyu üç yudumda içmek, eve girerken veya biriyle karşılaşınca selam vermek, helâya sol ayakla girip sağ ayakla çıkmak gibi yaşantımızı düzenleyen ve biz Müslümanları birleştiren değerler hayatımızdan çıkıp gider. Paramparça oluruz. Keza erkek çocukların sünnet edilmeleri dinî bir uygulama ve yaygın bir geleneğimizdir. Bu hususta pek çok hadis bulunmaktadır. Sünnetin, geleneğimizde kutlamaları ve şölenleri ile yer almasının, edebiyatımızı süslemesinin sonlandırılmasının fenalığı bir yana Hz. Peygamber'in miras bıraktığı bir uygulama da terk edilmiş olur.

Bu konuyla ilgili olarak İbn Hazm'ın (ö.456/1064) *“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana*

67 Cum'a, 62/11.

Kitap'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!"⁶⁸ âyeti bağlamındaki şu değerlendirmesi anlatmak istediğimiz meramı özetlemektedir: "Öğle namazının dört, akşam namazının üç olduğunu, rükûun ve secdenin nasıl yapılacağını, kıraatin şeklini, selam vermeyi, oruçta kaçınılması gereken hususları, altın ve gümüşün zekât miktarı, koyun, deve ve inekten zekât vermek için gerekli olan sayı, hacda Arafat vakfesi, buradaki namaz keza Müzdelife'deki namaz, şeytan taşlama, ihrama girme ve ihramlıyken kaçınılması gereken hususlar, hırsızın elinin kesilmesi, evliliği haram kılan süt emmenin şartları, yenilmesi haram olan şeyler, kesilebilecek hayvanlar ile kurbanların özellikleri, hadlerin ahkâmı, talâkın ne şekilde gerçekleşeceği, alışverişe dair hükümler, faizin açıklaması, kadılıkla, davalaşmalarla, yeminlerle, vakıfla, ömür boyu kullanıma vermeyle"⁶⁹, sadakalarla ilgili hükümlere dair fikhî konularda Kur'an'da muhtasar değiniler vardır. Biz bunlar hususunda Kur'an ile yetinirsek nasıl amel edeceğimizi bilemeyiz. Bu meselelerde müracaat edilecek olan şey Hz. Peygamber'den gelen nakillerdir."⁷⁰ Ebû Hanîfe'nin (daha önce de aktardığımız) şu sözü buradaki hakikatin tam özetidir: "Sünnet olmasaydı, hiçbirimiz Kur'an'ı anlayamazdık."⁷¹

23. YERYÜZÜNDE PEYGAMBERİNE GEREKEN ÖNEMİ VERMEYEN BİR DİNİN OLMAYIŞI

Dünyada pek çok din ve bu dinlerin peygamberleri bulunmaktadır. Her peygamberin öğretilerine ve hayat öykülerine o dinin mensupları çok önem vermektedir. Özellikle Hristiyanlık ve Yahudilik başta olmak üzere bütün dinlerde bunu görme imkânına sahibiz. Velhasıl dinlerin mütedeyyin mensupları peygamberlerinin söz ve eylemlerini kendilerine rehber edinmekte, onlara

68 Nisâ, 4/105.

69 Umrâ: Bağışlayanın veya lehine bağışta bulunulan kişinin hayatıyla sınırlı olarak yapılan, ömür boyu kullanıma yönelik hibe.

70 Bkz. İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, II, 79.

71 Enver Şâh el-Keşmirî, *Feydu'l-Bârî alâ Sahihî'l-Buhârî*, I, 320.

dair her bir nakle ehemmiyet vermektedirler. Lakin iş bize yani İslâm'a gelince, yeryüzündeki en son hak din, diğer tüm peygamberler karşısında hayatı ve buyrukları en net bilinen kişi olmasına rağmen diğer dinlerde göremediğimiz tavrı maalesef Hz. Muhammed (s.a.s) karşısında görmekteyiz. Diğer din mensupları peygamberlerine ulaşma yolları ararken biz ise peygamberden uzaklaşmanın formülleri peşindeyiz. Kendi peygamberini bu kadar sıradanlaştıran, yapıp ettiklerine hiç değer vermeyen başka bir din mensubu var mıdır acaba?

24. YÖNTEMSİZLİK SORUNU

Hadisleri inkâr edip sadece Kur'an'la yetinme iddiasında olanlar, Kur'an'ın pratiğe yansımış şekli olan Hz. Peygamber'i görmezlikten geldikleri için bir dünya tasavvurları ve inşa edecekleri bir medeniyet yoktur. Bunu yapamazlar da. Çünkü sadece Kur'an ile ortaya bir usûl, bir hukuk koymaları imkânsızdır. Kur'an'a bakarak bazı hukuksal uygulamalardan yararlanma imkânları olabilir. Lakin İslâm dini sadece ahlâk öğretileri olan ve günümüz dünyası için bunun ötesinde bir anlam ifade etmeyen bir din hâline gelir. Kaldı ki sadece Kur'an ile yetinmek iddiasında olanların her birinin yaklaşımı farklılık arz ettiği, Kur'an'ın bazı âyetlerini değişik yorumladıkları için öncelikle bir araya gelmelerini sağlayacak bir değerler manzumesi yoktur. Kur'an etrafında toplanmak iddiasındadırlar ancak bu toplanma sadece şeklen gerçekleşmektedir. Ortada bir yöntem ve metodoloji olmadığından dolayı da her kafadan bir ses çıkmakta ve sonuçta bir şey üretmeyen bir kitleyle karşı karşıya kalmaktayız. Bu manzara karşısında şunu söylemek mümkündür: "Kur'an'la baş başa kalın demek 'dağılın, paramparça olun' demektir." Oysa Hz. Peygamber'den itibaren bu dini anlamak ve kendi zamanı ile sonraki kuşaklara aktarmak için binlerce İslâm bilgini zamanlarını harcamışlar ve bu uğurda ömürlerini feda etmişlerdir. Hatta bidat grupları olarak tanımlanan mezhepler bile Kur'an ve hadislerden yararlanmak

suretiyle her dönemde yaşanabilir bir İslâm sunmaya çaba sarf etmişlerdir. Bütün bu gayrete burun kıvrıma büyük saygısızlık ve kibirdir. İnsanın kendisini herkesten daha akıllı ve kavrayışlı görmesidir. Hakikaten burada büyük bir medeniyeti tahkir durumu söz konusudur ve insanın yüreğini yaralamaktadır.

25. HADİSLER OLMADAN DİNİ BİR KİTAP YAZABİLMENİN NE ÖLÇÜDE MÜMKÜN OLABİLECEĞİ

Sadece Kur'an'la yetinildiğinde, hadisler de dâhil hiçbir kaynağa müracaat etme durumu olmaz. Böylesi bir durumda bir tefsir yazmak asla mümkün değildir. Ayrıca yazılmaya çalışılsa bile âyetlerden dayanağı olmayan sonuçlar çıkarmak mümkün olduğundan bu tefsirlere sadece "hayal dünyası ürünü vaaz kitabı" olarak bakılabilir. Çünkü bir yerlerden istifade ederek yazılabilecek bir şey yoktur. Yazılacak olan da zaten Mushaf'tadır. Aynı şekilde bir ilmihal kitabı da yazılamaz. Çünkü günümüzdeki ilmihal kitaplarına baktığımızda abdestten namaza, kurbandan nikâha kadar her konunun ele alındığı, Müslüman'ın gündelik yaşantısına dair ihtiyaç duyulan temel bilgilerin zikredildiği görülür. Bu bilgilerin oluşturulmasında Kur'an, hadisler ve ikisinden istifadeyle ortaya konulan içtihatlarından yararlanılmaktadır. Dolayısıyla Müslüman'ın ihtiyaç duyduğu temel bilgiler hizmetine sunulmaktadır. Sadece Kur'an'la yetinebilme durumunda ise Müslümanların gündelik temel bilgi ihtiyaçları asla karşılanamaz. Tam tersine bilgi ihtiyacı insanların keyfine bırakılmış olur. Ortaya çıkacak tablo herhâlde bu kitabı göndermiş olan Yüce Yaraticı'nın talebi değildir. Bu nedenle ümmeti başıboşluğa ve karmaşaya sürüklemeye hakkımızın olmaması gerekir.

Bizim bu değerlendirmemiz karşısında "İlmihale gerek var mı? Kitap'ta ne kadar bilgi varsa o kadarıyla yetiniriz, geri kalanı da insanların inisiyatifine bırakırız. Diğer bilgilere ihtiyaç olsaydı Allah zikrederdi." denilebilir. Ancak hiçbir kaynağa ihtiyaç olmadan Hz. Peygamber zamanı toplumsal yaşamı göz

önüne getirmeye çalışırsak, insanların karşılaştıkları sorunların sadece Kur'an'da zikredilenlerle sınırlı olmadığı ortaya çıkar. Bunun anlamı her bir problemle ilgili olarak âyet inmediğidir. Kur'an'da zikredilmeyen sorunlara cevabı hâliyle Hz. Peygamber vermektedir. Dört halife döneminde ise karşılaşılan yeni problemler karşısında Kur'an ve sünnete müracaat edilmekte, buralarda cevap bulunmadığı zaman ikisinden istifadeyle icihad yapılarak hüküm verilmekteydi. Bu hayatın tabii akışıdır. Hatta bunun böyle olması aklın gereğidir. Peki bizim bugün karşılaştığımız sorunlarda cevap üretme yöntemimiz ne olmalıdır? Sadece Kur'an'la yetinerek kendimize göre çıkarımlarda bulunmak mı yoksa Hz. Peygamber'in uygulamalarından ve sözlerinden, keza onu görmüş sahâbenin tatbikatından da yararlanarak problemlerimize cevap üretmek mi? Görüldüğü gibi İslâm ümmetini paramparça etmek, sonrasında da başkalarına kurban etmek için bundan daha güzel (!) bir yol olamaz.

26. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINI ANLATMADAKİ ZORLUK

Bütün İslâmî ilimlerin bizlere sunduklarını bir kenara koyduğumuzda, Hz. Peygamber -keza sahâbiler- ile ilgili olarak elimizde ne kalır? Kalacak olan hayali bir şahsiyettir. Âdeta hayatı ve kişiliği ile ilgili neredeyse bir şey bilinmeyen Hz. İsa gibi bir isim olup çıkar. Bunun yanında Kur'an'da adı geçen tek sahâbî Zeyd'dir.⁷² Elimizde müşahhas sahâbî olarak da sadece o kalır. Kur'an'da bazı şahıslardan bahseden âyetler vardır ancak bunların sahâbilerden kimler olduğunu anlamamız mümkün değildir. Bu da bizi, Kitap'ın nâzil olduğu peygamber ile o dönemdeki neslin bilinmezliğine götürür. Bu durumda ne Peygamber'den, ne sahâbeden, ne tâbiînden ne de sonrakilerden bahsetmemiz mümkün olabilecektir.

72 Bkz. Ahzâb, 33/37. Tam adı Zeyd b. Hârise'dir.

27. MÜSLÜMANCA YAŞANTIMIZIN GELENEK VE KİTAPLA KORUNMUŞ OLMASI

Bizlerin gündelik hayatını süsleyen ibadetlerin iki yönü bulunmaktadır:

Birincisi: Bunlar kuşaklar boyunca ümmetin birbirine aktarması suretiyle yaşanarak gelmişlerdir. Örneğin namaz ibadeti ümmetin nesiller boyunca uygulamalı olarak birbirlerine naklettikleri bir ibadettir. Kendi namaz bilgimizi bu açıdan test edebiliriz. Camilerde, kurslarda ve evde büyüklerimizin namaz kılmasını görerek bu ibadeti öğrendik. Namaz birilerinin icat edebileceği veya değiştirebileceği bir ibadet değildir. Yani bir insan çıkıp da beş vakit namazı dörde indiremez veya altıya çıkaramaz. Çünkü bu geleneksel uygulamaya aykırıdır. Oruç ve hac ibadetleri için de benzer şeyleri söyleyebiliriz. Söz konusu ibadetler kuşaklar boyunca uygulamalı olarak aktarılmışlardır. Hz. Peygamber'den bugüne kadar vefat eden Müslümanları sayısal olarak göz önünde bulunduracak olursak, namazın ve diğer ibadetlerin milyarlarca uygulayıcısı olmuştur.

İkincisi: İbadetlere dair kitabî bilgilerdir. Müslümanların gündelik hayatta uyguladıkları ibadetler ayrıntıya varıncaya kadar özellikle hadis kitaplarında nakledilmiştir.

Demek oluyor ki, ibadetler icra edilirken diğer taraftan kitapların da aktarımıyla perçinlenmiş olmaktadır. Bir anlamda kitapla uygulamanın birbirini desteklemesi ve iç içe geçmesi durumu söz konusudur. Bu iki kaynağın ortaya koyduğu durum, inkârı ve reddi düşünülemez bir olgudur. Bunu reddeden bir bakış açısının inanacağı herhangi bir şey olmaz. Çünkü milyarlarca insanın şehadeti yanında asırlardır nakledilip duran kitabî bilgiler birileri için yetersiz ise onu ikna edebilecek başka bir delil bulmak mümkün olamayacaktır.

28. SIFIRDAN MEDENİYET İNŞA ETMEK, HER ŞEYE YENİDEN BAŞLAMAK

Kısmî farklı yorumlar da içinde olmak üzere, günümüze kadar yeryüzü Müslümanlarının İslâm'ını, Müslümanlığını velhasıl değerlerini temelde iki ana unsur korumuştur: Kur'an ve sünnet/hadisler. İki bir birine geçmiş bir durum arz eder. Bu açıdan sünnet ve hadisler Kur'an'ın dolayısıyla dinin koruyucusu olmuştur. Hz. Peygamber'i bir kenara aldığımızda ise bu yapı yıkılacaktır. Bu kapıyı açtığımızda ise beğenmediğimiz Peygamber'in (!) yerine beğendiğimiz nefsimizi ve kendi anlayışımızı koymuş oluruz. Bunu her bir Müslüman'ın yaptığını düşündüğümüzde ise sonuç tam anlamıyla felaket olur. Bu yüzden iyi ki Peygamber örnekligi önümüzdedir.

Bunun yanında İslâm dünyası bin dört yüz küsur yıllık bir medeniyeti temsil etmektedir. Bu medeniyeti inşa ederken Kur'an ve Hz. Peygamber medeniyetin iki kurucu aslî unsuru olarak büyük bir görev ifa etmişlerdir ve etmektedirler. Dolayısıyla İslâm medeniyeti diye bir şeyden bahsedeceksek bunu Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.s) sağlamaktadır. Müslümanlar bu ikisinden aldıkları yönlendirici güçle başta Arap coğrafyası olmak üzere diğer coğrafyaların da birikimlerini bir havuzda toplayıp yoğurmak ve bunları Kur'an ve sünnet ışığında işlemek suretiyle bir medeniyet inşa etmişlerdir. Hatta bu medeniyetin şekillenmesinde Kur'an'dan ziyade Hz. Peygamber'in uygulamaları ile sözleri daha etkili olmuştur. Çünkü İslâm'ı pratiğe döken kendisidir. İslâm'ın nasıl bir din olduğunu ve nasıl yaşanacağını insanlar Hz. Muhammed'in şahsında görmüşler ve bu, sonraki kuşaklara onun sözleri ve uygulamaları olarak intikal etmiştir. Dolayısıyla cami minaresinden minberine, selam vermekten eve girerken besmele çekmeye kadar kültür, gelenek, âdet bağlamında her ne varsa bunların tamamı İslâm medeniyetinin aslî unsurlarıdır. Müslümanlar dayandıkları iki temel kaynak üzerinden böyle bir

dünya tasavvuru oluşturdular ve bunu medeniyet olarak yaşama geçirdiler.

Şimdi birilerinin bu tarihsel mirasa karşı çıkararak, İslâm medeniyetinin iki aslî temelinden biri olan hadisi bir tarafa koyarak, yeniden bir medeniyet inşa etme iddiasında bulunması son derece manidardır. Var olan tarihsel mirası reddetmek bir anlamda kendi geçmişini inkâr etmek demektir. Ayrıca kendi değerlerinden uzaklaşan toplumların nasıl başkalaştıklarını ve diğer kültürler içinde eridiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla sıfırdan medeniyet inşa etme sevdası öncelikle Batı medeniyetine (farkında olunmadan) gönüllü hizmetkârlık yapma teklifinden başka bir şey değildir. Değerlerimizin bir tarafa atılması durumunda bu ümmetin bir tarafa doğru yıkılacağı bellidir. Bu yıkılma mutlak surette Batı tarafına doğru olacak ve peşinden din değiştirme gelmeyecekse bile dinin sembolikleşmesi söz konusu olacaktır. Bu nedenle kendi geçmişine düşmanlık yapmak yerine medeniyetini tekrardan hak ettiği düzleme çıkarmaya çalışmak en doğru olanıdır. Bu yapılırken zamana göre birtakım düzenlemeler ve güncellemeler elbette söz konusu olacaktır. Hiç kimsenin Hz. Peygamber dönemindeki gibi yaşayalım iddiası bulunmamaktadır. Ayrıca unutulmamalıdır ki devraldığımız mirası reddettiğimizde hadissiz ve sünnetsiz bir gelenek inşa etme iddiası taşıyanlar aralarında asla anlaşamayacaklar ve herkesin farklı bir medeniyet tasavvuru olacaktır.

Kendi geçmişimize ve geleneğimize, değerlerimize bu derece tahkir edici bir yaklaşım sergilemenin kökeninde hiç şüphesiz Müslümanların son iki asırdır yaşamış oldukları zilletin büyük etkisi vardır. Ancak bu zilletin ilacını İslâm medeniyetini inkârda aramak yerine eksiklikleri gidererek onu hak ettiği seviyeye çıkarmaya çalışmak en doğru olanıdır. Türkiye'ye bakıldığında, İslâm coğrafyası içinde kendi medeniyetinden bu derece utanan ve onu küçük gören başka bir ülke görmek mümkün değildir. Araplarda, İranlılarda veya Hindistanlılarda böyle bir arayış

neredeysen yoktur. Batı ile Doğu arasında sıkışıp kalmış ÷lke-mizde ise sanki illâ da bir tarafa yaslanmak gerekiyormuş gibi ya gelenek düşmanlığı yapılmakta ya da tam tersi olarak gelenek bütün kusurlarıyla birlikte kutsanmaktadır. Oysa bizim ihtiya-cımız olan restorasyondur, güncellenmedir, tecdittir. Ne geçmi-şimizden koparız ne de geçmişi putlaştırırız. Bunu yapabilirsek herkes için orta yol bulma imkânı daha rahat olacaktır.

Sonuç olarak, bütün bir medeniyeti inşa eden kurucu enerji, hadisler ve sünnettir yani Hz. Peygamber'dir. Kur'an ise güç kay-nağıdır. İslâm adına tüm şeâiri belirleyen, Endülüs'ten yeryüzü-nün en ücra köşelerine kadar hayata İslâm adına şekil veren, şii-rimizin önemli bir bölümünü inşa eden, doğum anından ölüme kadar her zaman belirleyici olan, gündelik yaşantılarımızı belirli bir sistem içinde düzenleyen, cumamızı, cenaze namazımızı, bayram namazlarımızı tertip eden hadisler ve sünnettir. Bunla-rın reddi, değer adına her bir şeyi büyük bir cehaletle reddetmek demektir.

Görüldüğü gibi, sadece Kur'an diyen yaklaşım esasında Ki-tap'ı okuyarak bir gelenek inşa etme iddiası taşımaktadır. Oysa okumak, pratikle birleştiği zaman bir anlam ifade eder. Kitap-la kayıtlı, sosyal gerçekliği olmayan bir medeniyet olamaz. Olsa olsa medeniyet tasavvuru olabilir ama yaşamda yeri olmadığından bir hülya olarak kalır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in rehber-liğinde kitapta yazılı olanın pratiğe yansımaları İslâm medeniyeti denen olguyu ortaya çıkarmış ve sonraki süreçlerde de büyüyüp gelişmiştir. Unutmamak gerekir ki her medeniyet -yazı, söz, san-at, siyaset, kültür gibi- pek çok unsurla birlikte büyüyüp gelişir.

29. İSLÂM'IN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜ ANLATMANIN YOLU

Siyere dair sahip olduğunuz bütün bilgileri bir kenara koyun ve önünüze Kur'an'ı alın. Sadece Kur'an'ı okumak suretiyle İslâm'ın Arabistan coğrafyasında bir toplumu nasıl dönüştürdüğünü

anlamanız mümkün olabilir mi? Bağlamını bilmediğiniz, nerede ve niçin nazil olduğuna dair bir bilgiye sahip olmadığınız birçok konu soyut ve bulanık kalır. Bu durumda başta çocuklarımız ve öğrencilerimiz olmak üzere insanlığa anlatacak bir başarı öyküsü bulmakta zorlanırız. İslâm'ın başarısını tam anlamıyla kavrayamaz ve toplumun önüne bir örnek model koyamayız. Her şey bir yana, son dinin insanlığa neler kazandırdığını, ahlâkî dönüşümü ve diğer hususları sadece Kur'an ile anlamamız ve anlatmamız da mümkün olmaz. "Saha bilgisi" başka bir ifadeyle "uygulama bilgisi" çok önemlidir. Bunu sağlayacak olan ise hadis ve ondan ayrılarak ayrı bir ilim dalı olmuş olan İslam tarihi yanında diğer ilimlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Allah Resûlü'nün Arkadaşları

www.KitapSavisi.com.tr

Ashab, Hz. Peygamber'le sonraki kuşakları birbirine bağlayan köprüdür. Onlar vesilesiyle Kur'an'a ve Son Elçi'ye ulaşırız. Vahiy diyerek aktardıkları metne Kur'an deriz ve yine rivayetlerine bakarak Resûlullah bunu demiştir veya yapmıştır diye kabul ederiz. Dolayısıyla sahâbileri anlamaya çalışırken icra ettikleri bu büyük görevi göz ardı etmemek gerekir.

Hadislerin güvenilirliği tartışmalarında sahâbe, özel bir yer tutmaktadır. Biz burada bu çerçevedeki konuların öne çıkanlarını ele almak istiyoruz.

1. HADİSLERİN YAZIMI MESELESİ

Hadisleri bir yana bırakma görüşünü savunanlar, elimizdeki rivayet malzemesi içinden bazı rivayetleri kullanarak Hz. Peygamber'in hadis yazımını yasakladığını, bu nedenle hadislerin bir şey ifade etmediğinin Hz. Peygamber'in kendisi tarafından gösterilmiş olduğunu dile getirmektedirler.

Rivayetlerin, rivayetleri inkâr edenlerce sırf kendilerini destekliyor diye kullanılmasının garipliği bir yana, yasaklamadan bahseden rivayetler yanında Hz. Peygamber'in hadis yazımına

izin verdiğiine dair rivayetleri görmezlikten gelmeleri ilginçtir. Evet, onların dediği gibi bazı rivayetlerde Hz. Peygamber bir yasaklama getirmektedir ancak bunun yanında izin veren rivayetler de vardır. Söz konusu zıt rivayetler arasındaki sorunu çözmek için pek çok görüş ileri sürülmüş ve çoğunluk Hz. Peygamber'in âyetlerle karışma endişesinden dolayı hicretten sonra hadis yazımına müsaade etmediğini ancak ilerleyen süreçte bu endişe ortadan kalktıktan sonra izin verdiğini söylemişlerdir.

Burada şunu hatırlatmamız gerekmektedir: Hz. Peygamber yazma yasağı yönünde kesin, herkese şamil ve her zaman için geçerli bir emir vermiş olsaydı, sahâbîler bu yasaklamaya rağmen hadis yazabilir miydi? Çünkü elimizde sahâbîlerden bir kısmının Hz. Peygamber hayattayken ve sonrasında hadis yazdığına dair deliller bulunmaktadır. Nitekim sahâbeden hadis yazan veya yazdıranlara dair kaynaklarda ismi geçen sahâbî sayısı elli ikidir. Tâbiînin büyüklerinden de elli üç kişinin adı zikredilmektedir.⁷³ Bu durumda şunu sormamız gerekmez mi: Bu sahâbîler keza tâbiînin büyükleri nasıl oldu da Resûlullah'ın sözünü dinlemediler? Veya şöyle soralım: Sahâbînin veya tâbiînin Peygamber emrine itiraz etmesi, önemsememesi söz konusu olabilir mi?⁷⁴

Hz. Peygamber'in vefatından sonraki sürece baktığımızda, İslâm Arabistan'ı aşip diğer coğrafyalara yayılmaya başladığında halifelerin, genel olarak valilere hadislerin aktarımından uzak durmalarını tavsiye ettiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla Hz. Peygamber hangi endişeyi taşıyor idiye halifeler de aynı endişeyi taşıyordu. O da, İslâm'la yeni tanışan insanlara öncelikle Allah'ın Kitabı'nı öğretmek gerektiği ve hadislerle aynı yoğunlukta muhatap olmaları durumunda hadislerin âyetler içine karışarak Kur'an'ın tahrif olmasına sebebiyet vereceği korkusu. Bu son derece haklı ve öngörülü bir endişedir. Ancak aynı rivayetlerde

73 Bkz. Muhammed Mustafa el-A'zamî, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I, 92-167.

74 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Muhammed Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi*.

bu genel kısıtlamaya rağmen pek çok insanın özel olarak yazımı sürdürdüğü geçmektedir. Dolayısıyla yasaklamanın genel halk katmanını korumaya yönelik bir tedbir olduğu anlaşılmaktadır.

Bu durumda şöyle bir söz söylenemez: “Hz. Peygamber ve halifeler insanlara âyetler dışında bir şey aktarılmasını bütünüyle yasaklamışlardır. Sadece âyet okuyup geri çekilmelerini istemişlerdir. İslâm’a yeni giren veya dinî bilgisini geliştirmek isteyenlere de Kur’an âyetleri aktarıldıktan sonra ‘Ne hâliniz varsa görün!’ deniyordu.”

Böyle bir çıkarımın hadisleri reddeden biri tarafından yapılması gerekir. Şöyle ki: Sizce Hz. Peygamber veya halifelerin görevlendirdiği valiler insanlara âyetleri okuduktan sonra hiçbir şey anlatmıyorlar mıydı? Örneğin namaz ve zekât âyetlerini okuduktan sonra bu âyetleri dinleyenlerin zihnine hiç soru gelmiyor muydu veya gelen soruları sormaya korkuyorlar mıydı? Bu durumda Kur’an’da yapılması veya kaçınılması gereken hususları anlamada hangi kaynaktan yardım almaktaydılar? Bu sorunun cevabı elbette Allah Resûlü’dür, onun söz ve uygulamalarıdır. Çünkü yeni değerlerle bir toplum inşa etmek istiyorsanız, bu harekete öncülük edenlerin söz ve eylemlerine mutlaka müracaat etmek durumundasınız. Günümüzde bâtilin temsilcisi olan gruplar bile liderlerinin sözlerine göre strateji belirlerken, kâinata saadeti sunmaya gelmiş olan bir Peygamber’in insanları kendi rehberliğinden mahrum bırakacağını düşünmek liderliğin ne anlama geldiğini ve Hz. Peygamber’in örnekliğini bilmemek demektir. Kaldı ki aynı durum Hz. Peygamber dönemi Medine’si için de geçerlidir. Hz. Peygamber (s.a.s) gerek peygamber, gerek devlet başkanı, gerek ordu komutanı ve gerekse halktan biri olarak sürekli insanlarla iç içe olan ve onların sorunlarını dinleyen, dolayısıyla konuşan bir insandı. Hadislerin yazımının yasaklandığını kabul edenler Hz. Peygamber’in âyetler dışında ağzını kapattığını iddia edemeyeceklerine göre, onun açıklama misyonu vefat edene kadar devam etmiş demektir. Bu arada hadisleri

yazmasından endişe etmediği kişiler de yazmayı sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla halifelerin önceliği Kur'an'a vermeleri hadisi bir kenara çekmek ve terk etmek değil, Kur'an merkezli bir toplum oluşturma çabasıdır. Bu da takdir edilecek bir stratejidir ama kökeninde hadisleri değersizleştirmek olmadığı gibi herkesin hadis yazımını bıraktığı anlamında da değildir.

İşin özeti şudur: Bugün biz nasıl hadise muhtaç isek dinin yeni muhatapları da ihtiyaç duymaktaydı. İslâm'ı tebliğ edenler de bildiklerini anlatıyorlardı. Şimdi bunu bir temsilde canlandıralım:

Kendinizi sahâbeden Câbir b. Abdullah kabul edin. Şam'da bir köye İslâm'ı anlatmak üzere gittiniz. Köydekilere sadece âyetleri anlatmakla mı yetinirsiniz yoksa namazdan, oruçtan, zekât-tan bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in uygulamalarından örnekler verir misiniz? Bunun yanında sohbetinizi Hz. Peygamber'in hayatından kesitlerle de süsler misiniz? Elbette bunların hepsini yaparsınız. Siz anlatmasanız bile karşınızdaki insanlar Hz. Muhammed'in kim olduğunu, ne yaptığını ve ne ifade ettiğini mutlaka sorar. Ayrıca Hz. Peygamber'in arkadaşı olan bir kimsenin Allah Resûlü'nden bahsetmeden bir sohbet yapması düşünülebilir mi? Böyle bir şey söz konusu olabilir mi? Bunun anlamı Hz. Peygamber'in hadislerinin ve yaşantısının her hâlükârda anlatılmaya devam ettiğidir. Günümüzde parti, cemaat ve tarikat konuşmalarında -tabii olarak- lidere gönderme yapılması, sözünü ettiğimiz gerçeği anlamamıza yardımcı olur.

Keza kendinizi cuma hutbesine çıkmış Ebû Saîd el-Hudrî olarak düşünün. Hz. Peygamber'den bahsetmeden, onun söz ve eylemlerine değinmeden hutbeden inmek mümkün olur mu? Böyle bir durum insan fitratına aykırı olmaz mı?

Demek oluyor ki, hadislerin yazımına getirilen kısıtlamaya dair rivayetleri kendi bağlamlarında ve hangi gerekçeyle söz konusu oldukları açısından göz önünde bulundurmak gerekir.

Burada verilen bilgiler bize şunu göstermektedir:

- a) Hz. Peygamber (s.a.s) İslâm'la yeni tanışan insanların zihin dünyalarının karışmasını ve safiyetlerinin korunmasını temin için hadislerin yazımı hususunda geniş halk katmanlarına bir yasaklama getirmiştir.
- b) Aynı uygulamayı İslâm'ın dünyaya açılmasıyla birlikte halifeler de gündemlerine almışlar ve önceliği Allah'ın Kitabı'na vermişlerdir.

Bu iki gerçek nedeniyle, hadis yazımı meselesinde Hz. Peygamber'in getirdiği kısıtlamalara ve dört halifenin benzer uygulamalarına dair rivayetleri olumsuz bağlamda delil olarak kullanırken ilmin gereğini yerine getirmek gerekir. Bu nedenle Resûlullah'ın izin verdiği ve hadis yazımı yapan nice sahâbîye dair rivayetleri de zikretmek icap eder. Bu yapılmayıp sadece olumsuz örnekler üzerinden sonuca ulaşmak ve genç insanları eksik bilgiyle yanıltmak en azından ilmî değildir.

Bu mesele bağlamında son olarak şunu söylemek zorundayız: Hz. Peygamber'in hadis yazımını yasakladığını, halifelerin de bu yasağı devam ettirdiğini öne sürenlerin kendileri, Kur'an merkezli pek çok çalışma kaleme almaktadırlar. Şayet Hz. Peygamber'in tamamen Kur'an'ın açıklaması olan hadislerinin bir değeri yoksa, Peygamber'in kendisi bile bunların yazımını yasaklamışsa, bu kişilerin çalışmalarının hiçbir kıymetinin olması gerekir. Zira vahye muhatap olanın sözüne itibar edilmeyecekse sıradan bir Müslüman'ın onlarca asır sonra dediklerine mi itibar edilecektir? Bizim, hadis yazım yasağını mutlak gerçeklik olarak kabul edenlerden beklentimiz, yazdıkları her şeyi imha etmeleridir ve bir daha da bir şey yazmamalarıdır, konuşmamalarıdır. Çünkü hadise yer yoksa zamanımızdakilerin yazılarına ve sözlerine hiç yer yoktur.

2. ÖNDE GELEN SAHÂBİLERİN ÇOK FAZLA HADİS RİVAYET ETMEYİŞİ

Önde gelen sahâbîlerin rivayetlerinin neden az, böyle olmayanların ise niye çok olduğu şeklinde makul sayılabilecek bir soru, hadislerin bütünü hakkında şüphe duymak için gerekçe olarak kullanılmaktadır. Bu sual hususunda şunları söylemek mümkündür:

1. Özellikle dört halife hadis rivayeti için meclis kurup insanlara aktarımla meşgul olmamışlardır. Bu işle meşgul olup tâbiîne hocalık yapan o kadar çok insan vardı ki, onların bununla meşgul olmalarına gerek yoktu. Kaldı ki dört halifenin hepsi de zor dönemlerde devlet yöneticiliği yapmışlardır. Bununla birlikte onlardan ve diğer önde gelen sahâbîlerden nakledilen rivayetler azımsanmayacak kadardır. Ancak burada unutulmuş husus, Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe, Câbir b. Abdullah, Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik gibi Hz. Peygamber'in her zaman yanında bulunan insanların çok hadis rivayet ettiği. Yani dört halife fazla hadis rivayet etmemiş olmakla birlikte, çok hadis rivayet edenler Hz. Peygamber'le yoğun olarak bir arada bulunanlardı.
2. Enes b. Mâlik Hz. Peygamber'den 82 yıl, Ebû Saîd el-Hudrî 63 yıl, Abdullah b. Ömer 62 yıl, Hz. Âişe 47 yıl sonra vefat etmiştir. Bu kadar uzun zaman hem bildiklerini anlatmaları hem de bilmediklerini öğrenmeleri için onlara büyük fırsat sunmuştur. Bu sürelerin çok hadis rivayet etmekte etkili olduğu aşikârdır.

3. SAHÂBENİN GÜVENİLİR OLUP OLMADIĞI MESELESİ

Hadisler etrafında şüphe uyandıranların en çok itham ettikleri zümre, sahâbîlerdir. Ebû Hureyre başta olmak üzere bir kısım sahâbîleri yalancı olmakla suçlarlar. Buna göre, söz konusu bazı zevat, birtakım amaçlarla Hz. Peygamber'in vefatından sonra

hadis uydurmuşlar ve İsrâiliyat'tan gelen uydurma haberleri Hz. Peygamber'e isnad ederek hadisleri güvenilirmez, dini de doğru şekilde yaşanamaz hâle getirmişlerdir. Bu eleştiride bazı hususlar gözden kaçmaktadır. Bunları ana hatlarıyla dile getirmek faydalı olacaktır:

1. Hadis uyduranlar sözlerini senedli olarak Hz. Peygamber'e nispet etmek zorundaydılar. Çünkü eski dönemlerde hadis aktardığınızda mutlaka senedini zikretmeniz istenirdi. Bu ise Hz. Peygamber yanında sahâbîlerin de istismar edilmesine ve isimlerinin senedlerde zikredilmesine yol açtı. Böyleli durumlarda Hz. Peygamber'i asılsız bir şey söylemekle itham etmek nasıl aklımıza gelmiyorsa sahâbînin adının da senedde kullanılarak istismar edildiğini düşünmemiz gerekir.
2. Sahâbîlerin bir toplum içinde yaşadıkları ve Hz. Peygamber adına yalan uydurmaları durumunda bunun sağlamlasının çok çabuk yapılacağını ve yalancının -sağ bırakılırsa- artık o toplumda barınamayacağı aşikârdır.
3. Hadis rivayet etmek suretiyle dünyalık elde eden bir sahâbî bilinmemektedir.
4. Sahâbîlerin eleştirildiği rivayetlerin önemli bir kısmı geçmiş ümmetlere ve dinî hayatın dışındaki meselelere dairdir. Bunların bir kısmının sahâbîler tarafından hikâye kabilinden anlatılmış olması, sahâbeden geldiği için de sonraları Hz. Peygamber'e nispet edilmeleri ihtimal dâhilindedir.⁷⁵

Burada bir hususa özellikle dikkat çekmemiz gerekmektedir: Hz. Peygamber'in gelen vahiyleri aktardığı zümre, sahâbedir. Kur'an'ın bize kadar bozulmadan gelmesinde aracılık eden birinci nesil aynı insanlardır. Demek ki bu nesil Son Kitap'ı tahrif etmemiş bilakis olduğu gibi bizlere ulaşması için ellerinden gelen

⁷⁵ Sahâbenin güvenilirliği hususunda bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, ikinci bölüm.

gayreti göstermişlerdir. Bu da onları en büyük sorumlulukları olan Kur'an'ın korunması hususunda görevlerini tam eda ettiklerinden ötürü güvenilir yapmaktadır. Başka bir ifadeyle sahâbe, âyetlerin bize sağlam ulaşması hususunda emin insanlardır. Peki, Kur'an hususunda bizden tam not alan sahâbiler Kitap'ı kendilerine ulaştıran insanın yapıp ettikleri ile söylediklerini sonraki kuşaklara aktarmada hıyanet içine mi girdiler? Bunu düşünecek olursak, "Kur'an'a hıyanet etmemiş olan insanlar hadise niye etsinler?" veya "Hadise hıyanet etmiş olanlar Kur'an'a neden hıyanet etmemiş olsunlar?" gibi sorular peş peşe gelecektir. Bu durum sonraki kuşaklar için de geçerlidir. Bunu derken hadislerin bize Kur'an gibi ulaştığını söylemiyoruz ancak genel tabloya baktığımızda gerek Kur'an'ı ve gerekse hadisleri bizlere aktaran zümrenin güvenilir olduğunu söylemek durumundayız. Rivayetlerin bir kısmındaki sorunlar ile bazı râvilerin güvenilirmez oluşu tablonun tamamını kara görmek için bir sebep olamaz. Bize düşen insafı olmaktır. Önümüze koyup büyük bir güvenle okuduğumuz Kur'an-ı Kerim'i bizlere ulaştıran insanlara minnet duyarken aynı insanların hadisler için de bu yönde ciddi bir çaba gösterdiklerini unutmamalıyız. Hadisler, Hz. Peygamber zamanında âyetler gibi anında kayıt altına alınmamış ve sonrasında da kısa zaman içinde iki kapak arasında toplanmamıştır. Bu tabii olarak bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Bu problemleri inkâr etmenin hakikatle bir ilgisi yoktur. Ancak hiçbir gerekçe hadisleri toptan reddetmeye dayanak olamaz.

Burada ele alınması gereken bir husus daha bulunmaktadır. O da şudur: Bazı rivayetlerde sahâbilerin birtakım hadisler nedeniyle birbirlerine "yalancı" dediklerini görürüz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki bu ifade o zamanlar çoğunlukla gerçek anlamında kullanılmamaktaydı. "Hadisi doğru nakletmedin, yarıldın." kastıyla söylenmekteydi. Bununla birlikte bu kelime bazen hakiki anlamında, yani karşıdakini yalanla itham etmek için de sarf edilmekteydi. Lakin bu rivayetleri delil olarak getirenler,

kullandıkları rivayetlerin son kısmını nedense zikretmezler. Çünkü birbirlerini hadisi doğru düzgün rivayet etmemekle veya yalancılıkla suçlayan sahâbilerin münakaşalarının hiçbiri, suçlanan sahâbinin yalan söylediğinin ispat edilmesiyle sonlanmaz. Ortaya çıkan sonuç her zaman aşağıda işaret edeceğimizden biri olmuştur:

- a) Suçlanan sahâbî hadisi doğru rivayet etmiştir. Söz konusu rivayetlerin kahir ekseriyeti bu şekilde sonlanmaktadır.
- b) Hata ederek hadisi eksik rivayet etmiştir.
- c) Hadisi yanlış anladığı için yanlış rivayet etmiştir.

Son iki madde her insan için olabilecek olağan bir durumdur. Dolayısıyla bugünün insanının sahâbenin yalan söylediği hususunda delil olarak kullanabileceği bir rivayet yoktur. Bu da demek oluyor ki rivayetleri alıp değerlendirirken insafı elden bırakmamak en uygun olanıdır.⁷⁶

4. EBÛ HUREYRE

Ebû Hureyre, öteden beri bazı kişi ve gruplarca itham edilmektedir. Edep ve bilim sınırları içinde olduktan sonra bu eleştirilerde bir sakınca görmüyoruz. Ancak ithamlar Müslümanların değerlerine hakaret şeklinde gerçekleşirse buna tahammül edilmesi mümkün değildir. Kaldı ki makul insan, söylemini tahkir üzerinden gerçekleştirerek kitleleri kendisine düşman etmez, sözüne kulak verecek kişi sayısını azaltmaz. Şimdi gelelim suçlamaların yersizliğine:

1. Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'le üç küsur yıl bulunması göz önünde bulundurularak çok hadis rivayet etmesi garip-senmektedir. Lakin Resûlullah'ın (s.a.s) Medine'de kalış süresi on yıldır. Ebû Hureyre ise bunun üçte birden fazlasında Hz. Peygamber'le birlikte olmuştur. Doğrusu on yıl içinde

⁷⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Enbiya Yıldırım, *Buhârî'nin Ebû Hanife'ye ve Hanefilere Bakışı*, birinci bölüm; *Hadis Problemleri*, üçüncü bölüm.

üç küsur yıl azımsanacak bir miktar değildir. Ayrıca İslâm'ın ibadet ve diğer alanlardaki tamamlanması Medine döneminin sonlarına doğru olmuştur. Dolayısıyla Ebû Hureyre tam da bulunulması gereken zamanda Hz. Peygamber'in yanında yer almıştır. Bu üç küsur yılda Hz. Peygamber'in kemâle ermekte olan dini çeşitli ortamlarda sürekli anlattığını, neredeyse her zaman yanında bulunan Ebû Hureyre'nin de bunları dinlediğini varsayarsak, naklettiği rivayetler nedeniyle ondan şüphe duymak değil bilakis saygı duymak zorunda kalırız. Hatta gün boyu konuşan Resûlullah'ın yanında bulunmuş bir insandan neden sadece 5374 gibi çok az sayıda hadis bize ulaştı diyerek hayıflanmamız gerekir. Kaldı ki Ebû Hureyre'nin sadece kendisinin rivayet ettiği, başka sahâbîlerin rivayet etmediği dokuz hadis kitabındaki (*Kütüb-i Tis'a*) rivayetlerin sayısı sadece 42'dir.⁷⁷ Bu da ortada dile getirilmeye değer bir problem olmadığını göstermektedir. Ayrıca "sadece" Hz. Âişeden ve diğer sahâbîlerden gelen rivayetler de var.

2. Hz. Peygamber'den sonra 47 yıl gibi uzun bir süre yaşaması ona başka sahâbîlerden de hadis öğrenme ve çok hadis rivayet etme imkânı vermiştir.
3. Ebû Hureyre eğer bir yalancı olsaydı, halk bunu bilir ve o toplumda barınması mümkün olmazdı. Çünkü millet -özellikle de küçük toplumlarda- sahtekârları tanır.
4. Bazı rivayetlerde sahâbenin ondan kuşku duyduğunu görüyoruz. Ancak bu rivayetler Ebû Hureyre'nin yalancı olduğunun tescil edilmesiyle sonlanmaz. Bilakis, çoğunlukla doğru söylediği, az bir kısımda da yanıldığını gösterir. Kaldı ki insanların duyduklarının sağlamasını başka sahâbîlerden yapma imkânına sahip olduğu bir toplumda, yalan söylemek mümkün olabilir mi?

77 Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, s. 72-73.

5. Mevzû hadis kitaplarında çeşitli sahâbîlere nispet edilmiş uydurma rivayetler bolca bulunmaktadır. Bu rivayetlere bakarak kimse o sahâbîleri suçlamamakta, asılsız yere onlara nispet edildiği kanaatine varmaktadır. Aynı durum Ebû Hureyre için de söz konusudur. Demek ki başka sahâbîler adına hadis uyduranlar, çok rivayet ettiği için hadislerinin arasına bir şeyler katıştırılması daha kolay olan Ebû Hureyre'yi de istismar etmişlerdir. Unutmayalım ki hadis uyduran mutlaka sened uydurmak zorundaydı.
6. Ebû Hureyre'nin anlattığı kıssaların bir kısmının hatayla Hz. Peygamber'in sözüne dönüştürülmüş olma ihtimali her zaman vardır.
7. Hz. Ömer onu Bahreyn valisi yapmıştır. Bir sahtekâr olsaydı Hz. Ömer gibi biri bunu yapar mıydı?
8. Tâbiînin en büyüğü Saîd b. el-Müseyyeb onun kızıyla evlenmiştir. Bu büyük âlim, bir yalancının kızını almış olabilir mi?
9. Ebû Hureyre şayet hadis uydurdu ise, Hz. Peygamber'den sonra hangi dünyalığı elde etmiştir? Hayatına baktığımızda böyle bir durumun olmadığı ortaya çıkar. Bu durumda niye yalan söylesin?
10. Eğer sahtekâr biriye, ailesinin ve toplumun önünde bir ömür boyu rol yapması mümkün müdür? Bir insan buna katlanabilir mi? Ayrıca ailesi bunu anlamaz mı? Hangimiz Ebû Hureyre'nin yaklaşık 50 yıl inanmadan sabah namazına kalktığını ve diğer vakitleri kılmaya tahammül ettiğini söyleyebilir?
11. "Onun adının ne olduğu tartışma konusudur, bu da kim olduğu hususunda şüphe uyandırıyor." şeklindeki itiraz makul değildir. Çünkü künyeleriyle şöhrete ulaşmış ve isimlerinin ne olduğu hususunda tartışmalar olan nice râviler vardır.

Dolayısıyla bu durum onun hakkında şüphe etmeyi gerektirmez.

12. Şîa'nın Şam'a yerleşen sahâbîleri Emevî yandaşı olmakla suçladığı maruftur. Dolayısıyla Ebû Hureyre'ye yönelik tüm ithamların ardındaki bu önemli gerekçeyi her zaman göz önünde bulundurmak gerekir.
13. Ebû Hureyre müsteşrikler tarafından özellikle hedef alınmaktadır. Çünkü en çok hadis rivayet eden sahâbîye olan güven sarsılırsa sıra diğer sahâbîlere de gelecek ve böylece İslam'ın ikinci kaynağı olan hadis değersizleşecektir.

5. SAHÂBE İHTİLAFI

Hadislerle ilgili endişelerini dile getirenler, rivayetlerin bir kısmında sahâbîlerin aynı konulara dair farklı şeyler dediklerinin veya yaptıklarının nakledildiğini, bunun yanında aynı sahâbîden bile çelişik rivayetler geldiğini, bu durumda hadislere nasıl güveneceklerini sorarlar.

Dile getirilen problem dikkate alınmayı hak etmektedir. Bazen aynı konuyla ilgili, hepsi de Hz. Peygamber'in sahâbîsi olan kişilerden farklı farklı rivayet gelmektedir. Bu durumda insan "Bu kimseler Hz. Peygamber'in yanındaki insanlardı. Neden aynı şekilde aktarmıyorlar? Hz. Peygamber'de gördüklerini veya ondan duyduklarını doğru aktaramıyorlarsa biz bu kimselerin rivayetlerine nasıl güveneceğiz? Ayrıca bazen aynı sahâbîden de aynı konuyla ilgili birbirine zıt rivayetler gelmektedir. Bu durum nedeniyle hadislere karşı kuşkuumuz iyice artmaktadır." diyebilmektedir.

Bu problemle ilgili olarak söylenmesi gerekenler özetle şunlardır:

1. Çelişkili görünen rivayetlerin bir tarafı sıhhat açısından çoğunlukla sorunludur. Nitekim çelişik hadisleri inceleyen klasik ve çağdaş çalışmalara bakıldığında bu durum net bir şekilde görülür. Dolayısıyla tezat içeren rivayetlerin iki

tarafı -çoğunlukla- sıhhat açısından aynı düzlemde değildir. Bunu unutmamak gerekir. Özellikle fikhî konulardaki rivayetlerde bunu çokça görürüz.

2. Çelişik rivayetlerin bir kısmı esasında esnekliğe işaret eder. Mutlaka içlerinden birini tercih etmeye gerek yoktur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'den farklı nakillerde bulunan sahâbîlerin her biri var olan farklı uygulamayı aktarmaktadır. Bunlara bakarak nakledilenlerin câiz ve yapılabilir olduğunu söyleyebiliriz. Namazların ve haccın edasına dair farklılıklar içeren rivayetler böyledir.
3. Çelişik rivayetlerden biri esasında Hz. Peygamber'in önceki uygulamasından bahsedebilmektedir. Malum olduğu üzere, Hz. Peygamber zamanla bazı uygulamalarında değişikliğe gitmiş, bunun yanında tadrîcîlik prensibini uygulayarak özellikle ibadetlerde bir geçiş süreci tatbik etmiştir. Bu nedenle ilk başlarda namazlarda konuşulurken daha sonra bunu kaldırmıştır. Dolayısıyla çelişik gördüğümüz rivayetlerde önceki-sonraki uygulamadan bahsedilip bahsedilmediğini mutlaka göz önünde bulundurmak icap etmektedir.
4. Aynı konuyla ilgili sahâbe arasındaki ihtilafların önemli kısmı, Hz. Peygamber'den o hususta bir nas gelmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla karşılaşılan yeni mesele icthadî bir sorun olarak önlerinde durmaktaydı. Yeni durum karşısında verilen fetvalar da tabii olarak değişiklik arz etmekteydi.
5. Aynı sahâbîden aynı konuda farklı rivayetler gelmesine gelince, bu rivayetlerde genel olarak dört durum söz konusu olmaktadır:
 - a) Ondan nakleden iki râviden birinin hatalı rivayet etmesi.
 - b) Rivayetlerden birinin sıhhat açısından sorunlu olması.

- c) Her iki durumun da câiz olması.
- d) Sahâbînin iki rivayetten birisinde Hz. Peygamber'in ilk uygulamasını aktarması. İkinci rivayette ise sonradan öğrendiği son uygulamayı aktarması.

6. Râvilerin eksik aktarımı, bir meseleyi konuşurken ilgili hadisin sadece o konuyla ilgili kısmına değinmesi gibi nedenlerden kaynaklı olarak çelişki gibi gözükten durumlar söz konusu olabilmektedir.

Burada zikredilen tüm problemler hadisçiler ile fakihlerin en çok emek sarf ettikleri alanlardandır.⁷⁸

6. SAHÂBE – HZ. PEYGAMBER İLİŞKİSİNİN BİZE BAKAN YÖNÜ

1. Sahâbe gibi bizim de aynı öndere muhtaç oluşumuz:

Hz. Peygamber'in etrafında kenetlenmiş olan insanların başta Arabistan coğrafyası olmak üzere İslâm'ı dünyaya ulaştırmalarındaki görünür rehber Hz. Peygamber'di. Bütün dinî yaşantılarında Hz. Peygamber'i örnek aldıkları hususunda hiçbir delile ihtiyaç yoktur. Önde Hz. Peygamber vardı ve onlar ondan öğreniyorlardı. Peki biz ne yapacağız? Biz kimi örnek alacağız?

Eğer günümüz insanının Hz. Muhammed'e (s.a.s) ihtiyacı yoksa onun döneminde olanların niye ihtiyacı vardı? Onlar zekâ olarak bizden daha aşağılardı da birilerinin gösterip anlatmasına muhtaç idiler ama bizim böyle bir durumumuz yok mu? Bir başka ifadeyle, biz onlardan daha mı akıllıyız? Onlar kapasiteleri düşük olduğundan öndere muhtaç idiler ama biz öyle değil miyiz?!

2. Ashabın Hz. Peygamber'e aykırı davranmasının düşünüle-meyecek olması:

Hz. Peygamber'in şu an hayatta olduğunu varsayalım. Bizler de etrafındayız. Hz. Peygamber bir gün yanımıza geliyor ve diyor

78 Bu konuda İbn Kuteybe'nin *Hadis Müdafası* okunması gereken bir kitaptır.

ki şu konuda şu âyet indi. Bu durumda ne yaparız? Öncelikle o emri başımız üstüne koyarız. Sonra da o hükmü uygulaması için gözümüzü Hz. Peygamber'e dikeriz ve o nasıl yaparsa onu kendimize rehber edinip örnek alırız. Hiç kimse Hz. Peygamber'in karşısına geçerek "Sen bundan şunu anladın ve şöyle yapıyorsun ama burada kastedilen esasında şudur." diyemez. Zaten diyecek olsa peygamberliğinin anlamı kalmaz. Getirdiği mesajı anlamayan bir peygamber düşünülmeceği gibi getirdiği mesajın yorumunu Peygamber'e rağmen kendine göre yapan bir Müslüman da düşünülemez. Hz. Peygamber hayatta olmuş olsaydı durum tam anlamıyla bu olacaktı. Peki Hz. Peygamber bizlere rehber olmak için kıyamete kadar hayatta mı kalmalıydı? Böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü Allah ona da diğer insanlar gibi ebedilik vermediğini belirtmektedir.⁷⁹

3. Sahâbe ve tâbiînin boş işlerle uğraşmamış olması:

Rivayetlere bakıldığında, Hz. Peygamber'in ne yaptığını ve ne dediğini merak eden tâbiîne sahâbilerin gerekli açıklamaları yaptıklarını, bazen de soru sorulmadan Hz. Peygamber'i anlattıklarını görüyoruz. Bu durumda sahâbenin Hz. Peygamber'in yemesinden içmesine, namazından haccına kadar anlattıkları anlamsız şeyler midir? Sahâbe boş işlerle mi uğraşmıştır? Tâbiîn de Hz. Peygamber'i ve yapıp ettiklerini merak ederek büyük hataya mı düşmüştür? Sonraki kuşaklar da aynı konulara eğildiklerinden dolayı onlar da mı yanlış yapmışlardır? Zamanlarını boşa harcayarak Kur'an'ın tek kaynak oluşunu uygulamalı biçimde red mi etmişlerdir? Bu nedenle hakiki İslâm anlayışı Hz. Peygamber'in vefatıyla anında sonlanmış mıdır? Bu soruları ve cevaplarını zihnimizde tartmamız gerekmektedir!

⁷⁹ Bkz. Zümer, 39/30; Enbiyâ, 21/34.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bilginleri İtham Etmek

2023 YILI EKİM AYI İZMİR KONGRESİ

Kütüphanelerimizi dolduran klasik dönem kitaplarını mütalaa etmeden önce yazarlarının hayat öykülerini okuma zorunluluğu vardır. Çünkü bilgiyi bizlere ulaştırmak için çektikleri çileleri öğrenmeden söz konusu kitapları hakkında anlamak mümkün olmadığı gibi zihin dünyamızda tarihi sağlıklı bir şekilde inşa etmek de zordur.

Hadislerin hücciyeti/delil oluşu etrafındaki tartışma konularından biri de hadisleri bizlere aktarmış olan muhaddisler ve diğer bilginler ile onların inşa ettikleri ilimlerdir. Bu bölümde bu çerçevedeki temel meseleleri ele alacağız.

1. İSLÂMÎ İLİMLERİ KUR'AN ÖNÜNDE ENGEL GÖRMEK

Hadisleri bir kenara koymayı savunanlar, kelâm ve fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimlerin Kur'an ile Müslümanların arasına girdiğini ve bilginlerin kendi yorumlarını din gibi insanlara sunduklarını iddia ederler. Dolayısıyla müminler Kur'an ile yüzleşmeli ve aradaki her şeyi bir kenara çekmelidirler. Bu yaklaşım ilk başta doğru gibi durmaktadır; ancak iki büyük problemi de beraberinde getirmektedir:

1. Herkes Kur'an'la baş başa kaldığında, Kur'an metninin tabiatı gereği, her bireyin pek çok âyetten anlayacağı farklılık arz edecektir. Namaza dair emirler ile Allah'ın sıfatlarından veya kıyamet alâmetlerinden bahseden âyetlerin önemli kısmı değişik şekilde yorumlanacaktır. Bu ise dinin birleştiriciliğini dinamitleyecek ve İslâm'ın Müslümanları kardeş yapma hedefini ortadan kaldıracaktır. İşin kötüsü insanlar bütün geleneği bir tarafa bırakarak Kur'an'la baş başa kaldıklarında bir süre sonra bazılarının yaklaşımları diğerleri üzerinde -günümüzde olduğu gibi- etkili olmaya başlayacak, bu sefer beğenilmeyen bilginlerin yerine kendilerini konumlandırmış olacaklardır. Daha da kötüsü, şikâyetçi olunan İslâm binası asırlar sonra yıkılıp yeniden inşa edilmeye çalışılacak ancak başarılı olunamayacaktır.
2. Kur'an'ın dili pek çok edebî sanatı barındırmaktadır. Arapçayı iyi bilmeyen Acemlerin bu nasları hakkıyla anlaması mümkün değildir. Aynı durum sıradan Araplar için de geçerlidir. Edebî sanatları anlayabilmek için yardıma muhtaçtırlar. Bu durumda Kur'an dışında başta filoloji, etimoloji gibi yan dallara ihtiyaç duyulacaktır. Oysa buna sıfırdan başlamak yerine, Kur'an'ın her bir kelimesini her açıdan tahlil etmiş, Arap Câhiliye şiiriyle gündelik kullanımından da yardım alarak kelimelerin ne anlama geldiğini açıklamış ve bunlardan ortaya çıkan kelâmî ve fikhî sonuçları bizlere sunmuş olan hazır kaynaklardan yararlanmak en akıllıca yoldur. Bu noktada tarihsel birikimi inkâr edip görmezlikten gelmek en hafif ifadeyle bilimsellik değildir. Kaldı ki biz şunu da her zaman görmekteyiz:

Sadece Kur'an diyenler pek çok âyetin anlaşılmasında tıkanıklıkları için mecburen lügatler yanında tefsir kaynaklarındaki, hadislerdeki ve diğer temel eserlerdeki bilgilere velhasıl tarihî birikime isim vermeseler de müracaat etmek zorunda kalmaktadırlar. Doğrusu başka yolları da yoktur. Aksi takdirde âyetlerin

önemli bir kısmını doğru veya tam anlama noktasında sıkıntı çekeceklerdir. Özellikle de müşahhas olaylardan bahseden âyetlerin anlaşılmasında tefsirlere ve hadis kitaplarına müracaat etme gerekliliği vardır.

2. HADİSÇİLERİ SUÇLAMAK

Hadislerin güven arz etmediğini söyleyenler -tabii olarak- muhaddisleri suçlamaktadırlar. Bunu yaparken de bazı sebepler dile getirmektedirler. Bunlar ana başlıklarıyla şöyledir:

1. Bir buçuk-iki milyon hadisi getirip önümüze yığdılar. Hz. Peygamber'in bu kadar hadis söylemiş olması imkânsızdır.

Cevabı:

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, dünya kütüphanelerinde bulunan hadislerin sayısı hususunda bir rakam ifade etmek mümkün değildir. Çünkü yazmalardaki hadisler numaralandırılmadığı, bazı ülkelerde ne tür yazmalar bulunduğu henüz bilinmediği ve de bu işi yapmak üzere kaynak ve eleman istihdamı sağlanamadığından dile getirilen sayılar tahminîdir. Bununla birlikte hadis alanındaki uzmanların ifadelerine göre, altı yüz bin civarında hadis bulunduğu tahmin edilmektedir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır: Muhaddisler, senesinde veya metninde bir kelime farklılığı ile gelen her hadisi ayrı bir hadis olarak saymaktadırlar. Bunun anlamı şudur: Bir hadis elli tarikle gelse ve her tarihinin senesinde veya metninde bir kelime değişikliği olsa, her biri ayrı sayılarak toplamda elli hadis olarak kabul edilir. Aynı şeyden bahsediyorlar diyerek tek hadis olarak değerlendirilmez. Zaten hadis kitaplarına bakıldığında görüleceği üzere, hadislerin önemli kısmı burada dile getirdiğimiz şekilde mükerrer hadislerdir. Tekrar eden hadisler çıkarıldığından geriye oldukça az diyebileceğimiz sayı kalmaktadır.

Esasında bir hadisin senedinin çok olması o hadisin sahih olduğu noktasında bir güvence sağlamaktadır. Çünkü sadece tek bir senedle gelmiş olan hadis karşısında farklı sahâbîlerden farklı tariklerle gelmiş olan yani pek çok varyantı bulunan hadis, sıhhat noktasında bizlere daha fazla güvence verir. Bu nedenle hadislerin sayısal çokluğu olumsuz değil son derece olumlu bir durumdur. Ayrıca unutmamak gerekir ki, eldeki mevcut hadislere bakıldığında, bunların önemli kısmının belli başlı büyük muhaddislere dayandığı görülür. Dolayısıyla söz konusu muhaddislerden aynı hadisi pek çok kimse almış, onlardan da başkaları almış ve böylece hadisin tarikleri çoğalmıştır. Çünkü o dönemlerde her şehirde hadisleri rivayet eden meşhur hocalar bulunurdu. Buhârî gibi hadis toplayan ilim yolcuları onları ziyaret eder ve hadislerinin birer nüshasını elde ederlerdi. Dolayısıyla Buhârî'nin örneğin Basra'ya gidip oradaki hadisçilerden hadis almasından önce de sonra da başkaları aynı hocalara geliyordu. Bunun sonucunda tarik çoğalması olmaktadır. Bu, son derece önemli ve güvence sağlayan bir tablodur.

Buhârî'nin altı yüz bin, Ahmed b. Hanbelî'nin yedi yüz bin, Ebû Dâvûd'un beş yüz bin, Müslim'in üç yüz bin hadisten seçtiği şeklindeki rivayetleri burada anlattığımız çerçevede anlamak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki bu rakamlar tek tek sayım yapılarak tespit edilmiş değildir. Ortaya konulan büyük emeği ifade etmek için söylenmiş sayılardır.

2. Bazı hadis kitaplarının müellifleri, sahih saydıkları her hadisi kitaplarına almadıklarını söylemiştir. O zaman bile bile bu dini eksik bırakmışlardır.

Cevabı:

Böyle bir suçlama hadis alanında bir nebze bilgisi olanın ortaya atacağı bir itham değildir. Çünkü bu suçlamaya göre, örneğin Buhârî ve Müslim sahih gördükleri bazı hadisleri kitaplarına almayarak bile bile dini eksik bırakmışlardır. Oysa hadisler din

idi. Böyle yapıp dini eksik bırakarak hıyanet etmişlerdir!? Durumun böyle olmadığını izah etmek için şunları söylemek durumundayız:

- a) Buhârî ve Müslim gibi insanların hayat hikâyelerini ve çektikleri maddî-manevî sıkıntıları okuyan insan, ömürlerini bu dine adanmış olan bilginlerin böyle bir suçlamaya maruz kalmasının sadece yürek yaralayacağını bilir. Çünkü yaşamlarını Hz. Peygamber'in hadislerini bizlere ulaştırmaya vakfetmişlerdir. Dolayısıyla Buhârî ve Müslim'i, keza diğer hadisçileri böyle bir ithamla suçlamak son derece saygıdan yoksun ve yakışsızdır. Kaldı ki Buhârî ile Müslim'i itham edenlerin kendilerini onların zamanına taşımalarında fayda bulunmaktadır. O zamanki yazılı malzemelerin hantallığı ve düzensizliği, okunmalarındaki zorluklara varıncaya kadar karşılaşılan sıkıntıları göz önünde bulunduran bir insanın yapacağı, bu kadar sıkıntıya rağmen elimizdeki kitapları hazırlayan Buhârî ile Müslim'e dua etmektir.

Durumu daha iyi anlamak için Buhârî'nin kısa hayat öyküsünü sunmak yerinde olacaktır: Muhammed b. İsmail el-Buhârî, 194/810 tarihinde Buharâda doğmuştur. Babasını küçük yaşta kaybetmiştir. Annesinin himayesinde on yaşından itibaren Buharalı bilginlerden ilim tahsil etmeye başlamıştır. On altı yaşına geldiğinde bulunduğu yerde oldukça iyi bir seviyeye ulaştıktan sonra ilmî birikimini artırmak ve hadiste derinleşmek için Mekke, Medine, Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Belh, Rey, Kûfe, Humus, Nişâbur gibi ilim merkezlerine -gidiş dönüş yaklaşık on dört bin kilometre tutan- seyahat yapmıştır. Buralarda devrin önemli hocalarından istifade etmiştir. Devam eden seyahatleri yaklaşık k-1-r-k yıl sürmüş ve yazılı kaynaklardan oluşan zengin bir

kütüphane oluşturmuştur. Eserini de bu kütüphanenin yardımıyla yazmıştır. Nîşâbur'da birikimi ve bazı görüşleri nedeniyle kıskançlığa maruz kalmış, oradan ayrılmak zorunda kalmıştır. Buhara'ya gitmiş, orada da aynı gerekçelerle rahat bırakılmamıştır. Bunun üzerine akrabalarının bulunduğu Semerkand yakınlarındaki Hartenk kasabasına göçmüş ve burada hastalanarak 256/870 tarihinde vefat etmiştir. Görüldüğü gibi Buhârî onurlu bir ilim adamıdır. Kıskançlık karşısında görüşlerinden taviz vermemesi oradan oraya sürülmesine neden olmuştur. Vefatı da bu hengâmede gerçekleşmiştir.

Diğer muhaddislerin durumu da hemen hemen aynıdır. Hazırladıkları kitapların arka planında çok büyük bir emek vardır.

Örneğin bugünkü İran'daki Nîşâbur'da doğmuş olan İmam Müslim, on iki yaşında hadis ilmine başlamıştır. Mekke, Medine, Kûfe, Bağdat, Basra, Belh, Rey, Mısır ve Şam'a sırf hadis tahsili için gitmiştir.

Aynı şekilde Ebû Dâvûd, bugünkü İran ile Afganistan arasındaki Sicistan'da temel İslâmî ilimleri öğrendikten sonra Horasan, Hicaz, Mısır, Suriye ve Cezire bölgelerini hadis tahsili için dolaşmıştır. Sırf ilimle meşgul olmak üzere Tarsus'ta yirmi yıl ikamet etmiştir.

Keza bugünkü Özbekistan sınırları içindeki Tirmiz'de doğmuş olan İmam Tirmizî; Horasan, Irak, Hicaz ve Mezopotamya bölgelerini hadis tahsili için dolaşmıştır.

Aynı şekilde Horasan'ın Nesâ kasabasında doğan Nesâî; Horasan, Hicaz, Irak, Suriye, Cezire ve Mısır'ı dolaşarak hadis tahsil etmiştir.

Bugünkü İran'da Kazvin'de doğan İbn Mâce de öyledir. Horasan, Basra, Bağdat, Kûfe, Rey, Mekke, Medine,

Şam ve Mısır gibi ilim merkezlerini hadis tahsili için ziyaret etmiştir.

Hadisçilerin gerek yolculuklarında ve gerekse ikametlerinde çektikleri maddî ve manevî sıkıntılar yanında karşılaştıkları zulümler de çoktur. Hatta bu hususlarda özel kitaplar bile yazılmıştır.⁸⁰ Söz konusu bilgilere baktığımızda, karın tokluğuna, dünyalık hiçbir şey beklemeden, o günün, insanı yıpratın yetersiz olanaklarıyla türlü türlü meşakatlere maruz kaldıklarını tespit ederiz. Onların bütün dertleri Allah Resûlü'nün (s.a.s) hadislerini bize ulaştırmaktı.

Şöyle bir düşünelim: Yanımıza sıradan yiyecek maddeleri alıp kızgın güneşin altında veya insanı hareket edemez hâle getiren soğukta deveye binerek günlerce yolculuk yapıyoruz. Lütfen kendimizi o dönem şartlarında böyle bir yolculuk yaparken tahayyül edelim. Sonra bir beldeye geliyoruz. Kalacak yer, yemek, üst-baş bakımı tamamen bir dert. Bütün bunlar yanında yazacak malzeme bulmak, bu malzemeyi korumak, hadis alacağımız hocanın zamanını kollamak... Daha sayılamayacak pek çok sıkıntılar. Bir de elektriğin olmadığı ortamlarda toplanan dokümanların tasnif edilmesini, içlerinden seçki yapılmasını ve bunların zamanımız insanını hayrete düşürecek güzellikte tertip edilmesini düşünelim. Bu adamların böylesi bir çileyi çekmekteki dertleri neydi? Ne diye bu meşakkatli yola girmişlerdi? Buhârî gibi yıllarca belde-belde dolaşıp dünyevî lezzetleri bırakarak çile çekmelerinin yaşadıkları hayatta bir karşılığı mı vardı? Elbette yoktu. Esasında bir karşılığı vardı, o da Allah rızası ve bu dine hizmet etmenin

80 Geniş bilgi için bkz. Enbiya Yıldırım, *Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye ve Hanefilere Bakışı*, ikinci bölüm.

sağladığı manevî lezzetti. Resûl-i Ekrem'in ümmeti, sünnetin hâdimi, ilmin tâlibi olmak onlara yetiyordu.

Bir Müslüman olarak bu hayatları okuduğunuz zaman hayalinizde nasıl bir insan canlanır? Hayatını bu dine vakfetmiş, dünya nimetlerini elinin tersiyle itmiş ve çilekeş bir ömre talip olmuş bir insan canlanmaz mı? Dolayısıyla Buhârî'nin -keza diğer hadisçilerin- hayatı ve eserleriyle ilgili konuşurken, en azından saygı dilini ihmal etmemek gerekir. Elbette eleştirmeye sözü-müz yok, ancak edepten uzaklaşılmasına tahammül etmemiz beklenmesin. Çünkü o ve onun gibi bilginlere karşı büyük bir minnet duygusu taşımaktayız. Bizlere Hz. Peygamber'in hayatını onlar nakletmişlerdir. Onlar vesilesiyle kendimizi Hz. Resûl ile birlikteymiş gibi hissedebiliyoruz. Bunun karşılığı elbette hiçbir maddiyatla ödenemez. Bu yüzden Buhârî veya başka bir muhaddisten bahsederken hayatlarını mutlaka göz önüne getirmeliyiz.

Biz böyle diyoruz ancak bugün eleştiri konusu yapılan hadislerin ve diğer rivayetlerin bulunduğu kitapların sahiplerine karşı tahkir edici bir yaklaşım sergilediğini söylemeliyiz. Başta İmam Buhârî olmak üzere hadislerin bizlere ulaşması için hiçbir maddî karşılık beklemeden o günün şartlarında büyük çileler çekerek tarihsel mirasın sağlam bir şekilde bize ulaşması için gayret gösteren insanlara karşı saygısızlık yapılmaktadır. Özellikle Buhârî'den bahsederken, hayat öyküsünden bazı kesitler alarak bunların gerçek olmadığını söylemekte keza alaya aldıkları bazı rivayetler üzerinden aşağılamaktadırlar.

Günümüzde insanların, peşinden gittikleri kişilere gösterdikleri saygının çok azını Buhârî ve Müslim gibi

insanlara göstermeyişleri, değerler noktasında ne kadar yoksun olduklarının bir göstergesidir. Burada eleştirmenin ötesinde bir durum söz konusudur. Hiç kimseden Buhârî'nin kitabını kutsal metin gibi görmesini elbette beklemiyoruz. Bu nedenle de eleştiri her zaman olabilir ve olmalıdır da. Ancak eleştirmek ile hakaret arasında büyük fark vardır. Söz konusu hakareti yapanlara baktığımızda, karşılarında İslâm düşmanı biri varmış gibi son derece saygısız bir yaklaşım sergilediklerini müşahade etmekteyiz. Oysa bu insanların hak ettikleri sadece hürmettir.

Örneğin Suyûtî'ye bir bakalım. Kitapları incelendiği zaman Buhârî'yi alaya alan bakış açısı için çok malzeme bulunur. Çünkü rivayetleri seçerken fazla titiz davranmamıştır. Ama aynı Suyûtî'nin tefsir ve hadis usulü çalışmaları ile İslâmî ilimlere büyük katkı verdiği unutulur. Onun yararlandığı kaynakların önemli bir kısmı elimize ulaşmamış, kaybolup gitmiştir. Yazmış olduğu altı yüz civarındaki eserle kendisinden önceki pek çok kaynakta yer alan bilgiye ulaşmamızı sağlamıştır. O olmasaydı istifade ettiği kaynaklardaki malumat kaybolup gidecekti. Sadece bu yönüyle bile çok büyük bir hizmet görmektedir. Aynı durum ondan dört asır önce yaşamış Gazzâlî için de söylenebilir. Tanınmış eseri *İhyâ'daki* bir kısım sıhhati sorunlu rivayet üzerinden ona haksızlık edilir. Eleştirilen hadisler gerçekten de sıhhat açısından problemlidir ancak bu durum Gazzâlî'yi tahkir etmeyi gerektirmez. Bugüne kadar hâlâ *İhyâ* benzeri bir kitap yazılamadığını keza Gazzâlî'nin fıkıh usulüne dair *Mustasfâ* adlı bir eseri olduğunu nedense unuturuz. Tüm bunların yanında Gazzâlî'nin kitabında kullandığı sorunlu rivayetleri kendisinin uydurmadığını, sonuçta bunları bizlere ulaşmamış kaynaklardan

derlediğini göz ardı ederiz. Esasında o, kaybolan mirası bize ulaştırdığı için -bir açıdan- teşekkürü ziyadesiyle hak etmektedir. Hadislerin sıhhat durumuna gelince, elbette bu hususta söylenmesi gerekenler söylenmelidir. Unutmamak gerekir ki, geçmişte biz bu âlimler sayesinde okuyabiliyoruz.

- b) Buhârî ile Müslim kitaplarını belli konuları ele almak amacıyla yazmışlardır. Bu da bir kısım hadisleri dışarıda bırakmaları gerektiği anlamına gelir. Ayrıca dışarıda bırakmanın anlamı söz konusu hadislerin kaybolup gideceği değildir. Çünkü iki imamın hadis aldıkları hocaların hadislerini başkaları da almıştır ve onlar bunları kendi çalışmalarında değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla zayi olan bir şey yoktur. Unutmamak gerekir ki, Buhârî böyle bir endişe taşıyaydı yani topladığı hadislerin sadece kendisinde olduğunu düşünseydi bu hadislerin bize ulaşması için ne gerekiyorsa yapardı.

Burada ele aldığımız husus biraz şuna benzemektedir: Bizim de içinde bulunduğumuz bir heyet, Diyanet İşleri Başkanlığımızın bastığı *Hadislerle İslâm* kitabını yayına hazırladı. Kitapta yazılacak başlıklar belirlendikten sonra her başlıkla ilgili hadisler bir araya getirilerek yazarlara verildi ve onlara “Bu hadislerden de yararlanarak size verilen maddeleri yazın.” dendi. Yazılar birkaç sayfalık makale formatında olduğundan, örneğin bir maddeyle ilgili yüz hadis varsa, madde yazarı sadece birkaç tanesini kullanabildi. Basında ise bu çaba hadislerin ayıklanması olarak dile getirildi. Oysa her bir hadisi makalelere alacak olsalardı kitabın hacmi kesinlikle elli ciltten az olmazdı. Kaldı ki kitabın hazırlanma amacı farklıydı. İşte Buhârî ve Müslim için dile getirilen suçlama da buna benzemektedir. İmam Buhârî ne yapmalıydı peki, hazırladığı kitabın muhtevasıyla ilgili

olmayan hadisleri de eserine mi doldursaydı? Kaldı ki kendisi kitabının muhtasar bir çalışma olduğunu söylemektedir.

- c) Buhârî ile Müslim'in hariçte bıraktıkları hadislerin önemli kısmının aynı hadislerin farklı tarihleri olduğu gerçeği unutulmaktadır. Bütün hadis imamları toplamış oldukları hadislerden aynı konuyu ele alanları bir araya getirmişler ve bunların içinden en sahih olanlarını seçerek kitaplarına almışlardır.
- d) Kitaplarına almadıkları hadislerin bir kısmı kendi kriterlerine göre sıhhat açısından problemlidir. Sahih görmediği bir hadisi kitabına almasını beklemek İmam Buhârî ile Müslim'i tanınamak demektir.
- e) Buhârî'nin altı yüz bin hadisten seçtiği şeklindeki rivayetler -yukarıda değindiğimiz üzere- gerçek sayıya dayalı rakamlar değildir. İmam Buhârî'nin topladığı hadislerin tek tek sayılması suretiyle belirlenmemiştir. Burada kabaca bir rakam verilerek çok fazla rivayet topladığına vurgu yapılmaktadır.

3. İmam Buhârî altı yüz bin hadisi nasıl toplamıştır? Her hadisi o zamanın şartlarında yazmak için en azından on beş dakika gerekir. Uzun hadislerde ise bu süre çok daha fazladır. Bu durumda altı yüz bin hadisi yazmak için Buhârî'nin ömrünün birkaç katı olması gerekecektir. Kendi başına geceleri hiç uyumasa bile bu kadar hadisi yazması mümkün olamaz. Buna insan ömrü yetmez.

Cevabı:

Rakamın gerçek bir sayıya dayanmadığını belirtmiştik. Bununla birlikte, diyelim ki Buhârî altı yüz bin hadisi sayısal olarak toplamış olsun. Lakin unutulmuş önemli bir husus, Buhârî veya Müslim'in her hadisi gidip hocanın önünde bizzat oturarak yazmadıklarıdır. Hadislerin büyük kısmı yazılı kaynaklar yoluyla

kendilerine ulaşmıştır. Zaten Buhârî'nin yararlandığı kaynaklar üzerine yapılan çalışmalar da bunu göstermektedir. M. Fuat Sezgin'in (ö. 2018) *Buhârî'nin Kaynakları* kitabı bu hususta iyi bir referanstır. Dolayısıyla Buhârî gittiği şehirdeki hadis hocalarının rivayetlerinin bulunduğu bir nüshayı temin ediyor, sonra hocadan bunu rivayet etmek için izin istiyordu. Tüm bunların yanında bizzat hocanın önünde dinlemek suretiyle hadis yazdığı da bir gerçektir. Ancak altı yüz bin rakamına izah ettiğimiz açıdan bakıldığında söz konusu şüphenin zihinlerden gitmesi beklenir.

4. Buhârî pek çok hocayı gezmiş ve onlardan hadisler toplamışsa, bu kadar büyük mecmuadan elimizdeki seçkiyi hangi sisteme göre ve nasıl oluşturmuştur? Ayrıca bu büyük mecmuadan ciddi inceleme yaparak seçki oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle kitabına aldığı hadisler, sıhhat açısından güven vermeyebilir.

Cevabı:

Bu endişeyi dile getiren, Buhârî'nin *Sahih*'inde kimlerden hadis aktardığını öğrenmek durumundadır. Önce şunu söyleyelim: Buhârî'de tekrarlarla birlikte 7500 civarında hadis bulunmaktadır. Tekrarları çıkardığımızda geriye 4000 civarında hadis kalmaktadır. Kitaptaki hadisleri aldığı hocalarına baktığımızda ise şunu görmekteyiz: Yirmi hocasından 4084 rivayet nakletmiştir. Bu rakam kitaptaki rivayetlerin yarısından fazlası yapmaktadır. Yani Buhârî'nin *Sahih*'indeki rivayetler büyük ölçüde yirmi hocadan nakledilmektedir: Rakamlar şöyledir:

Müsedded b. Müserhed	: 395 rivayet.
Abdullah b. Yûsuf	: 355 rivayet.
Kuteybe b. Saîd	: 324 rivayet.
Ali b. Abdullâh el-Medînî	: 308 rivayet.
el-Hakem b. Nâfi'	: 279 rivayet.
Musa b. İsmail	: 271 rivayet.

İsmail b. Ebî Uveys	: 229 rivayet.
Abdullah b. Muhammed el-Müsnedî	: 200 rivayet.
Âdem b. Ebî İyâs	: 194 rivayet.
Muhammed b. Beşşâr	: 192 rivayet.
Yahyâ b. Abdullâh b. Bukeyr	: 189 rivayet.
el-Fadl b. Dukeyn	: 186 rivayet.
Süleyman b. Harb	: 148 rivayet.
Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî	: 139 rivayet.
Muhammed b. Selâm	: 125 rivayet.
Hişâm b. Abdülmelik	: 120 rivayet.
Abdullah b. Osman	: 118 rivayet.
Muhammed b. el-Müsennâ	: 107 rivayet.
İshak b. İbrâhim	: 103 rivayet.
Muhammed b. el-Fadl	: 102 rivayet.

Bunların dışında 50-100 arasında hadis aldığı hocalarının sayısı 21 olup onlardan aldığı hadis sayısı 1439'dur. Bu kişiler önceki grupla birleştirilince, kitabın neredeyse dörtte üçünü 41 hocadan nakletmiş olmaktadır. Bunun yanında 10-50 arası 63 hocadan 1406, 3-10 arası 83 hocadan da 417 rivayet nakletmiştir. Ayrıca 42 kişiden ikişer, 80 kişiden birer rivayet nakletmiş yani 122 kişiden 164 rivayet aktarmıştır. Dolayısıyla kitabını 309 hocadan rivayet etmiştir.⁸¹ Müslim'de ise hoca sayısı 220'dir.⁸²

Bu tablo bize şunu göstermektedir: Söz konusu kitapların malzemesinin toplanması için uzun yıllara yayılan seyahatler yapmış, bu rivayetlerden seçki oluşturmak için senelerini hadislere vakfetmiş olan Buhârî, topladığı malzeme içinden sanıldığı kadar çok sayıda hocadan hadis aktarmamıştır. Belli hocaların

81 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Eren, *Buhârî'nin Sahîh'i ve Hocaları*, s. 215-217; M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, s. 213-314.

82 Bkz. M. Yaşar Kandemir, "Müslim b. el-Haccâc", *DİA*, XXXII, 93-94.

hadislerine odaklanmıştır. Bu odaklanma ise hadis aldığı hocaların daha fazla itibarlı olmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Ayrıca Buhârî’de bulunan hadislerin tamamı önceki kaynaklarda da geçen hadislerdir. Buhârî’de bulunup da önceki kaynaklarda geçmeyen hadis yoktur. Dolayısıyla Buhârî esasında ehl-i hadîsin çalışmalarının bir bölümünü bir araya getirmiştir. Onu hadis icat eden biri olarak görmek -bu nedenle- son derece yanlıştır. Eğer böyle düşünecek olursak, Buhârî’ye kadar insanlar hadis diye bir şey olmadan yaşamış demektir ki, bu, tarihsel gerçekliği olmayan bir iddia olur. Kaldı ki yeni yapılan çalışmalarda Buhârî’nin kendinden önceki çalışmalardan oldukça yararlandığı tespit edilmiştir. Ayrıca şunu unutmamak gerekir ki, Buhârî’den önce yazılmış hadis kitaplarının önemli bir kısmı elimizde bulunmaktadır: Mâlik’in *Muvatta’ı*, Tayâlisî’nin *Müsned’i*, İbn Ebî Şeybe’nin *Musannefi*, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned’i*, Abdurrezzâk’ın *Musannefi* gibi. Dolayısıyla Buhârî var olan malzemedен büyük bir emekle bir seçki oluşturmuştur. Demek oluyor ki, Buhârî’yi eleştireceğim diyerek bütün tarihsel birikimi inkâr etmek doğru değildir.

“Ciddi tetkik yapmadan kitabına hadisleri almıştır.” yaklaşımına gelince, bu hususta şunu söylemek durumundayız: Buhârî’nin hadis râvilerine dair üç kitabı olduğunu bilen biri bu iddiayı dile getirmemelidir: *et-Târihu’l-Kebîr*, *et-Târihu’l-Evsat*, *et-Târihu’s-Sağîr*.

5. Bizim hadisleri tamamen reddetmemizi kabul etmiyorsunuz ama başta Buhârî olmak üzere hadis kitaplarındaki pek çok hadis, klasik bilginler tarafından eleştirilmiştir.

Cevabı:

Buhârî’deki ve diğer temel kitaplardaki eleştirilen rivayetler -büyük çoğunlukla- Müslümanların gündelik ibadet hayatına dair hadisler değildir. Genelde Allah, Peygamber ve evrenle ilgili tasavvurları ilgilendiren rivayetlerdir. Dolayısıyla ibadet

dünyamızı şekillendirenler zaten ümmetin uygulaması ile sağlaması yapılmış rivayetlerdir. Bu nedenle eleştirilen rivayetlerin kabul edilmemesi durumunda bile, Buhârî ve diğer temel hadis kitapları yine de büyük bir görev yerine getirmektedirler. Sadece bu açıdan bile başta Buhârî olmak üzere hadis bilginleri saygıyı ziyadesiyle hak etmektedirler.

Tartışılan ve doğrudan dinin alanına girmeyen diğer rivayetlere gelince, bunların tartışılmasında bir sorun yoktur. Zaten eskiden beri tartışılmakta olup zamanımızdaki tartışmalar yeni değildir. Yapılması gereken, kaba bir ifadeyle söyleyecek olursak, başta Buhârî olmak üzere temel hadis kitaplarındaki rivayetleri ikiye ayırmaktır: Tartışılmayanlar ve tartışılanlar. Tartışılanlar üzerinden Buhârî'nin veya diğer temel hadis kitaplarının tamamını kötülemez çalışmak büyük haksızlık olduğu gibi bunları eleştirenlerin her bir meselede haklı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Kaldı ki bu hadisleri savunanlar da az değildir. Dolayısıyla ortada tartışılan bir hadis kümesi bulunmaktadır ve bu tartışma kıyamete kadar sürecektir.

6. Hadisleri tamamen reddedenler *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin vefat tarihlerini vererek hadislerin bu zamanlarda yazıya geçmeye başladığını, öncesinde ne yazımın ne de hadislerin sıhhat açısından bir elemeye tâbi tutulmasının söz konusu olduğunu, bu kişilerin zamanına kadar hadislerin hem bozulduğunu hem de içlerine onlardan olmayan çok malzeme karıştığını iddia ederler.

Cevabı:

Bu bakış açısına yanıt vermeye, öncelikle *Kütüb-i Sitte* musanniflerinin vefat tarihlerini vererek başlayalım:

Buhârî (ö.256/870)

Müslim (ö.261/875)

İbn Mâce (ö.273/887)

Ebû Dâvûd (ö.275/889)

Tirmizî (ö.279/892)

Nesâî (ö.303/915)⁸³

Görüldüğü üzere tamamı hicrî üçüncü asırda yaşamış hadis âlimleridir. Meşhur olan bu muhaddislere bakılarak, hadislerin Hz. Peygamber'in vefatından sonra hem sözlü olarak hem de bozularak, aralarına onlardan olmayan sözler katılarak yaklaşık iki asır boyunca kuşaktan kuşağa aktarıldığı, sonrasında bu imamların ortada gezinen sözleri topladıkları sanılmaktadır. Oysa şöyle bir durum söz konusudur:

Sözünü ettiğimiz muhaddislerden önce ilk asırda hadis cüzleri yazanlar, ikinci asırda da hem cüz yazanlar hem de topladıkları hadisleri kitaplaştıranlar vardı. Bunların sayısı çok fazladır. Dolayısıyla Kütüb-i Sitte olarak anılan altı kitabın müellifi olan hadisçiler, zaten kuşaklar boyunca yazılı olarak aktarılan malzemeyi çeşitli illeri gezmek suretiyle edinmişlerdi. Topladıkları hadislerin kahir ekseriyetini yazılı kaynaklardan elde etmişlerdi. Dolayısıyla şüphe edenlerin zannettiği gibi hadislerin yazılması ve sadece sözlü gelenekle devam etmesi gibi bir durum k-e-s-i-n-l-i-k-l-e söz konusu değildi. Hadis tarihine dair yüzeysel bir çalışmaya bakan insan bu bilgilere çok rahat bir şekilde ulaşabilir.

Sadece birkaç örnek olsun diye ikinci asırda hadis kitabı hazırlayan bazı muhaddislerin isimlerini vermek istiyoruz:

Mekke'de İbn Cüreyc (ö.150/767).

Medine'de İmam Mâlik (ö.179/795).

Irak'ta İbn İshak (ö.150/767) ve Süfyân es-Sevrî (ö.161/778).

Suriye'de Evzâî (ö.157/774) ve Saîd b. Ebî Arûbe (ö.156/773).

⁸³ Bunlara kitapları elimizde bulunan aynı dönem hadisçileri de ekleyebiliriz: İbn Ebî Şeybe (ö.235/849): *Musannef*; Ahmed b. Hanbel (ö.241/855): *Müsned*; Dârimî (ö.255/868): *Sünen*.

Basra ve Uman'da Rabî b. Habîb (ö.180/796), keza Basra ve Yemen'de Ma'mer b. Râşid (ö.153/770) ve talebesi Abdurrezzâk es-San'ânî (ö.211/827).

Horasan'da Hammâd b. Seleme (ö.167/784) ve Abdullah b. el-Mübârek (ö.181/797).

Bunlardan İbn İshak'ın *Megâzi'si*, Mâlik'in *Muvatta'ı*, Rabî b. Habîb'in *Müsned'i*, Abdullah b. el-Mübârek'in *Müsned'i* ile *Kitâbü'z-Zühd'ü*, Ma'mer b. Râşid'in *Câmi'i*, Abdurrezzâk'ın *Musannefi* günümüze kadar ulaşmış erken kaynaklardandır. Bunların yanında İmam Şâfiî, İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf gibi fakih olma yönü ağır basan ama kitaplarında hadislere bolca yer veren âlimlerin günümüze kadar ulaşan eserlerini de bu bağlamda zikretmek durumundayız.

Günümüze kadar ulaşmayan hadis kitaplarına gelince, bu endişe edilecek bir durum değildir. Yani ümmet Hz. Peygamber'in hadislerinin kaybolmasına tahammül edemez. Bu nedenle bize ulaşmayan kaynaklardaki hadisler de çok büyük oranda elimizdedir. Şöyle ki:

- a) Her bir hadis sadece tek bir kitapta bulunmamaktadır. Bu nedenle aynı hadisi onlarca hadis kitabında görmek mümkündür. Zaten muhaddisler sadece bir kişinin rivayet ettiği ve başka râvisi olmayan hadislere “garîb hadis” demişler ve bunları bir araya getirmek için özel bir çaba göstermişlerdir. Bunun anlamı şudur: Her bir hadisin pek çok tariki vardır ve bunlar farklı kitaplarda mevcuttur. Dolayısıyla birkaç kitabın kaybolması sonuçları itibarıyla endişe edilecek önemli bir durum oluşturmaz.
- b) Eskiden kitaplar yazılarak çoğaltıldığı için, bu işi yapan *verrâklar*⁸⁴ piyasada tutulmayan kitabı çoğaltarak satış

⁸⁴ Verrâklar hakkında bkz. Enbiya Yıldırım, *Hüsni Hat ve Hadis*, s. 24.

için ellerinde bekletmezlerdi. Bir kısım kitabın elimize ulaşmamasının en temel nedeni budur. Ama üst maddede belirttiğimiz gibi ulaşan kitaplar nedeniyle endişe edilecek ciddi bir durum söz konusu değildir.

7. Hz. Peygamber'in vefatından sonra herkes önüne gelene bir şeyler anlatmaya başlamış, yaş kuru her şey birbirine karışmış, bunlar hicrî üçüncü asra kadar bu şekilde devam etmiş, bu arada sahihlerin zayıflarından ayrılması yönünde hiçbir çaba sarf edilmemiştir.

Cevabı:

Bu yaklaşım, öncelikle ümmetin değerlerde ve ibadetlerde sergilemiş olduğu birlikteliği anlayamamak anlamına gelmektedir. Yeryüzünün her coğrafyasındaki insanlara bu değerleri ve ibadet birlikteliğini sağlayan nedir? Bunu temin eden elbette rivayetler ile ümmetin kuşaklar boyunca birbirlerine örneklik sergileyerek aktardıkları fiillerdir. Bunun yanında hadis tarihine üstünkörü bakan bir insan bile, Allah Resûlü'nün (s.a.s) buyruklarının korunması ve sonraki nesillere doğru aktarılması yönünde muhaddislerin çabalarının ne kadar derinlikli ve yoğun olduğunu görür. Ortaya konan emeği görmezlikten gelmek de onlara saygısızlık olarak değerlendirilebilir. Bu hususa yukarıda değinmiştik. Muhaddislerin tüm emeklerini farklı açılardan incelediğimizde, onların hadisleri korumaya yönelik şu tedbirleri aldıklarını görürüz:

- a) Güvenilir kimselerden, bilinen hadislerin alınması.
- b) Önce hadisin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespit edilmesi, ardından da isnad tatbikinin başlatılması. İlk başlarda işitilen hadisin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti üzerinde yoğunlaşılırken İslâm coğrafyasının genişlemesi ve nüfusun artmasına paralel olarak isnad uygulanması da başlatıldı. Böylece hadislerin kimler vasıtasıyla

- aktarıldığı başka bir ifadeyle güvenilir kimseler kana-
ıyla gelip gelmediği tespit edilmeye gayret edildi.
- c) Resmî ve özel gayretlerle hadislerin kitabetine yani ya-
zılmasına ve tedvinine yani toplanmasına başlanması.
Yüzlerce insan bu amaç doğrultusunda seferberliğine
girişmiştir.
- d) Râvilerin güvenilirliğiyle ilgili cerh ve ta'dil ilminin
yani hadis râvilerinin güvenilirliklerinin tespiti ilminin
oluşmaya başlaması.
- e) Hadislerin kabul edilmesi için musanniflerce bazı şart-
ların belirlenmesi. Şunu unutmamak gerekir ki, hangi
hadis kitabı yazarı olursa olsun, önüne gelen her hadisi
kitabına almamıştır. Belli kriterler belirleyerek seçmeci
bir yaklaşımla kitaplarını oluşturmuşlardır.
- f) Belli yöntemler ve şartlar dâhilinde hadislerin seçilerek
tasnif edilmesi. Toplanan hadisler sıhhatlerine dikkat
edilmek suretiyle yapılan çalışmaların özelliğine göre
tertip edilmeye başlanmıştır.
- g) Hadis eğitiminin ve kitapların rivayetlerinin belli yön-
temlerle verilmesi.
- h) Hadislerin nasıl rivayet edileceğine dair usûl kitapları-
nın telif edilmesi.
- i) Hadis ilimleri denilen çeşitli dallara dair eserlerin telif
edilmesi.
- j) Asırlarca hadislerin ezberlenmesi, hadis hafızlarının
yetiştirilmesi.
- k) Metin ve muhtevaya yönelik tahlil ve tenkit yapılması

Hicretin ilk asrından başlayarak gittikçe sistemleşen bu ve
benzeri tedbirler sayesinde muhaddisler, o dönemlerdeki İslâm
coğrafyasında rivayet edilen yüz binlerce rivayet içinden makbul

olanları ayrı, merdûd ve mevzû olanları ayrı şekilde tasnif etmeye, ayırtırmaya çalıştılar. Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetleri koruma adına girişilen bu çabalar, bilhassa o asırlar için zamanlarını aşan olağanüstü ve öncesinde örneği olmayan gayretlerdir. Ve alınan bu tedbirler sayesinde gerçekten de yüz binlerce isnadlı rivayet içinden yapılan birkaç bin civarındaki hadis seçkileri, rivayetlerin korunması adına büyük başarıdır. Alınan bu tedbirlerin birçoğu, son bir iki asırda modern tarih ve edebiyat araştırmalarda kullanılan bazı tenkit yöntemlerinin asırlarca önce uygulanmış ilk örnekleridir. Zaten insaf sahibi Batılı araştırmacılar bunu takdir etmektedirler. Şayet bu girişimler olmasaydı, şu anda yalan mı, doğru mu bilinmeyen, sahihi zayıfından seçilmeyen yüz binlerce rivayetle karşı karşıya kalacaktık. Bu nedenle geçmiş ulemâya özellikle de muhaddislere karşı bedeli ödenemez bir şükran borçluyuz.⁸⁵

8. Hadislerde birbirlerine zıtlık arz eden çok şey var. Birinin dediğini diğeri inkâr ediyor. Hangisine inanacağımızı şaşır-dık!

Cevabı:

Sihhat açısından birbirine yakın durumdaki hadisler arasında çelişki diyebileceğimiz durumun neredeyse tamamına yakını fıkıh kapsamında olan hadislerdedir.⁸⁶ Ahlâkî değerler gibi konulardaki hadislerde bu sorun pek görülmez. Gerek hadisçiler ve gerekse fakihler bu problemin farkındadırlar ve aralarında çelişki olan rivayetlere çözüm üretmek için çabalamışlardır. Hadisçiler ile fakihlerin en çok emek harcadıkları alanlardan birisi budur. Onların etütlerinden ortaya çıkan sonuç genel olarak şöyledir:

a) Rivayetler arası çelişkiler büyük oranda Hz. Peygamber'in önceki ve sonraki uygulamalarından

⁸⁵ Bkz. Bünyamin Erul, *Hadislerin Metinleşme Süreci (Hadis Metinleri I kitabı içinde bölüm)*, s. 12.

⁸⁶ Birbirine zıt görünen sahih ve zayıf hadis arasında gerçek anlamda bir çelişkidenden bahsedilemez. Çünkü zayıf rivayet sahih olanın seviyesinde değildir.

kaynaklanmaktadır. Buna nesh denmektedir. Kur'an'da olduğu gibi Hz. Peygamber'in uygulamalarında da -toplumun tadrîcî eğitimi söz konusu olduğundan- bir müddet uygulanan hüküm daha sonra kaldırılabilirdi. Zamanımızda kanunların değişmesi buna benzerdir.

- b) Söz konusu rivayetlerin bir kısmı Hz. Peygamber'in esneklik içinde gerçekleştirdiği ve her birinin yapılabileceği uygulamalardır. Dolayısıyla “öyle de yapılırsa olur, böyle de” denebilecek hususlardır. Namazların edasındaki farklılıklar büyük oranda böyledir.
- c) Hz. Peygamber bazen konuştuğu kitlenin veya kimşenin durumunu göz önünde bulundurarak öncelikle yapılması gereken şeyleri söylemiş, ancak farklı bir kişi veya grup karşısında öncelikle yapılması gereken şeyleri değiştirmiştir. Böylesi rivayetler arasında esasında zıtlık yoktur. Kişilerin durumuna göre öncelenen bazı hususlar vardır. Sonuç itibarıyla her iki zümreye söylenen şeyler de mühimdir; ancak kişiden kişiye en önemli olan mesele değişmektedir. Bu nedenle biri için evde bakıma muhtaç olan annenin hizmetini görmek en önemli amel olurken bir başkası için Allah yolunda cihad etmek daha faziletli olabilmektedir. Dolayısıyla burada, Hz. Peygamber'in insan tanıma ve toplumun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurma hususundaki büyük stratejisi ve öngörüsü ile karşı karşıya olduğumuzu bilmeliyiz.
- d) İlk dönemde noktalama ve harekeleme sistemi oturmadığından, yazımdan kaynaklı olarak aynı hadisin tarikleri arasında kelime farklılığı oluşabilmekteydi. Hadisler arası çelişkilerin hatırı sayılır kısmı bundan kaynaklanmaktadır. Örneğin doksan (تِسْعُونَ) rakamı

bazı rivayetlerde yetmiş (سبعون) diye geçerken benzer yazılan isimlerde de aynı durum söz konusu olabilmekteydi.

9. Hadis kitaplarının bir tanesinin olsun yazar nüshası bu zamana ulaşmamıştır. Hemen hemen hepsinin elimizdeki mevcut nüshaları beşinci-altıncı asra dayanmaktadır. Bu da musanniflerinden ortalama üç yüzyıl sonra demektir. Böyle bir durumda üç yüz yıl sonra yazarına nispet edilen nüshaya nasıl itimat edeceğiz?

Cevabı:

Bu açıdan baktığımızda aynı durumun Kur'an için de söz konusu olduğunu görüyoruz. İstinsah edilip çeşitli merkezlere gönderilen Mushaflar elimize ulaşmamıştır. Bunun temel nedeni, geleneğimizde, yazılı nüshaları koruma bilincinin yakın zamanlarda oluşmasıdır. Eskiyip yıpranan nüshalar, zaten istinsah edilmiş yeni nüshaları mevcut olduğundan dolayı saklanmaz, toprağa gömülerek imha edilirdi.⁸⁷ Bu nedenle, örneğin Buhârî'nin kendi nüshasının mevcut olmaması, elimizdeki kitabın Buhârî'ye aidiyetinden şüphe etmemizi gerektirmez. Çünkü bahsettiğimiz çerçevede çoğaltılarak bize gelmiştir.

Bununla birlikte aynı kitabın yazma nüshaları arasında kısmî farklılıklar olabilmektedir. Neden hepsi aynı şekilde bize

⁸⁷ Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hüsn-i Hat ve Hadis*, s. 153. Bahsettiğimiz bu gerçek yanında, çok önemli yazarlarımızın bazı kitaplarının bizlere ulaşmadığını görmekteyiz. Bunun nedeni şudur: Mülki amirlerde veya devlet başkanlarında, yazılan her kitaptan birer nüshayı devletin mülkiyetine (kütüphaneye) alma yaklaşımı yoktu. Bu olgu, kitapların var olmaya devam etmesini veya yok olmasını büyük oranda piyasaya bırakıyordu. Kitapçılık işini yürüten verrâklar piyasada tutulan kitapların istinsahını yaparak bunları satıyordu. Dolayısıyla istinsahı arz-talep belirlemekteydi. Bir yazarın bir kitabına talep çok olurken başka kitabı ise içeriği veya az bir kesimi ilgilendirmesi başka bir ifadeyle ticarî olmaması nedeniyle yazılarak çoğaltılmamaktaydı. Çoğunlukla maddî endişelerden dolayı çoğaltılmamış olan kitaplar hâliyle günümüze ulaşmamıştır. Bu, asırlar boyunca devam etmiş üçüncü bir sorundur.

ulaşmadı diye sorulacak olursa, bunun temel nedenleri şunlardır:

- a) Nüshalar arası farklılık esas olarak yazarından kaynaklanmaktadır. Çünkü özellikle hadis musannifleri ölene kadar kitaplarında güncelleme yapabilmekteydiler. Bir konuda daha sağlam veya daha uygun bir rivayet bulunduğunda bunu öncekiyle değiştirmektedirler. Bazen de kitabı yeni tertibe tâbi tutmaktaydılar. Dolayısıyla sonradan gelen öğrenci grubunun elde ettiği nüsha öncesine göre farklılık arz etmekteydi. Bu durum hadis kitaplarının farklı nüshalarını bir araya getirmenin ve bunlardan yararlanarak son hâlini oluşturmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.
- b) Söz konusu farklılıkların bir kısmı istinsah edenlerin yazım hatalarından kaynaklanmaktadır. Üst maddede olduğu gibi bu konuda da, dünya kütüphanelerinde bulunan her hadis kitabının sağlam nüshalarını bulup karşılaştırarak en sahih metni inşa etmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu işin bugüne kadar hakkıyla yapılamamış olması Müslümanların ayıbıdır. En temel hadis kitaplarında bile bu problem -kısmen de olsa- devam etmektedir.
- c) Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde olduğu gibi, kitapta yer alan bazı rivayetlerin oğlu tarafından eklendiğine dair kaynaklarımızda bilgiler vardır. Aynı durum başka kitaplarda da olabilmektedir. Hatta bazen istinsah edenin açıklama kabilinden eklediği notlar daha sonra o nüshadan yararlanan kişi tarafından kitabın bir cüzümü gibi anlaşılıp hadisin metnine eklenmekteydi. Bu problemi çözecek olan da nüshaların karşılaştırılması faaliyetidir. Hadisçiler öteden beri buna çok önem vermektedirler.

Burada bir önemli hususa daha değinmek durumundayız: Günümüzde sahâbe, tâbiîn ve ilk asırlardaki diğer eser sahibi bilginlerin cüzlerini veya kitaplarını yeniden inşa etme çalışmaları yapılmaktadır. Bunu yaparken şu yöntem izlenmektedir: Özellikle ilk üç asırdan günümüze kadar gelmiş olan kitaplardaki, araştırılan kimselere ait nakiller bir araya getirilerek kitaplaştırılmaktadır. Böylece kitap sahibi olanların kitaplarını büyük oranda tekrardan oluşturma imkânı elde edilmiş olmaktadır. Esasında bu bilgilerin bulunduğu kitaplar, eserleri kaybolmuş olan kimselerin çalışmalarından yararlandıklarından bilginin kaybolmasını -büyük oranda- engellemiş olmaktadır. Bu bağlamda çarpıcı bir örnek vermek istiyoruz:

Tâbiînden Hemmâm b. Münebbih (ö.132/750), hocası sahâbî Ebû Hureyre'nin 138 hadisini *es-Sahîfetü's-Sahîha* diye bilinen risalede bir araya getirmiştir. Bu hadisler isnadlarıyla birlikte -bir hadis eksiğiyle- blok olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer almaktadır. Bunun yanında yine 98 tanesi aynı senedlerle Buhârî ve Müslim'de bulunmaktadır. Keza söz konusu rivayetler yine Ebû Hureyre'den başkalarınca da nakledilmiştir ve bunlar farklı hadis kitaplarında yer almaktadırlar. Bu, bize şunu göstermiş olmaktadır: Esasında kısmî olarak bir kayıp ihtimali söz konusu olsa da, büyük oranda hadis rivayetleri bize kadar ulaşmıştır. Çünkü her dönem insanı kendilerinden öncekilerin eserlerini çalışmalarında kullanmışlardır. Bu durum Buhârî'de de ondan asırlar sonra yaşamış olan Suyûtî'de de vardır.

Bu başlıkta dile getirdiğimiz problemler kısmî sorunlardır ve hiçbirisi hadislerin toptan reddi için gerekçe olamaz. Ayrıca bunlar hâlâ çalışılması gereken alanlardır. Dolayısıyla hadis metinlerinin inşası üzerindeki bilimsel faaliyetler henüz emekleme döneminindedir.

3. HADİS KİTAPLARININ SADECE HADİS KİTABI OLMAYIŞI

Hadis kitaplarını salt hadis kitabı olarak görenler esasında İslâm tarihinin ilk dönemlerinin büyük kısmını rafa kaldırmış ve bilinmezliğe terk etmiş olmaktadır. Çünkü:

1. Hadis kitaplarındaki rivayetlerin içinde, yaşanan olaylar, toplumsal sorunlar, savaşlar, fetihler ve kişiler ile ilgili bilgiler verilir. Dolayısıyla hadis kitapları tarihi inşa ederken temel kaynaklarımızdır. Bu eserleri yok sayarak tarih yazmak mümkün değildir.
2. Hadis kitapları ilk asırlardaki fikrî tartışmaları bizlere aktarır. Nitekim İmam Mâlik'in (ö.179/795) *Muvatta'*, Tayâlisî'nin (ö.204/819) *Müsned'i*, İbn Ebî Şeybe'nin (ö.235/849), Dârimî'nin (ö.255/869), İbn Mâce'nin (ö.273/887) ve Buhârî'nin (ö.256/870) hadis kitapları kendi dönemlerindeki fikhî ve kelâmî tartışmalara ışık tutan harika eserlerdir. Nitekim Buhârî'nin bab başlıklarına bakmak suretiyle o dönemlerdeki kelâmî ve fikhî temel tartışma konularını çok kolay öğrenebiliyoruz. Çünkü Buhârî bunlara cevap vermektedir. Dolayısıyla hadis kitapları aynı zamanda kültür tarihi eserleridir.

Demek oluyor ki, hadis kitapları bir çırpıda kenara bırakılacak değersiz çalışmalar değildir. Buhârî'nin namazda ellerin kaldırılmasına, imamın arkasında kıraat etmeye, kulların fiillerinin yaratılmasına dair çalışmaları da aynıdır. Bu kitaplara bakmadan o asrın kelâmî ve fikhî tartışmalarını tespit etmek, anlayabilmek ve yorumlayabilmek mümkün değildir. Bunun yanında o dönemlerde yazılan ve elimizde bulunan diğer alanlardaki kitapları da önemsememiz gerekmektedir. Nitekim İmâm Şâfiî'nin (ö.204/819) kitaplarına bakarak İslâmî ilimlerin tartışma alanlarına ve farklı yaklaşımlara, toplumsal yapıya dair çok önemli malumat elde edebiliriz. İmam Ebû Yûsuf (ö.182/798) ile İmam Muhammed'in (ö.189/805) kitapları da bize aynı yönde bilgiler

sunar. Dırâr b. Amr el-Gatafânî'nin (ö.200/815) itikadî ihtilaflara dair *Kitâbu't-Tahrîş*'i de böyledir. Dolayısıyla sadece hadis kitapları değil, ilk asırlarda yazılmış ve elimize kadar ulaşmış olan her alandaki kitap bizim için çok değerlidir.

Bu özet bilgiler bize gösteriyor ki hadis kitaplarının gördüğü işlev çok yönlüdür. Aynı durum hadis râvilerine dair kitaplar için de söz konusudur. Bu kitaplar aynı zamanda tarih kitaplarıdır. Bir râvinin durumundan bahsedilirken yaşadığı şehirden, siyasi durumlardan, önemli olaylardan da bahsedildiği olur. Bu nedenle hadis karışıklığı yapanların esasında neyi yok saydıklarının tam olarak farkında olmadıklarını düşünüyoruz.

4. RÂVİLERLE İLGİLİ FARKLI GÖRÜŞLER OLDUĞU İDDİASI

Hadisleri kıymetsiz görenler, hadis âlimlerinin hadisleri nakleden kişilerle ilgili değerlendirmelerinin çelişik olduğunu, birinin güvenilir dediği râviye bir başkasının güvenilmez dediğini söylerler.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda var: Râvileri değerlendirme sosyal bilimlerin alanındaki bir konudur. Bir insanın başka bir insanı değerlendirmesi durumudur. On kişi bir araya gelip bir şahsı karşımıza alsak ve değerlendirmeye kalkışsak, muhtemelen her birimizin kanaati farklı olur veya farklılıklar içerir. Muhadislerin değerlendirmeleri de buna benzemektedir. Ancak konunun gözden kaçan çok önemli bir boyutu vardır. O da şudur:

Râvileri değerlendiren kişiler iki gruptur. Birinci gruptakiler, doğrudan onlarla görüşen ve çevrelerinden haklarında bilgi toplayanlardır. Bunların bilgileri bizatihi müşahedeye dayalı olduğundan son derece kıymetlidir. İkinci grup ise, değerlendirilen kişinin şehrine gelmeyen veya ondan sonra yaşayıp da hakkında söylenenleri derleyenlerin verdikleri bilgilerdir. Râvilere dair kitaplar yazmış olanların değerlendirmeleri neredeyse tamamen böyledir. Örneğin güvenilir râvilere dair *Kitâbu's-Sikât*'ı, zayıf olanlara yönelik de *Kitâbu'l-Mecrûhin*'i yazan İbn Hibbân

(ö.354/965) ele aldığı râvilerle ilgili kim ne dediyse bunları ilgili kişinin ismi altında toplar. Sonra da bu değerlendirmelerden hareketle kendisi de bir değerlendirmede bulunur. Sonraki dönemlerde yapılan bu tür değerlendirmelerde râvilerin rivayetleri de göz önünde bulundurulur. Naklettiği rivayetlerde diğer güvenilir râvilerle uyum içinde midir yoksa onlara muhalif rivayetleri çok mudur gibi kriterler devreye sokulur.

Unutulmaması gerekir ki, bir râvi hakkında farklı görüşler dile getirilmişse, hangi değerlendirmeye öncelik verileceğine dair ölçütler belirlenmiştir. Örneğin, bir kişi bir râvinin güvenilir olduğunu söylerken bir başkası güvenilirmez diyorsa, güvenilirmez diyenin eleştirisi önceliğe sahiptir. Çünkü, güvenilir diyenin göremediği bir eksikliğini yakaladığı anlamına gelir. Bununla birlikte neden dolayı güvenilirmez dediği de araştırılır. Dolayısıyla râvilerle ilgili değerlendirmeler çeşitli kriterler altında yapılmaktadır. Bunlar görmezden gelinemez. Ayrıca şu husus bilinmelidir: Sünnî dünyanın amel ettiği veya kabul ettiği hadisler, onları rivayet eden râvilere yönelik müspet yönde genel konsensüs oluşmasından dolayıdır. Bu elbette, söylenecek sözün bittiği, güvenilir kabul edilen râvi hakkında artık bir şey söylenemeyeceği anlamına gelmez. Değerlendirenler de değerlendirilecek keza değerlendirmeler de değerlendirilecektir. Ancak bunun anlamı bütün emeği yok saymak değildir.

5. İMAM ŞÂFİİ'YE BÜYÜK HAKSIZLIK

Hadislere bir değer atfetmeyenler şöyle derler: “Hadisin dindeki yerine dair bir sistematik ortaya koymaya çalışan, kendisinden sonraki herkesi etkisi altına alan, rivayetlerle ümmetin ifsat edilmesi yolunu açan ve hadislerin din hâline getirilmesine neden olan Şâfiî’dir.” Bu iddialarıyla İmam Şâfiî’ye büyük bir hınc beslerler. Oysa İmam Şâfiî’nin yöntemi, kısmi farklılıklara rağmen diğer mezhep imamlarından farklı değildir. Onun tek farkı usûle dair düşüncelerini kitaba dökmesidir. Dolayısıyla hadisin

ve sünnetin dinde delil olması hususunda İmam Şâfiî kendisinden önce vefat etmiş olan İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik'ten farklı düşünmemektedir. Kaldı ki "Hadisin dindeki konumu ne olmalıdır?" diyerek meseleye bakıldığında, klasik dönem bütün bilginlerin yapacağı şey ve vereceği cevap aynıdır. Farklılık, yöntemdeki nisbî farklılık ile amel edilecek hadislerin seçimindedir. Dolayısıyla İmam Şâfiî'ye husumet besleyenler bir anlamda bütün İslâm bilginlerine düşmanlık beslemektedirler. Çünkü İmam Şâfiî'nin öncesinde de sonrasında da hadislere bakış noktasında konsensüs vardır. O da hadisin dinde hüccet olduğudur. Elbette hangi rivayetle amel edileceği noktasında farklılıklar ve ihtilaflar olmuştur. İnsan olmak tabii olarak zaten bunu gerektirir. Kaldı ki aynı durum âyetler için de söz konusudur. Her âyeti herkesin aynı anlamadığı ve aynı fikhî sonucu çıkarmadığı malumdur.

6. MEZHEPLERİ TEFRIKA NEDENİ OLARAK GÖRMEK

Hadisler üzerinden getirilen en büyük eleştirilerden birisi de hadislerin bölünmeyi ve tefrikayı hazırladığı, dört Sünnî mezhep ile Şiî İmâmîyye başta olmak üzere bütün ayrışmaların sebebinin hadisler olduğu ve söz konusu mezheplerin yanlış bir şekilde İslâm'ın bir parçası hâline geldiği söylemidir.

Esasında bu yaklaşım birkaç açıdan değerlendirilmeyi hak etmektedir. Şöyle ki:

1. Bu bakış açısıyla farklı yorumlar eleştirilmiş olmakta ve sürekli akıl denmesine rağmen aklını kullanarak naslara farklı açılardan bakan ve ortaya sonuçta mezhep olarak çıkan yaklaşımlar tenkit edilmektedir. Bunun anlamı şudur: "Niye düşünüyorsunuz? Düşünmeye gerek yok." Oysa fikhî mezhepler birer hukuk sistemidir. Bunlar ümmetin fikrî üretimidir ve sadece bu yönüyle bile büyük takdiri hak etmektedirler. Çünkü ümmetin bilginleri hayatın her alanını kuşatan konularda gerçekten büyük emek vererek yol çizmeye ve problemlere cevap üretmeye gayret etmişlerdir.

2. Hadislerin tamamı bir yana bırakıldığında sanki herkes Kur'an naslarından aynı şeyi anlayacakmış gibi düşünülmektedir. Oysa inanca ve fıkhıa dair âyetler başta olmak üzere pek çok âyet farklı yorumlanmaya açıktır. Bize göre bu bir rahmettir, farklı yorumun kapısını açmaktadır. Bu nedenle farklı yorumların mevcudiyeti, mezheplerin teşekkülü neden tefrika diye yorumlanıyor, doğrusu bunu anlamak mümkün değildir. Hâlbuki fikir üretilmeyen, tartışma olmayan yerde ileriye doğru bir adım atmak mümkün değildir. Bu nedenle farklılıkları mûsamaha ile karşılamak ve bunları bölünme unsuruna dönüştürmeden, "farklılıklar içinde bir arada yaşama bilinci"ne çevirmek gerekir. Bu yapılabilirse sorun kalmayacaktır. Görüldüğü üzere mezhep düşmanlığı son derece anlamsız bir husumettir. Dolayısıyla Kur'an'la baş başa kalınca şikâyetçi olunan tefrika bitecek zannetmek anlamsızdır. Çünkü hadislerden kaynaklandığı öne sürülen ayrışmanın yerini bu sefer de Kur'an'ı farklı anlama, anlamlandırma ve yorumlamalardan kaynaklanan yeni tefrikalar alacaktır. Bu kaçınılmaz bir durumdur. Oysa hadisler Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmakta ve büyük oranda âyetlerin aynı zeminde anlaşılmasını sağlamaktadır. Hadisleri çıkardığımızda elimizdeki birleştirici tutkalı atmış oluruz ve dayanağımız olmayan bir muhalefet meydanının içine düşeriz.

Unutmamak gerekir ki, tüm hadis mecmuasını bir yana bıraksak, sadece itikada dair âyetler bile onlarca farklı mezhep oluşmasına müsait bir yapı arz etmektedir. Batıda nasıl ki sadece İncil'i farklı yorumlamadan kaynaklı farklı ekoller varsa bizde de hadisler olmasaydı bile Kur'an merkezli farklı ekoller mutlaka oluşurdu. Bunu engellemek asla mümkün olmazdı. Allah'ın sıfatları, melekler, vahiy, öldükten sonra dirilmenin keyfiyeti, kıyamet günü, cennet, cehennem, Hz. İsa'nın şu anki durumu, Yecûc-Mecûc, peygamberlerin kıssaları ve mucizeleri, kader,

insanın iradesi, cinler, şeytan... Şimdi bu konuları gözünüzün önüne bir getirin. Kaçta kaçımız geleneksel bilgiler olmadan bu âyetlerin anlaşılmasında hemfikir oluruz? Sizlere bu bağlamda sadece iki örnek sunmak istiyoruz. Bu âyetleri birkaç kişi bir araya gelerek okuyun, bakalım herkesin yorumu nasıl olacak? İzahta anlaşamayacağınızı göreceksiniz. Dolayısıyla hadisleri bıraktık, sorunlar bitti, tartışma konuları kapandı demek yanlış bir bakış açısıdır.

- a) *Derken, katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular. Musa ona dedi ki: Doğru yol (rüşd) olarak sana öğretilenden bana öğretmen için sana tâbi olabilir miyim? Dedi ki: Gerçekten sen, benimle birlikte olma sabrını göstermeye güç yetiremezsin. (Böyleyken) Özünü kavramaya kuşatıcı olamadığın şeye nasıl sabredebilirsin? (Musa:) 'İnşallah, beni sabreden (biri olarak) bulacaksın. Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim.' dedi. Dedi ki: Eğer bana uyacak olursan, hiçbir şey hakkında bana soru sorma, ben sana öğütle anlatıp söz edinceye kadar. Böylece ikisi yola koyuldu. Nitekim bir gemiye binince, o bunu (gemiyi) deliverdi. (Musa) Dedi ki: 'İçindekilerini batırmak için mi onu deldin? Ant olsun, sen şaşırtıcı bir iş yaptın.' Dedi ki: 'Gerçekten benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?' (Musa:) 'Beni, unuttuğumdan dolayı sorgulama ve bu işimden dolayı bana zorluk çıkarma.' dedi. Öylece ikisi (yine) yola koyuldular. Nitekim bir çocukla karşılaştılar, o hemen tutup onu öldürüverdi. (Musa) Dedi ki: 'Bir cana karşılık olmaksızın, tertemiz bir canı mı öldürdün? Ant olsun, sen kötü bir iş yaptın.' Dedi ki: 'Gerçekte benimle birlikte olma sabrını göstermeye kesinlikle güç yetiremeyeceğini ben sana söylemedim mi?' (Musa:) 'Bundan sonra sana*

bir şey soracak olursam, artık benimle arkadaşlık etme. Benden yana bir özre ulaşmış olursun.’ dedi. (Yine) Böylece ikisi yola koyuldu. Nihayet bir kasabaya gelip yemek istediler, fakat (kasaba halkı) onları konuklamaktan kaçındı. Onda (kasabada) yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular, hemen onu inşa etti. (Musa) Dedi ki: ‘Eğer isteseydin gerçekten buna karşılık bir ücret alabilirdin.’ Dedi ki: İşte bu, benimle senin aranda ayrılma (zamanı) mız. Sana, üzerinde sabır göstermeye güç yetiremeyeceğin bir yorumu haber vereceğim. Gemi, denizde çalışan yoksullarındı, onu kusurlu yapmak istedim, (çünkü) ilerilerinde, her gemiyi zorbalıkla ele geçiren bir kral vardı. Çocuğa gelince, onun anne ve babası mümin kimselerdi. Bundan dolayı, onun kendilerine azgınlık ve inkâr zorunu kullanmasından endişe edip korktuk. Böylece, onlara Rablerinin ondan temiz olmak bakımından daha hayırlısı, merhamet bakımından da daha yakın olanını vermesini diledik.”⁸⁸

b) *“Kıyamet saatini bilmek ancak Allah’a mahsustur. Yağmurunu o indirir, rahimlerde bulunanı o bilir, kimse yarın ne kazanacağını bilmez ve hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Allah şüphesiz bilendir, her şeyden haberdardır.”⁸⁹*

- 3.** Hadisler bir yana bırakıldığında, nasların önemli bir kısmı farklı yoruma açık olduğundan, Hz. Peygamber’in yolunu bırakıp sadece Kur’an diyen ve kendi içlerinde de âyetlerin önemli bölümünü farklı anlayan arkadaşlarımızdan hangisinin peşinden gideceğiz? Bütün bir geleneği ve inşa edilen medeniyeti inkâr eden ve sonu ne olacağı şimdiden belli olan bir tefrika içinde yeni-yeni tefrikalar üretecek olan yaklaşım sahiplerinin her birinin peşine gruplar hâlinde takılacak mıyız? Böylece yeni mezhepler mi inşa edeceğiz? Ne

⁸⁸ Kehf, 18/65-81.

⁸⁹ Lokmân, 31/34.

acıdır ki, hadis veya mezhep imamlarının yazdıklarını, İslamı tekele alıp Allah'ın dinini çizgisinden saptırmak olarak gören anlayış, Kur'an'ın neden tek kaynak olması gerektiğini ele alan ve onu yorumlayan binlerce sayfa yazabilmektedir. Dolayısıyla bu söylem sahipleri imamların peşinden gitmeyi bırakmamızı ama kendi peşlerine takılmamızı istemektedirler. Demek ki asırlar boyunca imamlar İslâm'ı yanlış anladılar, arkadaşlarımız yanlışlığı bu asırda fark ettiler ve bizi hakikate çekip yanlış yoldan kurtaracaklar! Oysa herkesin farklı anladığı ve yorumladığı bir Kur'an anlayışıyla nasıl birliktelik sağlayacağımız sorusuna cevap verememektedirler.

4. Mezhep düşmanlığı yapmak yerine mezheplerin dayandıkları deliller üzerinden hareket ederek -özellikle de delili örf olan- bazı fetvaların güncellenmesinde hiçbir sakınca yoktur.⁹⁰ Çünkü mezhepler dinin kendisi değil yorumudur. Yorum ise zaman ve mekâna göre çeşitli kriterler ışığında güncellenebilir. Lakin 1400 küsur yılda tamamlanmış binayı yıkıp yeniden bina yapma sevdasına kapılmak yerine binada tadilat yapmaya gayret etmek daha doğrudur. Çünkü bina meskûn mahaldir ve içinde insanlar oturmaktadır. Halkı sokağa döküp binayı yerle bir ederek asırlar sürecektir "yeni bina inşa etme sevdası" insanlara zarar vermekten başka bir şey değildir. Kaldı ki ortaya bina konulamayacağı da bellidir. Sonuçta herkesin kendi çadırını kurmasına sebebiyet verecek, medeniyetten karmaşaya ve kaosa iniş dönemi başlayacaktır.

⁹⁰ Burada meşhur *Mecelle* kaidesini hatırlatmak isteriz: "Ezmânın (zamanın) teğayyürü (değişmesi) ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz." Konu çerçevesinde şu kitap oldukça yararlıdır: Mehmet Erdoğan, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*.

5. Mezheplerin fetvalarının önemli bir kısmı doğrudan hadislere dayanmaktadır. Bu konuda yapılacaklar ise şunlar olabilir:
- a) Mezhepler kendi kriterlerine göre her konuyla ilgili rivayetlerden tercihte bulunmuşlardır. Yaşadığımız dönem şartlarını da göz önünde bulundurarak bu fetvalardan birinin tercih edilmesi söz konusu olabilir. Kendimizden bir şey icat etmek yerine, (varsa) Allah Resûlü'nün bir uygulamasını esas almış oluruz.
 - b) Fakihler bazen Hz. Peygamber'in hukuksal boyutu olmadan bir insan olarak yaptıklarından ve söylediklerinden hukuk çıkarmışlardır. Bu durumu göz önünde bulundurarak bazı konularda esneklik gösterilebilir. Namazın edasındaki farklılıklar içeren her bir hadisi amel edilebilir olarak kabullenmek gibi.
 - c) Dayanılan hadislerden bir kısmı sıhhat açısından tartışmaya açıktır. Bunlar elimizde bulunan devasa kütüphane imkânıyla yeniden değerlendirilebilir. Dolayısıyla içtihat değişikliği söz konusu olabilir. Ancak unutulmalıdır ki içtihat ameliyesi ancak bu işe ehil olan âlimler tarafından yapılabilir.
 - d) Hz. Peygamber'in hadislerinde geçen hususların bir kısmı dönemsel, örfle alakalı, sosyal dokuyu korumaya yöneliktir. Bunlar dikkate alınarak meseleler yeniden ele alınabilir. Örneğin mürtedin öldürülmesine dair hadisler sıhhatleri açısından yeniden ele alınabileceği gibi günümüzde bunları nasıl anlamamız gerektiği hususunda yeni bir bakış açısı geliştirilebilir.
6. Çağın dayattığı yaşam tarzı ve hayata bakış nedeniyle Müslüman topluluklar değişmiş ve İslâmî değerler hayatlarından büyük oranda çıkmıştır. Bunlar ve diğer nedenlerden dolayı fikhî mezhepler kendilerini yenileyememiş, fıkıh konseyleri

âdeta yama yapmaya benzer şekilde Müslümanların karşılaştıkları güncel sorunlara fetva üretmek zorunda kalmıştır. Görünen o ki, İslâm hukukunu güncelleyenler sadece geriden gelebilmektedirler. Ancak bu durum onların kusuru değildir. Çünkü İslâmî değerler önemsizleşmiş, haram-helâl duyarlılığı azalmış, herkesin İslâmî hassasiyetleri alaya aldığı veya tartıştığı bir dünya nedeniyle İslâmî bilgi önemsenmez olmuştur. Dolayısıyla yaşadığımız acı gerçeklik nedeniyle fıkıh ve fakihleri suçlamak yerine bütün ümmeti silkeleyip yeniden değerlerimiz üzerinden ayağa kaldıracak bir gayret içine girmemiz, özellikle gençlerimizi bize son derece uzak Batı kültürünün etkisinden korumamız gerekir. Bununla meşgul olurken, hadisleri bir yana bırakarak yeni sorun üretmek ümmete hizmet etmek olmayacaktır.

Görüldüğü üzere, burada zikrettiğimiz ana hususlara dikkat edilecek olursa, sorunlarımıza İslâmî geleneğin içinden cevap üretme imkânı elde edebilir ve ümmeti yeni bir kaosun içine sürüklememiş oluruz.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sorunun Ürettiği Sorular

1. Sorunun Ürettiği Sorular

Hadis alanındaki konuları tartışmadan önce asgari düzeyde bir altyapı gerekir. Bu yapılmadan eleştirel yaklaşımla meseleleri tahlil etmeye girişmek çoğu kez zemini olmayan yüzeysel ithamlar olarak boşlukta kalır. Bu ise dünya ve âhiret saadetini temin için gelmiş olan son dine karşı büyük haksızlıktır.

Hadislerin delil olup olmadığı meselesi pek çok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu bölümde bunların öne çıkanları ele alınacaktır.

1. SÜNNETİN ARAP GELENEKLERİ OLDUğU YAKLAşIMI

Hz. Peygamber'in Arap coğrafyasının bir insanı olmasından hareketle o coğrafyaya ait kültür ve geleneklerin bir tarafa bırakılması, dolayısıyla önemli kısmı bu konulara dair olan hadislerin terk edilmesi gerektiği söylenir.

Öncelikli olarak Hz. Peygamber'in dinî uygulamalarını her ne olursa olsun bir yana alıp bunları tartışma konusu olmaktan çıkarmalıyız. Bunu yapmazsak İslâm'ın sabitesi kalmaz. İbadetlerin eda şekilleri gibi. Hukuksal olanlarda ise dinin temel dinamikleriyle çelişmedikten sonra toplumsal gelişmelere göre bazı

güncellemeler yapmak mümkündür. Bu hayatın gerektirdiği bir zarurettir. Bunu yaparken mutlaka Kur'an ve hadisin önümüzde olması gerekir.

Bunların dışında kalan ve örf, âdet, gelenek kapsamında değerlendirilebilecek hususlara gelince, İslâm evrensel bir din olduğundan dolayı, Arap coğrafyasının kültür ve geleneğini tüm dünyadaki insanlara din diye sunamayız. Bu, yeryüzü Müslümanlarını Araplaştırmaya çalışmak olur. Oysa her coğrafyanın -dinin değerleriyle çelişmedikten sonra- dünyaya kattığı bir güzellik vardır ve bunları korumak gerekir. Yoksa Arabistan coğrafyasının iklimini, âdetlerini, yaşam tarzlarını göz önünde bulundurmadan her şeyi din diye bütün dünyaya sunmak son derece yanlış olur. Örneğin Araplar gibi giyinmeyi ve yemeyi sünnet diyerek insanların önüne koyduğumuzda bu âdetlerin bir kısmının farklı coğrafyalara uymadığı görülecektir. Nitekim cellâbiyeyi kuzey kutbundaki insanlardan isteyemeyeceğimiz gibi taşlarla tahareti de Hz. Peygamber öyle yapıyordu diyerek talep edemeyiz. Keza misvak kullanmak yerine bugün diş fırçasını önermemiz, tedavi yöntemleri yerine tıbbın bugünkü verilerinden yararlanmayı tavsiye etmemiz de böyledir. Çünkü araçlar bölgelere ve zamana göre değişkendir. Hz. Peygamber de (s.a.s) kendi döneminin insanıydı ve olanakların sunduğu kadarıyla yaşamını düzenliyordu. Dolayısıyla bunları sünnet diyerek din hâline getirmek sorunlu bir bakış açısidir. Aslolan Hz. Peygamber'in süreklilik arz eden eylemlerindeki maksadı yakalamaya çalışmaktır. Bugün bunu daha iyi bir şekilde yerine getirebiliyorsak, tutumumuz Hz. Peygamber'e karşı durmak değil bilakis onun uygulamasını tahlil edip daha iyi bir şekilde yerine getirmek demektir. Öteki türlü olduğunda şekilcilik devreye girmekte, olay Araplaştırma faaliyetine dönüşmektedir. Bununla birlikte, bir insan din hâline getirmediikten sonra Hz. Peygamber'e olan sevgisinden ötürü onun yaptıklarını aynıyla yapıyorsa ona da saygı duyarız. Keza din hâline getirmesek bile, yeryüzü

Müslümanlarının benimsediği ve İslâm'ın şîârı olmuş olan uygulamaları ve gelenekleri de korumamız ve yaşatmamız gerekir. Çünkü bunlar bizi biz yapan değerlerdir.

Sonuç olarak; Hz. Peygamber'in din çerçevesinde devam ettirdiği uygulamaları ile âdet ve gelenekler çerçevesinde yaptıklarını birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir. Bu yapılabilirse herhangi bir sorun kalmayacaktır.

2. HADİSLERİN TARİHSEL OLDUĞU YAKLAŞIMI

Kur'an ile yetinme düşüncesini benimseyenlerin bir kısmı hadisler sahih olsa bile bunların Hz. Peygamber zamanıyla kayıtlı olduğunu, söz konusu uygulamaların o dönem ve coğrafya ile sınırlı olduğunu, günümüzde söz konusu hadislerin hüküm olarak bir şey ifade etmediğini, dolayısıyla her hâlükârda yok hükmünde olduklarını düşünürler.

Bu görüşü "tarihselci yaklaşım" olarak kabul edebiliriz. Kur'an'daki ahkâm âyetlerinin tarihsel olduğunu, bu nedenle bütünüyle güncellenmesi gerektiğini söyleyen yaklaşımla benzerlik gösterir. Hz. Peygamber'in uygulamalarını kendi dönemine hapseden bu yaklaşım, hadislerin mevcudiyetini en azından kökten reddetmediği için, hadislere hiç değer vermeyenlerden ayrılır. Bu yaklaşımı ikiye ayırarak değerlendirmek gerekir:

1. "Hz. Peygamberin uygulamaları kendi bireysel tercihleridir. Vahiy boyutu yoktur."

Elinizdeki kitapta yazdığımız her şey bu görüşe bir cevaptır. Çünkü -boyutunu idrak edemesek de- Allah'ın gönderdiği elçisini kendi başına bırakması düşünülemez. Kaldı ki zaman zaman eleştirmesi kendi hâline bırakmadığının delilidir. Ayrıca onu, ümmetin önüne rehber olarak koyması da bunu teyit etmektedir.

2. "Hz. Peygamber'in bu uygulamaları Allah'ın yönlendirmesi veya kontrolü altında yapılmıştır diye farz edilse bile bunlar

yine de kendi dönemiyle kayıtlıdır. Zaman değişmiş, söz konusu uygulamaların asrımızda tatbik alanı kalmamıştır.”

Bu yaklaşım esasında ahkâm âyetlerine de aynı bakan bir yaklaşımdır. Dolayısıyla buradaki tartışma konusu ahkâma dair hükümlerin geçerliliğinin olup olmadığı tartışmasıdır ki, bu meselenin kitabımızın konusuyla ilgisi yoktur. Konuya yaklaşımlar bireysel tercihlerdir ve sahiplerini bağlar. Ayrıca tartışması bitmeyecek bir konudur. Bununla birlikte biz, (bir önceki başlıkta değindiğimiz üzere) bazı güncellemeler yapılabileceği düşüncesindeyiz.

3. FİİLÎ UYGULAMALARI REDDETMIYORUZ İDDİASI

Hadislere karşı olumsuz tavır içinde olanlardan bir kısmı fiilî sünnetlere karşı olmadıklarını, dolayısıyla namaz, oruç gibi ibadetlerle ilgili olarak bir şüphe taşımadıklarını, sadece Hz. Peygamber’in sözü olarak nakledilen hadisleri şüpheyle karşıladıklarını söylerler. Lakin bu söylem sahiplerine baktığımızda, dedikleriyle fiiliyat arasında bir uyum olduğunu göremiyoruz. Belirttikleri gibi namaz ve oruç misali uygulamalı olan ibadetler konusunda bir şüphe arz etmiyor görünüyorlar ancak kadınların âdet günlerinde namaz kılmaması ve oruç tutmaması hükmünü kabul etmemektedirler. Gerekçe olarak da bunun Kur’an’da bulunmadığını öne sürmektedirler. Oysa bu meseleyle ilgili hüküm hadis kitaplarındaki bilgi yanında yüzyıllardır uygulanan bir fiil olarak bize gelmiştir. Zira Hz. Peygamber zamanında olmayan bir hükmü ortaya atarak “Kadınlar âdet günlerinde namaz kılmayacak ve oruç tutmayacak.” diyerek ümmete sunmak ve benimsetmek asla mümkün değildir. Nasıl ki günümüzde bir insan din adına bir şey icat edemeyecekse geçmiş dönemlerde de durum aynıydı. Her bir kadını doğrudan, onların babaları veya erkek kardeşleri olan erkekleri de bir yönüyle ilgilendiren böyle bir mesele, Hz. Peygamber zamanında söz konusu olmamışsa

bunun sonradan ortaya atılması mümkün olamaz. Ümmet böyle bir şeyi reddeder ve kabulü için delil ister.

Aynı durum hac için de geçerlidir. “*Hac bilinen aylardadır...*”⁹¹ âyetinden hareket edilerek hac günlerinin Kur’an’da geçmediği, bu nedenle Zilhiccenin birkaç gününe sıkıştırılmasının doğru olmadığı, hac ayları olan Şevval, Zilkade ve Zilhiccede hac yapmaya imkân tanınması gerektiği söylenir. Hatta bazıları hacın bütün bir yıl içinde eda edilmesi gerektiğini öne sürer. Bu görüş sahipleri, bir taraftan fiilî sünneti benimsediklerini söylerken diğer taraftan Hz. Peygamber ve dört halifeden itibaren tek bir zaman diliminde yapılagelen hac uygulamasına karşı çıkarlar. Oysa burada milyarlarca Müslümanın asırlardır aynı tarihte ifa ettiği bir uygulama söz konusudur ve Hz. Peygamber’in vefatından yaşadığımız döneme kadar hacın zamanına yönelik bir itiraz söz konusu olmamıştır. Ümmetin icmâ ettiği bir hususa itiraz edilmesi ve yeni bir uygulama başlatılarak zaten parçalanmış olan Müslüman dünyasında tefrikaya sebebiyet verecek yeni bir tartışma başlatmak zararlıdır. Kaldı ki hacda yaşanan olumsuzlukların sebebi İslâm değil, hac organizasyonunu yapan ülkenin yetersizliğidir.

Buradaki başlık altında zikredilecek örnekleri çoğaltmak mümkündür. Savaş dışında namazların cemedilmesi, zekâtın miktarı ve nisabı gibi hususlar Allah’ın Kitabı’nda geçmez. Bunlar uygulamalı olarak Hz. Peygamber zamanından günümüze kadar intikal etmiştir. Lakin Kur’an’da yok denilerek bunlar da reddedilmekte böylece fiilî sünnetlere itiraz edilmediği söylemi boşlukta kalmaktadır.

91 Bakara, 2/197.

4. MANAYLA RİVAYETİN NEDEN OLDUĞU PROBLEM

Hadisleri bütünüyle reddedenler, râvilerin Hz. Peygamber'in sözlerini olduğu gibi korumalarının mümkün olmadığını ve aynı şeyden bahseden hadisler arasındaki lafız farklılıklarının bunun delili olduğunu belirtirler.

Hadislerin neredeyse tamamına yakınının manayla yani Hz. Peygamber'in ağzından çıkan kelimelerle nakledilmemiş olduğu gerçeğin ifadesidir.⁹² Zaten anında kayıt altına alınmadıktan sonra hadislerin -kitaplara girene kadar- olduğu gibi nakledilmesi mümkün değildir. Mutlaka lafızlarda farklılıklar olacaktır. Lakin bu durum hadislerin muhtevasının Hz. Peygamber'e ait olmadığı sonucunu doğurmaz. Çünkü lafızlar aynı ibarelerle korunamasa bile mana olarak -büyük oranda- korunmuştur.

İbadet dünyamızı süsleyen hadislere gelince, bunların özel bir durumu vardır ve ciddi bir sorun içermezler. Çünkü Müslümanlar bunları yüzyıllardır örneğin namazlarda okumaktadırlar. Bu nedenle Hz. Peygamber'e aidiyetinde şüphe yoktur. Bir kısmındaki lafız farklılıkları da -çoğunlukla- Hz. Peygamber'in her birini söylemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Son derece cüz'î kısmındaki ufak sorunlar da râviler ve rivayetlerin sıhhatiyle ilgili sorunlar nedeniyledir.

Gündelik ibadet dünyamızın kapsamına girmeyen rivayetlerdeki lafız farklılıklarına gelince, bunların değerlendirmeye alınması ve irdelenmesi son derece tabiidir. Bu rivayetler râviler ve metinler açısından elbette tahlile tâbi tutulur ve aynı konuya dair rivayetlerin bütününden istifadeyle en doğruya yakın metin oluşturulmaya gayret edilir. Dolayısıyla ortada çok fazla abartılan bir durum vardır. Bununla birlikte, hadisler büyük oranda manayla rivayet edildiği için sadece hadisin lafzına bakarak hukuksal kurallar koymanın bazen doğru sonuçlara götürmeyeceği söylenebilir. Çünkü hüküm çıkardığımız lafız, râvinin kendi

92 Geniş bilgi için bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, dördüncü bölüm.

zihin dünyasından dile getirdiği bir kelime olabilir. Hz. Peygamber'in lafzı olmayabilir. Dolayısıyla başka deliller yardımıyla hadis metinlerinden yararlanılır.

5. AĞIR CEZALARIN KUR'AN'DA DEĞİL DE HADİSLERDE GEÇMESİ

Hadislere yönelik dile getirilen eleştirilerden biri de Kur'an ile hadislere öngörülen cezaların farklılık arz etmesidir. Buna özellikle zinakârın cezası örnek verilmektedir. Kur'an'da zina yapan kimseyle ilgili hüküm şu şekildedir: *"Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun, Allah'a ve âhiret gününe inananlarsanız Allah'ın cezasını uygulamada sizi, onlara karşı acıma duygusu tut(up engelle)mesin. Müminlerden bir grup da onlara yapılan azaba şahit olsun."*⁹³ Âyette evli-bekâr ayrımı yapmaksızın zina yapanlara yüz sopa vurulması emredilmektedir. Hadislerde ise evli olup zina yapanlara recm uygulandığı geçmektedir.⁹⁴ Bu durumda şu sorulmaktadır: "İnsan hayatını sonlandırmak sopa cezasından daha ağırdır. Böyle bir ceza olsaydı Kur'an bunu zikrederdi. Hz. Peygamber Kur'an'a aykırı bir şey yapamayacağına göre ilgili hadislerin aslı yoktur."

Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamaları arasında mutlak mutabakat olması yaklaşımı doğrudur. Bu meselede ise bir çelişki söz konusudur. Bizim meseleye yaklaşımımız ve çözümümüz şu şekildedir:

Hz. Peygamber (s.a.s) Medine'ye hicret ettikten sonra buradaki yerleşik Yahudi hukuki uygulamalarından yararlanmışır. Zaten bu cezalar site devletlerine uygun cezalardı ve esası şuydu:

Devlet cezayı zamana yaymadan hemen uygulamakta ve sonra kişiyi kendi hâline bırakmaktaydı. Örneğin hırsızlık yaptığınız elinizi keser ve sizi kendi hâlinize terk ederdi. Sizi on yıl hapiste tutmak gibi zamana yayılan cezalar söz konusu olmadığı

⁹³ Nûr, 24/2.

⁹⁴ Bkz. *Buhârî*, 6814.

gibi mümkün de değildi. Ölüm cezasında da hayat sonlandırılmakta ve sorun devletin gündeminden hemen düşürülmekteydi. Esasında bu tür zamana yayılan cezalar devlet imkânlarıyla olduğu kadar toplumsal kabullerle de alakalıdır. Bu nedenle cezalar zamana ve mekâna göre değişiklik arz edebilmekteydi. Nitekim Allah Resûlü'nün vefatından sonra bazı cezalarda değişikliğe gidildiğini bilmekteyiz. Hz. Ömer'in içki içenin cezasını kırk sopadan seksen sopaya çıkarması gibi.⁹⁵

Recm cezasına gelince, kanaatimizce, Allah Resûlü Medine'ye hicret ettikten sonra Medine Yahudi hukukunun evlilere recm, bekârlara sopa cezalarını uygulamayı sürdürmüştür. Lakin Kur'an daha sonra bu cezada bir değişikliğe gitmiş ve yukarıdaki âyet nazil olmuştur. Dolayısıyla önceki cezalandırma yöntemi iptal olmuştur.

Recm cezasına dair hadisler bazılarınca insana yönelik aşağılama ve fitrata uymayan bir cezalandırma içerdiği iddiasıyla reddedilmekte ve İslâm'ın böyle bir şeyi öngörmeyeceği söylenmektedir. Lakin sonradan yürürlükten kalkmış olan recm cezası Medine'nin ilk döneminde, bir anlamda şartların karşı karşıya bıraktığı bir ceza idi. Bu gerçeği unutmamak gerekir. Bunun yanında cezanın ağırlığı üzerinden redde yönelmenin son derece yanlış olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü dönemsel şartları göz önünde bulundurmadan meseleye olumsuz yaklaşmak pek yerinde değildir. Mümkün değil yaklaşımla bakanlara şu âyetlerin Kur'an'da olduğunu hatırlatmak isteriz:

“Allah ve Resûlü'ne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ayak ve ellerinin çaprazlama kesilmesi ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir. Bu dünyada onlar için bir zillettir. Âhirette ise, onlar için büyük bir azap vardır. Ancak kendilerini

95 Bkz. Müslim, 1706.

yakalamamızdan önce tövbe edenler olursa, bilin ki, Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”⁹⁶

“Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesiniz.”⁹⁷

6. HADİSLERE SADECE ELEŞTİRMEK İÇİN BAKMANIN ORTAYA ÇIKARDIĞI TABLO

Ülkemizdeki hadis tartışmalarına bakıldığında, hadisleri tamamen reddedenlerin İslâmî ilimlerde altyapıları olmayan insanlar olduğunu görmekteyiz. Hadis ile sünnetin dinde ne ifade ettiğini kavrayamadıklarından ve tartışmanın hangi alanlardaki hadislerde olduğunu bilemediklerinden dolayı toptan redde yönelmektedirler. Oysa kısmen de olsa İslâmî ilimler tahsil etmiş olan bir insan, hadis ile sünnetin Kur’an’ın ayrılmaz tefsiri olduklarını çok iyi kavrar. Çünkü dinî ilimler eğitimi almış birisi hadisleri bir kenara koyamaz. Söz konusu kardeşlerimizi yakından takip eden biri olarak tespitim bu yöndedir. Aynı durum İslâm ülkelerinde de söz konusudur. Hadisleri toptan reddedenler İslâmî ilimlerde eğitim almış olanlar değil çoğunlukla başka alanlarda ihtisas yapanlardır.

Burada sözünü ettiğimiz bilgi eksikliğinden dolayı, izah edilebilir durumu olan bazı hadislerin çok kolay bir şekilde reddedilebildiğini görmekteyiz. Çünkü bakış açısı bütünüyle menfi olunca söylem ve eylemler de olumsuz olmaktadır. Burada birkaç örnek vermek istiyoruz:

1. Develerin idrarı:

Buhârî’de geçen bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.s) Medine’de rahatsızlanan bir gruba deve idrarı içmelerini tavsiye etmiştir.⁹⁸ Deve idrarı necis olduğuna göre Hz. Peygamber böyle bir şeyi istemez, denilmektedir. Doğrusu bu konu yüzyıllardır

⁹⁶ Mâide, 5/33, 34.

⁹⁷ Mâide, 5/38. Recm konusunda geniş bilgi için bkz. Yusuf Ziya Keskin, *Recm Cezası*.

⁹⁸ Bkz. *Buhârî*, 233.

başta fakihler olmak üzere konuya eğilen her ilim ehli tarafından ele alınmıştır. Biz bütün bu söylenenlerden bağımsız olarak şunu ifade etmek istiyoruz:

Hız. Peygamber'in tavsiye ettiği tedavi yöntemlerinin hiçbiri onun icat ettiği, önceden bilinmeyen tedavi şekilleri değildir. Bu nedenle de bunlar sahâbe tarafından olağanüstü, mucizevi bir yöntem olarak aktarılmamıştır. Nitekim yapılan araştırmalar göstermektedir ki, Son Elçi'nin uyguladığı tedavi yöntemleri bölgede geleneksel olarak uygulanan tabii tıp idi. Dolayısıyla deve idrarıyla tedavi de böyleydi. Hatta Câhiliye dönemi şiirinde deve idrarının tedavi amacıyla kullanıldığı geçmektedir.⁹⁹ Bu da gösteriyor ki Hız. Peygamber var olan bir tedavi yöntemini, faydalı olduğu kabulünden ve başka bir tedavi yolu bilinmediğinden dolayı önermiştir. Resûlullah (s.a.s) bölgenin insanıdır ve o coğrafyanın tecrübesinden yararlanmıştır. Dolayısıyla burada yadığanacak, yanlış kabul edilecek, peygamberliğe aykırı bir durum yoktur. Kaldı ki uyguladığı veya tavsiye ettiği diğer tedavi yöntemleri de aynı kategoridedir. Bu nedenle idrarın necis olup olmadığı tartışmalarına girmek faydasızdır. Zira söz konusu hastalığın ilacının deve idrarı olduğuna inanılmaktaydı, Hız. Peygamber de bunu uygulatmıştır. Olaya insanî boyuttan gelenek çerçevesinde bakıldığında problem kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Sonuç itibarıyla Hız. Peygamber, eldeki imkânlardan yararlanmıştır. Başka coğrafyada peygamber olarak görevlendirilseydi, hiç şüphesiz önereceği tedavi yöntemleri yine bölgesel olacaktır. Unutmamak gerekir ki, hukuksal uygulamalarda bile Hız. Peygamber bölgenin mirasından istifade etmiştir. Bazen düzeltmelerle bazen de hiç dokunmadan hukuki uygulamaları devam ettirmiştir. Tıpla ilgili yaklaşımı da bu çerçevededir ve bunlar doğrudan din alanına giren hususlar değildir.

⁹⁹ Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, s. 410-411.

2. Hz. Âişe'nin evlilik yaşı:

Hadislerin toptan reddi için en öne çıkarılan rivayetlerden biri de Hz. Âişe'nin Allah Resûlü (s.a.s) ile evlenme yaşına dair hadislerdir. Rivayetlerin çoğunda evlilik (gerdeğe girme) yaşının dokuz olarak geçmesi¹⁰⁰ sebebiyle Allah Resûlü'nün bir çocukla evlenemeyeceği düşünülerek rivayetler reddedilmektedir. Bu hususta söylenebilecek olanlar şunlardır:

- a) Hz. Âişe'nin yaşamının diğer kesitlerinden hareketle evlilik yaşını on yedi, on sekiz, on dokuz olarak takdir edenler vardır.¹⁰¹ Bu durumda hadis kitaplarındaki dokuz rakamı yanlış kaydedilmiştir dememiz gerekir.
- b) Dokuz rakamını esas alacak olursak, meseleyi şu şekilde izah edebiliriz:
 - ba) Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile evlilik yaşının dokuz olduğu hususundaki rivayetler ikna edici yoğunluk ve sıhhattedir. Bu yaşta evliliği içinde bulunduğumuz çağın şartlarına göre değerlendirenler, o dönemi anlamakta zorlandıklarından tevil etmeye ve yaşı ileriye çekmeye çalışmaktadırlar.
 - bb) Hz. Peygamber'in bu evliliği hususunda çevresinde en küçük bir tepki söz konusu olmamış, Hz. Peygamber eleştirilmemiştir. Çünkü gelenek bunu kabul ediyordu. Kaldı ki Hz. Peygamber'in diğer evliliklerine bakılınca, çoğu "bakımını üstlenme evliliği" olduğundan dolayı da Hz. Peygamber'i küçük kızla evleniyor diye kimse eleştiremezdi.
 - bc) Bu tür evlilikler o dönemde bir gelenek olduğundan, Hz. Ömer, yaşı altmışı geçmesine rağmen Hz. Âişe ile

¹⁰⁰ Bkz. *Buhârî*, 5133.

¹⁰¹ Bu konuda ülkemizde bazı makaleler yayınlanmıştır. Örnek olarak bkz. Rıza Savaş, *Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım*.

aynı yaşlardaki Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'le evlenmiştir.

- bd)** O dönemlerde kız çocuklarını bir an önce evlendirmek revaçtaydı. Toplumsal şartlar buna zorluyordu. Ayrıca damadın Hz. Peygamber olması da buna imkân sağlamıştır.
- be)** Kanaatimizce Hz. Ebûbekir kızını sevgili dostu, canciğer arkadaşı Hz. Peygamber'le öncelikle iki sebepten dolayı evlendirmiştir. Birincisi, kızının Hz. Peygamber'e tüm işlerinde yardımcı olması; ikincisi, bu evliliğin aralarındaki dostluğun pekişmesine katkı sağlayacak olması.
- bf)** Bu evlilik ümmete büyük fayda sağlamıştır. Hz. Âişe, Resûlullah'tan sonra uzun yıllar yaşayarak özellikle ev yaşamına, özel görüşmelere ve kadınlara dair hadislerin öğrenilmesinde bizlere hocalık yapmıştır.

3. Hz. Peygamber'e sihir yapılması:

Son Elçi'ye sihir yapıldığına dair rivayetler hadislerin reddi için dayanak olarak kullanılmıştır.¹⁰² Şöyle denmektedir: “Hz. Muhammed sihrin etkisinde kalmış biridir. Dış etkilere maruz kalan ve aklî melekelerini kaybeden bir insanın söyleyip yaptıklarının hiçbiri delil olamaz. Bu da söz konusu hadislerin asılsız olduğunu gösterir.”

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, sihir meselesini sağlıklı anlayabilmek için konuya dair tüm rivayetleri bir araya getirmek gerekir.¹⁰³ Bunu yaptığımızda şunu görüyoruz: Hz. Peygamber'in maruz kaldığı sihir kısa süreliydi ve dalgınlık gibi bir duruma sebep olmuştu. Dolayısıyla Resûlullah'ın aklî melekelerini

¹⁰² Bkz. *Buhârî*, 3268, 5763, 5765, 5766, 6063.

¹⁰³ Bunu yapmadan önce sihrin insan üzerinde etkili olduğunu gösteren şu âyete bakmak gerekir: Bakara, 2/102.

kaybetmesi söz konusu değildi. Rivayetlerden ortaya çıkan sonuç budur.¹⁰⁴

7. “PEYGAMBER BÖYLE BİR ŞEY DEMEZ” YAKLAŞIMI

Günümüzde hadisler inkâr edilirken genelde söz konusu olan gerekçelerden birisi “Hz. Peygamber’in öyle demeyeceği” yaklaşımıdır. Hadise bakılmakta ve “Bu peygamber sözüne benzemektedir. Hz. Muhammed böyle bir şey demiş olamaz.” denilerek başka hiçbir gerekçe düşünülmeden hadis reddedilmektedir. Bu yapılırken hadislerin Hz. Peygamber’e ait olabileceği ve makul bir izahının bulunabileceği göz ardı edilmektedir. Yeryüzündeki toplumlar kendi tarihî kökenlerini araştırmak için çok hassas çalışmalar yapıp buldukları en küçük dokümanlar ile eserleri değerlendirmek için çaba sarf ederken, dünya ve ahiret saadetini temin etmek için gelmiş olan bir Peygamber’e ait olabilecek rivayetler hiçbir tetkik ve araştırma yapılmadan bir kalemde inkâr edilebilmektedir! Esasında “var olması gereken Peygamber sevgisi” böyle bir cüretkârlığa engel olabilecek bir muhabbettir, ancak Peygamber’in konumu sıfırlanınca ondan aktarılanlara da saygı kalmamaktadır. Maalesef hadis metinlerine önemsiz, her an sobaya atılmayı bekleyen atık malzeme gibi bakılmaktadır. Bu bakış açısı kendi başına bile çok büyük bir sorun oluşturmaktadır. Düşünebiliyor musunuz, dinî tarafını bir tarafa koyarak söylüyoruz, önünüzde tarihsel bir bilgi duruyor. Ama siz buna “Nasıl çöpe atabilirim?” diye bakıyorsunuz! Oysa anlamak, en azından gerçeklik ihtimalini göz önünde bulundurarak insafli olmak gerekir. Dolayısıyla aceleciliği ve değersiz gören bakış açısını eleştiriyoruz. Bunu derken şunu dile getirmeyi de ihmal etmiyoruz:

Hangi kitapta geçerse geçsin, sıhhatinden kuşku duyulan her rivayet her dönemde araştırılmayı hak etmektedir. Koruma-ya alınmış, hakkında bir şey söylenemez kaydı bulunan bir hadis

¹⁰⁴ Konu hakkında bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, on birinci bölüm.

yoktur. Çünkü hadisler Hz. Peygamber'in bant kayıtları değildir. Bu nedenle tahlili her zaman hak etmektedirler. Bir dönem veya bir coğrafyada hakkında şüpheler belirmeyen bir hadis hakkında farklı zaman ve mekânlarda şüpheler söz konusu olabilir. Müslüman bir kimsenin inanmadan iman etmesini bekleyemeyeceğimize göre sıhhati hususunda endişe taşıdığı rivayet hakkında "sıhhat testi" uygulaması son derece değerli bir çabadır. Ancak sıhhat testinin uzman kişiler tarafından yapılabileceği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, ülkemizdeki tartışmalar bağlamında bazı hususlara dikkat etmek gerekecektir:

1. Kur'an'ın mütevâtir olduğuna tüm Müslümanlar iman etmektedir lakin durumun gerçekten böyle olduğuna dair önlerinde fiziki bir delil yoktur. Elimizdeki Mushaflar veya tefsirler de dâhil olmak üzere İslâmî ilimlere dair çalışmalar bizleri mütevâtir bir yolla Hz. Peygamber'e kadar götürmez. Yanımızda ilk asırlara ait yazılı bir belge yoktur. Buna rağmen şöyle düşünürüz ve Kur'an hakkında bir endişe taşımıyoruz: "Müslümanlar ilk asırdan itibaren Kuran'ı ezberlemiştirler. Bunun yanında çoğaltıp istinsah ederek kuşaklar boyunca aktarmışlardır. Kur'an ümmetin her gün gündeminde olduğundan metninde şüphe duymak akla zarar bir durumdur." Bu yaklaşım tamamıyla doğrudur ancak elimizde bu kabulü somut olarak destekleyecek bir delil yoktur. Sadece kabulümüz vardır. Öncelikle bunu bir köşeye not edelim.

Kabulümüze göre tevâtüren gelen Allah'ın Kitabı, imânî bir konu olarak değerlendirildiği için, içindeki âyetlerin mevcudiyetine değil de anlaşılmasına yönelik çaba harcanmaktadır. Kur'an etrafındaki çalışmaların tamamı bu minvaldedir. Gerek kelâmî ve gerekse fikhî mezheplerin Kur'an merkezli görüşlerine bakıldığında, meselenin sadece

yoruma indirgendiği görülecektir. Sübût problemi olmadığından bu tarafa hiç girilmez. Çünkü inanmak iman-küfür sınırındır. İnanmazsanız din dışına çıkarsınız. Bu durum hadislerde olmadığından ve -fiilî uygulama imkânı bulanlar hariç- önemli kısmı âhâd olarak geldiğinden dolayı söz konusu olgu, bir rahatlığa ve istediği gibi konuşmaya neden olmaktadır. Karşıdaki metnin Hz. Peygamber'e ait olabileceği göz ardı edilmekte ve reddetmek anlamaya öncelenmektedir. Bu tutum en hafifinden bilimsellikten uzak bir tavidir. Hatta öyle ki hadisleri çeşitli gerekçelerle reddeden insanların önüne Kur'an'da geçen bazı âyetleri hadis diye koyacak olsak, takip ettikleri yöntem açısından hemen redde yöneleceklerdir. Örneğin geçmiş peygamberler ve kavimlere dair anlatılanlar ile özellikle Hz. Musa-Hızır kıssası hadis diye nakledilecek olsaydı bazıları tarafından hemen reddedilecekti. Dolayısıyla hadisin bir mazlumluk boyutu söz konusudur. Vicdan sahibi her okur şunu kendisine sormalıdır: "Kur'an'da geçen kıssalar ile ahkâma dair hükümlerin bir kısmı hadis diye önümüze gelecek olsaydı 'sahip olduğumuz bakış açısına göre' bunları reddeder miydik, etmez miydik?" Bu soruya vicdanın vereceği cevap "Reddederdik." olacaktır.

Tetkik edildiğinde tespit edileceği gibi, hadislerde geçen benzeri hususlar âyetlerde de yer almaktadır. Âyetlerde geçenlere karşı "Nasıl anlamalıyız?" şeklinde bir yaklaşım benimsenirken hadislere karşı ise "Nasıl reddedebilirim?" tavrı takınılmaktadır. Oysa hadis ve Kur'an dediğimiz naslaların kaynağı gerçekte aynı kişi olduğundan, Kur'an'a yönelik takındığımız yaklaşıma benzer bir yaklaşımı hadislere karşı da takınmalıyız. Örneğin bir Hz. Musa kıssası ile mucizelere yaklaşım nasılsa hadislerdeki benzeri hususlara da aynı anlayışla yaklaşım sergilenmesi gerekir. Bu nedenle hadislere karşı dikkatli olmaya ve teennîye davet ediyoruz. Araştırma sonucunda sıhhat açısından olumsuz bir sonuca varılmasına

diyecek sözümüz yok ama baştan teennîyi kuşanmamız gerekir.

2. Hadisleri anlamaya çalışırken o dönem Arap coğrafyasını, edebiyatını, kelimelerin ifade ettiği gerçek anlamları (mecaz, kinaye vs.) mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Bu yapılmadığında Türk bakış açısıyla metne bakılmakta ve kendi gelenek kodlarımıza göre hadisi değerlendirmekte dolayısıyla hata yapmaktayız. Recm cezasının bir dönem Arabistan coğrafyasının bir gerçeği olması keza sağ elin verdiği sol elin bilmemesi gibi rivayetlerde mecazi anlatımın mevcudiyeti gibi.
3. Kur'an'da olduğu gibi hadislerde de aşkın dediğimiz, aklın idrakini aşan konular bulunmaktadır. Örneğin hadislerde geçen cennetteki veya cehennemdeki insanların durumlarına dair bizlere mübalağa gibi gelebilecek olan anlatımlar dilin kendinden kaynaklı bir anlatım tarzıdır. Bunları rivayette geçen sayılar üzerinden anlamak yanlış olur. Kur'an'da da benzer anlatımlar yer almaktadır ve bunlar müşahede alanımızın dışındaki konulardır. Meleklerle inandığımız gibi haber verilen bu hususlara da inanırız. Ancak hadisler açısından sıhhat elbette son derece önem arz etmektedir.
4. Aynı konuyla ilgili rivayetleri değerlendirirken mutlaka havuz sistemi oluşturmak gerekmektedir. Çünkü bazı gerekçelerden dolayı rivayetlerde farklılıklar oluşabilmektedir. Râvi eksik anlatmakta veya bir kısmını nakletmekte veyahut da kendisine sorulan sorunun ilgilendirdiği kısmını belirtmekle yetinmektedir. Bazen değişik anlatımlar çelişkiye de sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle aynı rivayetin farklı varyantlarını bir havuzda bir araya getirerek olayı netleştirip doğru anlamaya gayret etmek son derece yararlı olur. Bu yapıldığı takdirde, bir rivayette problem gibi duran hususun çözümü kolaylaşır. Havuzda toplamak bazen aynı

hadisin tariklerinden birini veya birkaçını kabul etmemizi de kolaylaştırır. Örneğin tartışmaların odağındaki Buhârî ve Müslim'de yer alan mirac hadisi gibi.¹⁰⁵ Hz. Peygamber-Hz. Musa-Allah bağlamındaki teferruatları içermeyen başka rivayetler bu konuda esas alınabilir. Aynı şekilde havuz sisteminin bir faydası da, sahâbî sözüken Hz. Peygamber'in kelâmına dönüşmüş veya tersi olmuş olan rivayetleri tespit etmemize imkân sağlamasıdır.¹⁰⁶

5. Rivayetlerin bir kısmındaki sahâbî anlatımları gerçekmiş gibi anlaşılakta ve hadis reddedilmektedir. Oysa anlatılan husus sahâbînin kendi yorumudur. Örneğin Buhârî'de Hz. Peygamber'in bir gecede bütün hanımlarını dolaştığı ve sonra gusül aldığı geçmektedir.¹⁰⁷ Bunu anlatan Enes b. Mâlik'in biyografisine bakacak olursak şunu görürüz: Hz. Peygamber'in yanına on yaşındayken gelmiş, o yirmi yaşındayken de Resûlullah (s.a.s) vefat etmiştir. Yani Enes (r.a) gençlik dönemlerinde Resûlullah'ın yanında bulunmuştur. Yaşı nedeniyle de Hz. Peygamber'in bir gecede hanımlarını dolaşmasını her biriyle cinsel ilişkiye yormuştur. Oysa ne olup bittiğini ne kendisi görmüş ne de Hz. Peygamber veya bir eşi ona bir şey demiştir. Kaldı ki yaşlı bir insan hanımlarına her uğradığında Enes'in aklına gelen husus gerçekleşmemiş olabilir. Bir mesele sebebiyle dolaşmış, herhangi birisiyle de cima yapmış olabilir. Veyahut da cima etmeden gusül yani duş almış da olabilir. Enes de Resûlullah'ın gusül aldığına muttali olduysa, bunu hadisteki şekilde yorumlamış demektir.¹⁰⁸

105 Bkz. *Buhârî*, 336, 6961; *Müslim*, 259. İsrâ ve mi'rac hususunda bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular*, s. 206-209.

106 Konu hakkında bkz. Yusuf Suiçmez, *Sahabe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*.

107 Bkz. *Buhârî*, 268, 5215.

108 Bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, s. 370.

Aynı durum maymunların bir maymunu recmetmesine dair rivayette de görülmektedir.¹⁰⁹ Buhârî’de geçen bu rivayet Hz. Peygamber’in sözü değildir. Amr b. Meymûn’un Câhiliye döneminde zina eden bir maymunu diğerlerinin recmettiğini aktarmasıdır. Hz. Peygamber’le bir ilgisi yoktur. Anlaşılan o ki söz konusu kişi, maymunların bir maymuna saldırmasını zinaya bağlamış ve bunu Yahudilerin recm uygulamasına benzetmiştir. Bu rivayet esasında Hz. Peygamber’in sözü de olabilirdi. Hz. Peygamber Câhiliye döneminde maymunların içlerinden birine saldırmasını Yahudilerin recm uygulamasına benzetmiş olabilirdi. Bunda garipsenecek bir durum yoktur. Kaldı ki bu rivayetler bizim gündelik dini yaşantımız kapsamında değildir. Dolayısıyla sıhhatleri için uzmanları tarafından her zaman tartışma konusu yapılabilir.

6. Günümüzde hadis çalışmaları tamamlanmış değildir:

- a) Elimizdeki hadis kitaplarının nüshaları gözden geçirilmeyi hak etmektedir. Cüz’î de olsa endişe taşımamızı gerektiren hususlar bulunmaktadır. Bazen orada geçtiği söylenen hadisin ilgili kitapta yer almaması gibi. Bu nedenle yeryüzündeki yazma nüshaların çok iyi bir taramayla bir araya getirilmesine ve hadis kitaplarının en sağlam metinlerinin oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bunu yaparken çeşitli kaynaklarda geçip atfedildiği kitaplarda yer almayan hadisler de dipnot şeklinde ilgili kitaplara eklenebilir.
- b) İslâm dünyasındaki hadis merkezli tartışmaların çoğu hadisçilerin her şeyi bilmelerinden ve anlamalarından (!) kaynaklanmaktadır. Günümüz hadisçileri farklı branşlardan insanlarla kolektif çalışmayı beceremediğinden, örneğin tıbbi ilgilendiren bir hadis gördüğü zaman hemen konuyla ilgili birkaç tıp kitabına bakmakta ve kesin

sonuca ulaşmış gibi hadisi yorumlamaktadır. Hakikatte ulaştığı sonuç okuru ikna etmemektedir. Kur'an'ı astro-nomi, fizik, kimya bağlamında tefsir eden İlahiyatçıların durumu ise daha kötüdür. Anlamadıkları alanlarda ka-lem oynatmaktadırlar. Oysa bu konular onların hakkını verebilecekleri meseleler değildir. Bu nedenle müşterek çalışma çok önem arz etmektedir. Bu yapılabildiği tak-dirde hadislerde sorunlu gözükken bazı yerlere sağlıklı bir şekilde yaklaşmak mümkün olabilecek, âyetler de daha güzel tefsir edilebilecektir.

- c) Hz. Peygamber'in her yaptığı şeyde ilâhî bir boyut ara-yan yaklaşımlar ve çalışmalar hadisler üzerinde tama-mıyla kuşku duyulmasına sebep olmaktadır. Misvak kullanmasından hareketle misvakın bilimsel faydaları-na, hacamat olmasından hareketle hacamatın tıbbî ya-rarlarına, deve idrarı içilmesinden hareketle deve idrarı-nın mübarekliğine (!) dair sayılamayacak kadar çalışma yapılmıştır. Utanılmasa Hz. Peygamber'in taşla taharet etmesi ve bu hususta tavsiyelerde bulunması hususun-da da bilimsel izahlar getirilecektir. Keza ayakta idrarını yapmamasının tıbbî yararları ele alınmaktadır. Hâlbuki Hz. Peygamber'in bunlar ve benzeri uygulamaları ile tavsiyelerinde geleneksel imkânlar ve örf yanında ah-lâkî davranışı topluma hâkim kılma çabası egemendir. Onun bu uygulamalarından mucize üretmeye çalışmak insanların zihinlerine yeni sorular boca etmeye neden olmakta ve bu, toptan hadis inkârcılığına sebebiyet ver-mektedir. Bir örnek vermek kabilinden ayakta idrar yap-maktan sakındırmasına değinebiliriz:

Günümüzde özellikle Arap ülkelerinde ayakta idrar yapma-nın zararlarından, prostata neden olduğundan söz edilerek ra-porlar yayınlanmakta ve Hz. Peygamber'in sözlerindeki mucizevî bir hikmetin daha ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu kitaplara

bakılacak olursa Hz. Peygamber prostatın bilinmediği bir zamanda bu hastalığa sebep olan bir hususu engellemiştir.¹¹⁰

Oysa idrar yapmaya dair rivayetlere baktığımızda Hz. Peygamber'in kendisinin de bir kez ayakta idrar yaptığı geçmektedir.¹¹¹ Bu bize onun genel uygulamasına aykırı olarak zaman zaman ayakta idrar yaptığını göstermektedir. Oturarak idrar yapması ve bunu tavsiye etmesinin nedeni ise avret mahallinin başkalarının görünmesinin önüne geçmektir. Edebi öğretmektir. Özellikle Arapların giysisi göz önüne getirilecek olursa bunun sebebi rahatlıkla anlaşılır. Hz. Peygamber'in, eğitime tâbi tuttuğu toplumun bu hâline rıza göstermesi beklenemez. Müdahalesi elbette bundandır. Bu nedenle Hz. Peygamber'i tıp bilgini gibi görmenin anlamı yoktur. Benzer durum sinek hadisinde söz konusudur.¹¹² Bu rivayet de -sahih olması durumunda- o dönem şartlarındaki bir kabulü yansıtır ve kaplardaki yemeklerin zayi edilmemesine yöneliktir, denebilir.

Eğer hadislerde geçen tüm bu hususlar Hz. Peygamber'in mucizeleri ve tüm zamanların en iyi tedavi yolları olarak kabul edilecek olursa, karın ağrısının tedavisi için bal içmeyi tavsiye etmesi¹¹³ ya da kendisi hoşlanmasa ve ümmeti için pek uygun görmese bile demirin ateşte ısıtılıp vücuda bastırılmasını tedavi yollarından biri olarak zikretmesi¹¹⁴ bugüne de taşınacaktır. Oysa bu tarz tedavilerin bölgesel ve dönemsel olduğu aşikârdır.

Hepimizce görüldüğü üzere, ülkemizdeki hadis inkârcılığını besleyen zümrenin bir kısmı, hadisleri kutsal metin olarak kabul

110 Köpeğin yaladığı kabın birkaç kez yıkandıktan sonra toprakla ovulmasını emretmesi de böyledir. (Bkz. *Müslim*, 279). En iyi dezenfekte aracının toprak olduğunun zamanımızda tespit edildiği, dolayısıyla Hz. Peygamber'in mikrobun bilinmediği bir zamanda mikroba karşı tedbir aldırıldığı ve böylece bir mucizesinin daha keşfedildiği iddia edilmektedir.

111 Bkz. *Buhârî*, 224.

112 Bkz. *Buhârî*, 3320.

113 Bkz. *Buhârî*, 5684.

114 Bkz. *Buhârî*, 5680-5681.

edip bunlarda geçen her bir şeyi ilâhî boyutu olan, mucize gibi kabul eden kimselerdir. Bu kişiler mutedil bakış açısına sahip olmadıklarından dolayı özellikle günümüz gençliğinin zihinlerindeki sorulara cevap üretememekte ve “Hz. Peygamber böyle buyurdu. Kabul etmemiz gerekir.” yaklaşımıyla benimsenmesini istemektedirler. “Din elden gidiyor!” endişesine sahip olan kalabalık kitleleri de arkalarına almak suretiyle, söylemleriyle çözüm sunduklarını, problemi hallettiklerini sanmaktadırlar.

Kanaatimizce, ülkemizdeki hadis inkârcılığı furyasında kendilerini Ehl-i sünnet’in önderi ve müdafii olarak gören, bir kısmı unvanlı kibir abidesi bu kimseler dine de dindarlığa da büyük zarar vermektedirler.

Dememiz o ki, yurdumuzdaki bazı tefsirciler Allah’a meram söyleterek âyetlere kendilerince yeni anlamlar yüklemektedirler. Aynı şeyi hadis alanında da yapanlar bulunmakta ve Hz. Peygamber’i kendi anlayışlarına göre konuşturmakta ve Resûlullah’ı kendi zamanının dışına taşıyarak her bilim dalının uzmanı hâline getirmektedirler.

ALTINCI BÖLÜM

Tartışmanın İslâm Dünyasına Verdiği Zarar

.....

Günümüz İslâm aleminde hiçbir problem ümmetin birliğine zarar vermeden tartışılmamaktadır maalesef. Her münakaşa mutlaka yeni bir fitnenin ateşini yakmaktadır. Sünnet ve hadis etrafındaki tartışmalar da bunların başında gelir. Üzücü olan, bu tartışmalar esnasında Müslümanları bir arada tutan temel değerlerin örse-lenmesidir. Dolayısıyla mesele ilmî bir tartışma olmaktan çıkmış, kardeşliğimizi tehdit eden bir boyuta evrilmiştir.

Kitap boyunca ele aldığımız tartışma konusunun bugünkü dünyada ne anlama geldiğini ele almak gerekmektedir. Tablonun hiç de memnun edici olmadığını baştan söylemek durumundayız.

1. YENİLGİNİN ACISINI HADİSLERDEN ÇIKARMAK

Kur'an'la yetinme söyleminin çıkış noktasında çok iyi bir niyet bulunmaktadır. Bölünmüşlüğe ve parçalanmışlığa Kur'an dışında kalan her şeyin sebebiyet verdiği, hadislerin, itikadî ve fikhî mezheplerin ise bu ayrışmayı besleyen ana unsurlar olduğu, iki kapak arasında bulunan Kur'an'la yetinilmesi durumunda ise problemlerin büyük oranda biteceği düşünülmüştür. Amaç -sömürgeciliğin getirdiği eziklik sonrasında- ümmetin birliğini

sağlamak olduğu için takdir edilecek bir çaba olmakla birlikte, sonuçları itibarıyla vahdete değil daha fazla tefrikaya sebebiyet vermiştir. Herkesin Kur'an'dan anladığının farklı olması bir yana, inşa edilmiş medeniyeti yıkıp yeniden bir şeyler inşa etme iddiası da ümmetin daha fazla bölünmesine neden olmuştur, olmaktadır. Zaten bu hareketin İslâm dünyasında büyük bir karmaşaya neden olduğu hepimizin görebildiği bir gerçekliktir. Gerçi biz Müslümanların en büyük sorunlarından biri de farklılıkları çeşitliliğe dönüştürememeleri ve bundan husumet çıkarmalarıdır. Maalesef İslâm kardeşliği yeterli olmamakta ve farklı yaklaşımlar tefrika gerekçesi hâline getirilmektedir. Problemi besleyen sorun ise herkesin kendisini İslâm'ın yegâne temsilcisi olarak görmesi, başkalarının hakikat arayışlarını küçümsemesi, farklı düşünen herkese dini tahrip eden bid'atçılar gözüyle bakmasıdır.

Lakin unutmamak gerekir ki, bu ümmet hadisleri baş tacı yaptığı ve onlarca farklı mezhebi içinde barındırdığı dönemlerde İslâm'ın mesajını dünyanın her tarafına ulaştırdı ve Müslümanlar çok izzetli günler yaşadılar. Dolayısıyla o dönemlerde hadisler ve mezhepler İslâm ümmetinin yürüyüşüne engel teşkil etmediyse günümüzde de etmemelidir. Sorun, değiştirilme vakti çoktan gelmiş olan bakış açımızdadır.

Esasında dini tartışmalar ve kamplaşmalar biraz da fakirliğin getirdiği sonuçlardır. Gelişmemiş, hayatın değerini anlayamamış ve kendilerine hülya âlemi inşa etmiş olan toplumların uğraşacağı meseleler bugünkü İslâm dünyasının meseleleri olmaktadır. Meşguliyet olmayınca meşguliyet alanı oluşturulmakta ve dünya için çaba sarf etmeden cenneti kazanmak hedeflenmektedir. Dolayısıyla bizler, sorunun kökenini hadislerde ve mezheplerde aramak yerine, imkânlarımızın, tecrübemizin ve maddi-manevi kaynaklarımızın kullanımına bakmak durumundayız. Nefsânî isteklerin ve hırsların acısını "garip ve mazlum" hadislerden ve mezheplerden çıkarmanın anlamı hiç yoktur. Kaldı ki bugün hangi yetkili ve sorumlu Kur'anı ve sünneti

kendisine dert edinmiştir ki?! Bu durumda Kur'an ve hadis yaşanan derinlikli sorunların neresinde yer almaktadır? Hiçbir yerinde! Yapılması gereken, problemlerin kökenini doğru tespit etmek, insanı ve toplumu ahlâken ıslah edip yönetim tarzlarını da paylaşımcı hâle getirmektir.

Şu bir gerçektir ki, toplumsal barışı sağlamış, farklılıkları çeşitliğe dönüştürmüş ve bir de ülke kaynakları ile yönetimlerini doğru bir sisteme oturtmuş olan ülkelerde halkın refah seviyesi ile uğraştıkları meseleler çok değişiktir. Avrupa ülkelerinde inanç farklılıkları İslâm ülkelerinden çok daha fazladır ancak bu ülkeler bize göre daha huzurlu olabilmektedir. Keza Uzakdoğu ülkelerinin bir kısmında olduğu gibi, din hayatta fazla yer almazken, buna rağmen toplumsal barış ve refah seviyesi çok yüksek olabilmektedir. Lakin bunun tam tersine, dinî çekişmelerin olmadığı farklı inançlara mensup pek çok ülkenin de sömürülen ve ezilen ülkeler kategorisinde yer almaya devam ettiğini görüyoruz. Dolayısıyla İslâm coğrafyasındaki problem geleneksel kabullerde değildir.

Bütün bunlar bize bakış açımızı değiştirmemiz ve hastalığın sebebini teşhis ettikten sonra doğru adımlar atmamız gerektiğini göstermektedir. Bu teşhisi yaparken de hadis kitaplarında veya mezheplerin kabullerinde var olan bazı sorunları inkâr etmemeliyiz. Ayrıca şunu da unutmamalıyız: İslâm dünyasında dinî ilimler alanlarında gözle görülür bir başıboşluk vardır. Meydan boş kalmış ve herkes bir şeyler söylemeye başlamıştır. Ümmetin büyük kısmının itibar edeceği güvenilir ilim konseylerinin olmaması problemi körüklemektedir. Bu nedenle hem doğru bir din öğretimine hem de dünyayı tanıyan, İslâmî ilimlerde birikimi olan, bunun yanında "ümme" şuurunu taşıyan yetişmiş insanlara çok ihtiyacımız vardır.

2. SADECE KUR'AN DİYENLERİN VE TERCÜME MAKİNELERİNİN ÜLKEYE VERDİKLERİ ZARAR

Ülkemizde bir kısım insanlar sadece Kur'an demekle, bir kısmı da sadece Kur'an demez gibi görünerek konuşmaları ile yazılarında hadisleri tamamen ötelemektedirler. Her iki kesim de Kur'an'ı öne çıkardıkları ve eleştiriye açık bazı rivayetler ile fetvaları dillendirdikleri için, İslâmî ilimlerin ne olduğundan ve bu ilimlerin ne tür bir görev ifa ettiğinden haberdar olmayan -samimi ama altyapısı olmayan- gençler üzerinde büyük etki oluşturdular. Sosyal medyadan takip edebildiğimiz kadarıyla, sayıları yüksek rakamlara ulaşan bu gençler, yaşlarının da verdiği heyecanla âdeta militanlaştırıldı.

Bu arada -tercüme makinesi gibi çalışan- bazı kişiler de Arap coğrafyasından sürekli kitaplar tercüme etmek suretiyle o bölgelerin İslâmî yorum, hayata bakış ve gelenekleri ile sorunlarını ülkemize boca ettiler. Bu kitaplarda yer alan bir kısım yazıların bu ülkenin geliştirdiği kabullerle uyum sağlamaması ve bazen de "Arap-İslâm milliyetçiliği" üzerinden söylem geliştirmesi de hadislerle mesafeli olanların her şeyden şüphe etmesine katkı sağladı. Bu nedenle, çok özgün olanlar hariç, artık dine hizmet kisvesi giydirilmiş "din yorumu ithalatı"na bir son verilmelidir.

3. SÜNNÎ DÜNYANIN YEDİĞİ DARBE

"Sadece Kur'an" diyen yaklaşım Sünnîsiyle Şiîsiyle bütün Müslümanları bir yerde toplamak gibi iyi bir niyete sahip olduğunu iddia eder. Ancak yapılanın sonuçları itibarıyla İslâm dünyasında neye hizmet ettiğini iyi gözlemek gerekir. Velhasıl ortada iki durum vardır:

1. Bu konu sadece Sünnî dünyanın gündeminde vardır. (Muhaliif olan birkaç kişi hariç) Şiîilerin böyle bir derdi yoktur. Dolayısıyla sadece Kur'an yeter söylemi zaten paramparça

olmuş olan Sünnî dünyanın yeniden yeni isimlerle parçalanmasına hizmet etmektedir.

Görüldüğü gibi, niyet samimi olsa bile, sonuçları itibarıyla İslâm dünyasına hizmet etmemektedir. Şu anda sadece ülkemizde bu konuda yapılan tartışmalara bakıldığında münakaşaların bizi nereye sürüklediği çok açık bir biçimde görülebilir. Burada “Biz bozulmuş din anlayışını düzeltmeye gayret ediyoruz. Davamız hak, elbette badireli bir süreç olacak ama sonuçta İslâm kazanacak.” gibi bir savunma da doğru değildir. Tarihteki zihni bölünmelere bakıldığında her hareketin aynı iddia ile ortaya çıktığı görülür. Dolayısıyla yapılması gereken ayrılıkçı yeni bir damar oluşturmak yerine, var olan ana damarların birbirlerine müsamaha ile yaklaşmasını sağlamak ve bu damarlarda var olan problemlere çözüm üretmektir. Çünkü bu hareket tamamıyla ayrıştırıcı ve kamplaştırıcı bir harekete dönüşmüştür. Ayrıca insan kendisinin hak yolda olduğunu sanabilir ama durum hiç de öyle olmayabilir. Sadece Kur’an diyen kardeşlerimizin durumu tam olarak budur. Kendilerini mutlak hakikat üzere görmeleri yanılgıdır.

2. Şii bilginler bir asra yaklaşan bir çabayla kendileriyle Sünnîleri birbirine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Bu amaçla kurulmuş bir enstitü bile vardır. Bu arada Sünnîlerle müştereken kullandıkları hadisleri ansiklopedik bir çalışmada bir araya getirmişlerdir. Amaç, aradaki ayrışmayı kaldırmak ve Müslümanları bir potada buluşturmak olarak anlatılmaktadır ancak ortaya çıkan durum yapılanın daha ziyade Sünnîliği Şia’ya yaklaştırmak olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Sünnî dünya buradan da olumsuz anlamda etkilenmektedir. Zaten Şiilik son derece agresif bir yayılma sergilemektedir.

Bu iki duruma baktığımızda, Kur’an İslâm’ı denilen ve ayrışma üreten, bilhassa dinî bilgi altyapısı olmayan gençleri

kendine çeken akımın yaptığı için İslâm dünyasının bilgi birikimine katkı sağlamak ve yeni ufuklar açmak olmadığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki bu satırların sahibi her türlü düşünceyi bilimsel zemini olduktan sonra saygıyla karşılayan, dinleme taraftarı olan biridir. Bunun yanında hayatının hiçbir aşamasında hiçbir Müslüman'ı ötelemiş değildir. Buna rağmen Kur'an İslâmı söyleminin -daha ziyade sloganik bir söylem olması nedeniyle- fikir hareketinin ötesine geçerek İslâm dünyasının yeni bir isimle bir kez daha parçalanmasına hizmet ettiğini düşünmektedir.

4. HADİSİ İNKÂR EDEN YAKLAŞIMIN İSLÂM DÜŞMANLARINI MEMNUN EDİŞİ

İyi niyetle hadislerin tamamen bir tarafa bırakılmasını savunanların yaklaşımlarının İslâm düşmanlarına hizmet eden bir boyutu vardır. Şöyle ki:

1. İslâm medeniyetini, müminlerin hayata bakışını velhasıl Müslümanlık adına neleri varsa bunların hepsini hayata geçiren hadis ve sünnettir. Kur'an'da emri veya yasaklaması geçse de tüm bunları yaşamda canlı hâle getiren, pratiğe döken de hadis ve sünnettir. Dolayısıyla hadis ve sünnet çekilip alındığı zaman Müslümanlar bir boşluğa düşecektir. Tutunacak bir geleneği olmayan ve sahipsiz kalan bir insanı veya toplumu istenilen yöne sevk etmek çok kolaydır. Bu nedenle Müslümanlar kimliklerini kaybedecekler ve baskın diğer kültürler karşısında kaybolacaklardır. Bu arada her şeyden şüphe etmeye başlayan gençlik, İslâm'dan da tamamen kopacak ve önemli bir kısmı -Allah muhafaza- muhtemelen din değiştirme yoluna gidecektir.
2. Herkesin Kur'an'dan anlayacağı farklı olacağı için peygamber-siz İslâm'la birlikte müthiş bir kaos ve kargaşa İslâm coğrafyasını kuşatacaktır. İslâm coğrafyasının farklı düşüncelere tahammülsüz olduğu da düşünülecek olursa, zaten

çatışma hâlindeki ümmet, birbirini âdeta doğramaya başlayacaktır. Bu da peşinden bölünmeleri ve dış müdahaleleri getirecek, sonrasında buralar kişiliksiz maşalar vasıtasıyla rahat bir şekilde yönetilecektir.

3. Konunun yurdumuz açısından da özel bir durumu vardır. Şöyle ki ülkemizde millî birliği sağlayan temel değerler din, vatan ve millet inancıdır. Hatta dinin ülkemiz insanını bir arada tutan tutkalın ham maddesi olduğu inkâr edilemez. Ülkenin dört tarafını kuşatan minareler, ibadetlerde gevşeklik gösterecekler bile ülke insanının dini değerlere olan saygısı ve bağlılığı, keza bu yüce dinin doğudan batıya tüm vatan-daşlarımızı kardeş yapması gerçeği, meselenin millî bütünlük ve beka boyutu olduğunu da göstermektedir. Yeterince derdi olan ülkemizin bilimsellikten uzak bir söylemle “hadislerin toptan reddi” akımına kapılıp nereye sürüklendiğini bu açıdan iyi okumak gerekir. Bu nedenle “Ülkemizin böyle bir derdi kaldıracak mecali var mıdır?” ayrıca “Buna ihtiyaç mı var?” sorularını kendimize sormamız gerekmektedir. Çünkü meselenin ulaştığı nokta bilimsel tartışma zemininden çoktan çıkmış, ülke insanının sahip olduğu bütün değerlerle alay edilmesine ve kıymet olarak her ne varsa hepsinin reddedilmesi aşamasına gelmiştir. Bu aşırı savrulma karşısında halktan toplumsal refleksle tepki gelmesi şaşırtıcı olmayacaktır ve bu tepki bir kişinin kıvılcımı ateşlemesine bakacaktır. Sonuçta kaybeden hepimiz olacağız.

5. DENİLDİĞİ GİBİYSE BU DİNE İNANMANIN GEREKSİZ OLACAĞI

İslâm, on dört asrı tamamlamış bir dindir. Geline şü aşamada hadisleri tüm kusurlarımızın ve bölünmüşlüğümüzün gerekçesi olarak görüp bir tarafa bırakacak olursak, muhakeme sahibi bir insanın şöyle deme hakkı doğacaktır: “Bir dinin güvenilebilecek en sağlam dönemi peygamberin dönemi ile ona yakın zamanlardır. Şayet biz, hadis kitaplarının tedvin ve tasnif edildiği

dönemler de dâhil olmak üzere ilk birkaç asra itimat etmiyorsa, âhirete kadar devam edeceği iddiası taşıyan bu din, daha ilk asırda safiyetini kaybetmiş, çürümüş ve bozulmuş, hurafeler, çarpıtmalar ve bozulmuşluklar yığını olarak bize gelmiş demektir. Bu durumda bugüne kadar aslı hâlini koruyamamış olan, bundan sonra da bireylerin kendi anlayışlarına göre farklı-farklı şekillenecek olan bir din hak din olamaz. Bu durumda ona “hak” diye inanmanın anlamı yoktur.”

Bu şüpheye sebebiyet vermek yerine Müslümanların kendilerinden kaynaklı kusurlarının tedavisine yönelmek, bu ümmetin cihana hükmettiği dönemlerdeki değerlerine dönmek gerekmektedir. Hiç şüpheniz olmasın, kurtuluşumuz Allah Resûlü'nün (s.a.s) izinden gitmektedir. Hz. Peygamber'i dışlayan maceralarla bu saf ümmeti yormanın ve zaten azalmış olan enerjisini iyice tüketmenin anlamı yoktur. Yeniden ihtişamlı günlerimize dönmek için değerlerimizin üzerinde ayağa kalkmaya çabalamamız gerekmektedir.

Sonuç

Yeryüzünde kendi değerlerinden gönüllü feragat eden ve köklerini inkâr eden bir toplum bulunmamaktadır. Tam tersine bir zamanlar sömürge olan veya istila edilen ülkeler özgürlüklerine kavuştuktan sonra aslî değerlerine bir an önce dönmek için çabalamaktadırlar. Çünkü milleti millet yapan kıymetler korunamadığı takdirde coğrafya üzerinde yaşayan insanları birbirlerine kenetlemek ve vatan bilincini canlı tutmak imkânsızlaşır. Dolayısıyla kökenleri reddetmek bir yana, değerlere yaslanarak toplumu kaynaştırmak ve bu yolla ileriye taşımak en uygunudur. Bunun anlamı elbette geçmişî kutsamak, geride bırakılan mirasın her bir parçasını mutlak hakikat olarak kabul etmek ve zamanımızda aynıyla tatbik etmek değildir. Yapılması gereken geleneği ihmal etmeden geleceği inşa etmektir. Bunu başarabilen ve köklerinden kopmadan çağı yakalayabilen toplumlar, gençliğini kaybetmediği gibi kendi içinde dış dünyaya karşı bir direnç oluşturur.

Hadisin ve sünnetin dinde nasıl bir konumda olması gerektiği hususunu bu bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. Çünkü İslâm Kur'an'ın aydınlığı ve Hz. Peygamber'in rehberliğinde Arabistan coğrafyasında aklın anlamakta zorlanacağı bir dönüşüm gerçekleştirmiş ve bu dönüşümün peşinden yine aklın izahta zorlandığı büyük bir başarıyı diğer coğrafyalara taşımıştır. Yirminci asrın başlarına kadar da inişler ve çıkışlar olmakla birlikte ümmet yeryüzünde ağırlığını her zaman hissettirmiştir. Bunu sadece güç ile gerçekleştirmemiş, hayatın her alanına uzanan sahalarda kendisini

geliştirmeye gayret etmiştir. Nitekim kültürden sanata, hattan mimariye varıncaya kadar insanın dünyaya sunabileceği önemli güzellikleri yeryüzüne kazandırmıştır. Tüm bu başarı serüveninin ardında Müslümanların yollarını her zaman Kur'an aydınlatmış, Hz. Peygamber de fiilî rehberliği üstlenmiştir. Bu yüzden cami duvarlarından mezar kitabelerine varıncaya kadar Kur'an ve hadisi hayatın her alanında görmemiz mümkündür. Dolayısıyla Müslümanlar tarihte hangi başarıyı kazanmışlarsa bunun ardında onları çağlar boyunca sırtlamış olan gelenek, bir başka ifadeyle Kur'an ve sünnetle hayat bulan değerler vardır.

On dokuzuncu asırla birlikte Müslüman coğrafya eski ihtişamlı günlerini kaybetme sürecine girmiş, İslâm dünyası özellikle Batı karşısında mağlubiyeti tam anlamıyla tatmaya başlamıştır. Bunu çöküş ve en nihayet bazı bölgelerde işgal takip etmiştir. Bu olumsuzluklar yanında hemen hemen her bölgede baş gösteren mezhebî ve fikrî ihtilaflar da karmaşanın ve yıkımın katmerleşmesine sebebiyet vermiştir.

Müslümanların tarihte ilk kez bu derece bir zilletle yüzleşmelerinin ardından; silkinmenin, eski dönemleri tekrardan yaşamının olanağı sorgulanmaya ve bunun için de bazılarınca reçete yazılmaya çalışılmıştır. Özellikle İngilizlerin hegemonyasına giren Hindistan ve Mısır'da, Kur'an iki kapak arasında tek metin olduğundan dolayı onun etrafında toparlanmanın en akıllıca yol olacağı öne sürülmüş, tefrikayı ve mezhepleşmeyi körüklediği iddiasıyla da hadislerin tamamıyla bırakılmasının zorunlu olduğu düşünülmüştür. İslâm tarihinin hiçbir döneminde görülmemiş olan ve ciddi bir akıma dönüşen, kısaca "Kur'an Müslümanlığı" olarak tanımlanabilecek olan bu düşünce her yerde taraftar bulmaya başlamıştır.

İyi bir amacın ardından yola çıkılmış olsa da ümmeti tevhid etme hedefi asla gerçekleşmemiş, müminler derinlikli yeni bir tefrikanın içine düşmüştür. Çünkü gelinen aşamada, yüz elli yıllık bir mazisi olan hareketin tarihsel mirası bütünüyle inkâr etmesi

ve Müslümanları sıfırdan yeni bir medeniyet inşasına davet etmesinin başarılı olmadığı, sürdürüldüğü takdirde verdiği zararın katmerleşeceği anlaşılmıştır. Böylece ümmet çok acı bir tecrübe yaşamış, zaten güçsüz olan bünyesinin ve enerjisinin önemli bir kısmını gereksiz yere harcamıştır.

Gelinen noktada hep birlikte aslı değerlere yeniden dönmekten başka yol olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü tarihte başarı öyküsü yazmış olan Müslümanların aynı başarıyı “eski ama eskimez değerler” üzerinden gerçekleştirmesi dışında seçenekleri yoktur. Bu nedenle Müslümanların Kur’an ve sünnet merkezli İslâm anlayışlarını yeniden hayata geçirmeleri gerekmektedir. Yeryüzünün en horlanan kitlesi olarak müminlerin boşa harcayacakları bir saniyeleri yoktur.

Tarihi yeniden yazmak üzere yola çıkarken tarihsel mirasın tamamını sırtlanıp bu çağa taşımak yerine güncellenmesi, düzeltilmesi ve değiştirilmesi gereken yerlerde kısmî dokunuşlar yapma zorunluluğu vardır. Çünkü geçmişi bütünüyle yeni çağa taşımak özellikle gençlerin İslâm’la olan bağlarını kurmada sorunlar yaşatacaktır. Bu yüzden maziye baş tacı yaparken her bir unsuru olduğu gibi günümüze aktarmak yerine, gereken müdahaleleri yapmak icap eder. Bunu başaramazsak geçmişle gelecek arasında sıkışıp kalabilir, bocalayabiliriz.

Hiç şüphe yok; öze, başka bir ifadeyle değerlere dönüşü bizler Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (s.a.s) ile gerçekleştirebiliriz. Bunu yaparken hadislerin büyük kısmının hem kitaplarda yazılarak hem de tatbik edilerek bizlere ulaştığını unutmamak gerekir. Bunun yanında, çağlar boyunca tartışılıp duran bir kısım rivayetlerin günümüzde de tartışılmasını garipsememelidir. Çünkü sonuçta Kur’an dışında kutsal bir kitap yoktur ve insan elinden çıkma her eser eleştiriye açıktır.

Sallallâhu aleyhi ve sellem.

Erzurum İşleri Başkanlığı
Kütüphanesi

Kitabiyât

- el-A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I-II, Riyad-1981.
- , *İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Peygamberimizin Hadislerinin Tedvin Tarihi*, trc. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul,1993.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, hzr. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz, I-VIII+Fihrist, Beyrut,1991.
- Erdoğan, Mehmet, *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Eren, Mehmet, *Buhârî'nin Sahîh'i ve Hocaları*, Nükte Yayınları, Konya, 2003.
- Erul, Bünyamin, *Hadislerin Metinleşme Süreci*, (Editörlüğünü yaptığı *Hadis Metinleri I* kitabı içindeki yazısı, s. 1-29), Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara-2014.
- Gazzâlî, Muhammed, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet*, trc. Ali Özek, İslâmî Araştırmalar, Ankara,1992.
- İbn Hazm, el-*İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, hzr. Ahmed Muhammed Şâkir, I-VIII, Beyrut,1983.
- İbn Kuteybe, *Hadis Müdafaası*, Trc. M. Hayri Kırbaşoğlu, OTTO Yayınları, Ankara, 2017.
- Kandemir, M. Yaşar, *Müslim b. el-Haccâc*, DİA, XXXII, 93-94.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn, *Kavâidu't-Taahîd min Funûni Mustalahi'l-Hadîs*, Beyrut,1990.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, Beyan Yayınları, İstanbul-2001.

- el-Keşmîrî, Enver Şâh, *Feydu'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, hzr. Muhammed Bedr Âlem el-Mîrtehi, I-VI, Beyrut-2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Muhammed Han Kayanî vd., I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul,1987.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî, *Sahîhu Muslim*, hzr. Muhammed Fuad Abdalbâkî, I-IV+Fihrist, Beyrut-1983.
- Osmânî, Muhammed Takî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, trc. Mehmet Özşenel, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2017.
- Savaş, Rıza, *Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım*, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, IX, 139-144, İzmir,1995.
- Sezgin, M. Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, OTTO Yayınları, Ankara, 2015.
- Suiçmez, Yusuf, *Sahâbe ve Tâbiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, OTTO Yayınları, Ankara, 2015.
- Yıldırım, Ahmet, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2014.
- , *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2000.
- Yıldırım, Enbiya, *Buhârî'nin Ebû Hanîfe'ye ve Hanefilere Bakışı*, OTTO Yayınları, Ankara, 2019.
- , *Hadis Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.
- , *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2019.
- , *Hadiste Metin Tenkidi*, OTTO Yayınları, Ankara, 2015.
- , *Hüsn-i Hat ve Hadis*, OTTO Yayınları, Ankara, 2017.
- , *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2020.

Hadisleri bir yana koyarak yeni bir İslâm medeniyeti inşa etme düşüncesi yaklaşık iki asırdır İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde dile getirilmektedir. ●zellikle gençler arasında yaygın olan kabule göre, tamamı uydurma olan hadisler ümmetin tefrikaya düşmesine sebebiyet vermektedir.

Elinizdeki kitap, ötekileştirici bir dil kullanmadan meseleyi çeşitli açılardan ele almakta, hadislerin dindeki yerine vurgu yapmakta, onları yok saymanın ne tür sorunlara yol açtığına dikkat çekmektedir.

9 786257 069335

